

Charles Diehl

TEODORA
ÎMPĂRĂTEASA BIZANȚULUI

Traducere și note de
TEODORA POPA-MAZILU

CHARLES DIEHL

Théodora, impératrice de Byzance

Ed. de Boccard,
Paris

Editura Ulise

1991

Aventura Teodorei, împărăteasa Bizanțului, care din culisele Hipodromului a ajuns pe tronul Cezarilor, a avut privilegiul, în toate timpurile, să ațîțe curiozitatea și să dea aripi imaginației. Încă din viață, minunata sa soartă a uimit atît de tare pe contemporani, încît haimanalele din Constantinopol născociră, pentru a o explica, poveștile cel mai incredibile, întreagă acea grămadă de birfeli pe care Procopiu a consemnat-o cu grijă, pentru posteritate, în Istoria secretă. După moarte, legenda puse stăpînire pe ea și mai mult: orientali și occidentali, sirieni, bizantini și slavi înfrumusețară, cu amănunte romantice, romantica sa soartă; și grație acestui renume zgomotos, dintre atîtea prințese cîte s-au perindat pe tronul Bizanțului, Teodora rămîne, chiar în zilele noastre, cunoscută și aproape populară.

La San-Vitale din Ravenna, în absida solitară unde scînteiază mozaicurile de aur, orice vizitator încearcă să dezlege enigma palidului și nemișcatului ei chip. La Paris, unde a apărut, acum douăzeci de ani, pe scena teatrului Porte-Saint-Martin, unde, ieri încă, reapărea ca într-o apoteoză, ea stîrnește în egală măsură curiozitatea artiștilor și a autorilor dramatici, a istoricilor, ba chiar și a indiferenților. Odinioară, povestește Procopiu cu desulă mărgînire, oamenii cinstiți din Constantinopol se îndepărtau de ea cînd o întâlneau pe drum, de teamă să nu se murdărească prin această atingere impură. Noi nu mai avem, în secolul nostru, astfel de temeri și de prejudecăți; ușoara undă de scandal care plutește în jurul Teodorei mai curînd ne atrage spre ea. Persoana sa a ispitit rînd pe rînd pensula unui Benjamin Constant și a unui Clairin, a obsedat imaginația creatoare a unui

Sardou, a sedus fantezia genială a actriței Sarah Bernhardt. Nu e mult de cînd, pentru a o face să retrăiască sub ochii noștri într-un cadru demn de ea, s-a cheltuit o sumă fantastică pentru o atentă și somptuoasă punere în scenă și, timp de opt zile, discuția despre virtutea Teodorei a constituit un subiect de conversație „foarte parizian“.

Totuși, se poate spune că o cunoaștem foarte exact pe această faimoasă împărăteasă în care atîția oameni n-au văzut decît o ilustră amatoare de aventuri? Să credem că ar fi, dacă ar putea vorbi, pe deplin satisfăcută de anumite trăsături romantice cu care, odinioară ca și azi, i s-a împodobit prea adesea portretul? Nu sînt pe deplin sigur de asta. Există două Teodore, cea din Istoria secretă și cea din istorie, fără nici un alt epitet. Prima este cea mai cunoscută și aventura sa, dacă judecăm drept, devine banală de îndată ce nu-i mai acordăm acea grandoare a luxului, aproape epică, cu care a înconjurat-o Procopiu: povestea dansatoarei care, trăind intens, a căutat o statornicire oarecare, și care, găsind un om serios, s-a rostuit, în mărițiș și-n cumințenie. Această Teodoră, la Ludovic Halévy se numește Virginia Cardinal. Mai există și o alta care e mai puțin cunoscută și care este în cu totul alt mod interesantă și curioasă: o mare împărăteasă care a ocupat alături de Justinian un loc considerabil și care a jucat adesea în cîrmuire un rol decisiv, o femeie cu un spirit superior, o inteligență rară, o voință energetică, o ființă despotică și rece, violentă și pătimașă, complicată și adesea deconcertantă, dar întotdeauna nespus de seducătoare.

Această subliniere odată făcută, mă grăbesc să adaug că nu încerc, cum s-ar crede, nici o dorință, vecină cu paradoxul, de a zugrăvi aici o Teodoră foarte cinstită și foarte virtuoasă. Am făcut, se va vedea, însoțindu-le de rezervele necesare, un loc larg în această carte, povestirilor pitorești din Istoria secretă, și nu numai că sînt departe de a le da crezare, dimpotrivă, mi se pare că din studierea lor se poate desprinde, mult mai complet decît s-a făcut pînă acum, psihicul Teodorei din vremea furtunoasei sale tinereți. Dar trebuie să ținem seama că

nu există numai Istoria secretă. În acești din urmă ani s-au mai găsit și alte documente, destul de noi, care ne îngăduie să zugrăvim aproape complet chipul celebrei suverane. În afară de biografia ei, recent descoperită, pe care un pios călugăr a scris-o în secolul al VI-lea (e vorba de abatele de Chora, propriul ei unchi), de Vietile preaferiților orientali istorisite spre mijlocul secolului al VI-lea de unul dintre apropiații împărătesei, episcopul Ioan din Efes, de fragmentele inedite din Marea istorie ecleziastică scrisă de același autor, de Cronica anonimă atribuită lui Zaharia din Mytilene, alte lucrări, mai cu seamă contemporane, ca de pildă biografiile patriarhului Sever și a lui Iacob Baradeu, apostolul monofiziților, au fost publicate sau traduse după niște manuscrise siriene lămurind într-un fel destul de curios rolul pe care Teodora l-a jucat în treburile politice și religioase. Acestora li se pot alătura fie alți scriitori, mult mai vechi, dar destul de rar consultați, ca de pildă Ioan Lydus, fie fragmentele noi ale lui Malalas, fără a mai vorbi de Novelele imperiale, a căror obositoare vorbărie, atît de plină de învățăminte totuși, a descurajat și pe cei mai răbdători; trebuie să-l pomenim și pe Procopiu care a lăsat, din fericire pentru noi, și alte lucrări decît Istoria secretă. Din toate acestea, dacă vrem să ne asumăm sarcina de a le citi cu atenție, se desprind anumite fapte care arată personajele secolului lui Justinian într-o lumină puțin diferită poate de cea în care sînt de obicei înfățișate.

Dacă insist asupra acestor lucruri, n-o fac, desigur, pentru plăcerea de a da dovadă de o inutilă paradă de erudiție. Nu veți găsi în josul paginilor acestei cărți nici note, nici citate; aceasta este istoria pitorească, anecdotică, a Teodorei, pe care mi-am propus s-o scriu în primul rînd. Dar această istorie, pe care m-am străduit s-o fac cît mai vie, și, dacă se poate, amuzantă, nu este mai puțin o poveste adevărată. Il rog pe cititor să-mi facă favoarea de a crede că fiecare fapt amintit se sprijină pe mărturii precise, că pînă și ipotezele pe care mi-am

îngăduit să le fac, se pot demonstra, dacă e nevoie, în mod științific.¹

Nu romanul Teodorei am voit eu să-l povestesc : asta au făcut-o alții și încă într-un mod strălucit. Dar, încercînd să reconstitui mediile succesive în care a trăit : Hipodromul turbulent unde și-a petrecut furtunoasa tinerețe ; palatul ceremonios și măreț unde a stăpînit ambițioasa sa maturitate, Biserica pitorească și frămîntată a cărei grijă a preocupat-o pînă la moarte ; schițînd figurile personajelor principale care au trăit în juru-i, a soțului ei Justinian, ale favoriților săi Petru Barsymes sau Narses, a confidentei sale Antonina, ale adversarilor săi Ioan de Capadocia sau Belizarie, ale protejaților săi Antim sau Sever, a lui Ioan Egipteanul sau Iacob Baradeu, mi s-a părut că s-ar putea face să re trăiască, într-un cadru adevărat și în realitatea sa istorică, enigmatică și complexă ființă care a fost Teodora.

Fără îndoială, în această stranie existență de dansatoare ajunsă împărăteasă, în acest caracter schimbător și multiform de curtezană devenită, prin inteligența și prin ambiția sa, un eminent om de Stat, va exista întotdeauna o fărîmă de necunoscut și de mister și nu mă laud că am rezolvat toate incertitudinile și că am risipit toate obscuritățile. Dar, orice-ar fi, femeia într-adevăr superioară care, după ce a știut să-și încînte poporul și să-l cucerească pe Justinian, a domnit timp de douăzeci și unu de ani ca stăpînă peste Bizanț, merită să fie cunoscută mai bine decît din birfelile pamfletarilor sau din legendele contestabile, ivite dintr-o prea zgomotoasă celebritate. N-aș vrea, o spun, încă o dată, să încerc o reabilitare a Teodorei. Acest lucru, în istorie, este o treabă în care intră întotdeauna o oarecare parte de eroare și de ridicol ; așa că, oricine ar fi fost ea, actriță aplaudată, curtezană faimoasă, înainte de a deveni su-

verană absolută a celui mai mare imperiu din vremea sa, Teodora a făcut să se simtă mai puternic toată pitoreasca atracție a acelei lumi atît de curioase în care a trăit, tot interesul pe care-l putea oferi pentru studiul acestei societăți dispărute ; acest lucru m-a ispitit să și dau un exemplu : o serie de portrete ale împărăteselor bizantine.

CHARLES DIEHL

¹ Îmi voi permite, pentru detaliul lucrurilor și studiul complet al epocii, să-l trimit pe cititor la marea lucrare pe care am publicat-o sub titlul : *Justinian și civilizația bizantină în secolul al VI-lea*, Paris, Leroux, 1902 (n.a.).

Partea întâi

TEODORA, DANSATOAREA

AFIRMAREA TEODOREI

În primii ani ai celui de-al șaselea secol, Teodora, mimă și dansatoare, umplea Constantinopolul cu celebritatea ei scandaloasă.

De unde apăruse, nu se prea știe. Unii cronicari susțineau că se născuse în Cipru, țara pătimașă și arzătoare a Afroditei; alții, mai aproape de adevăr, i-au dat ca patrie Siria. Oricum ar fi, ea veni de copilă la Bizanț cu ai săi, și în această capitală tumultuoasă și coruptă crescuse mare. Dar, printr-un fenomen de atavism demn de remarcat, toată viața păstră culoarea și dragostea țării sale de origine; în vreme ce Justinian, născut în asprii munți ai Macedoniei de Sus, era profund pătruns de spiritul roman, Teodora rămase întotdeauna o orientală, îmbibată cu toate ideile, toate credințele, toate prejudecățile rasei sale.

Din ce familie provenea nu se știe cîtusi de puțin. Legenda, printr-un fel de respect al rangului imperial la care s-a ridicat, i-a fabricat mai tîrziu o familie ilustră sau cel puțin acceptabilă, atribuindu-i ca tată un senator cu poziție și greutate. În realitate, nașterea ei pare să fi fost mult mai umilă. Tatăl ei, dacă trebuie să dăm crezare *Istoriei secrete*, era un biet om numit Acacios, care păzea urșii în amfiteatru; mama sa era o femeie puțin severă, cum se găseau multe în acea lume destul de amestecată a culiselor și a circuitului. Din această căsătorie de artiști s-au născut trei fete: Comito, Teodora și Anastasia; a doua, viitoare împărăteasă, veni probabil pe lume în jurul anului 500.

Vechii obisnuiți ai Hipodromului își mai aminteau încă de împrejurările în care a apărut pentru prima oară

în public Teodora. Acacios murise, lăsîndu-și în mare tristețe văduva și cele trei fete, dintre care cea mai mare n-avea încă șapte ani. Ca să păstreze slujba fostului soț, singurul susținător al familiei, mama nu întrevăzu nici un alt mijloc decît să se mărite cu un alt bărbat care, cîpătînd slujba de paznic al urșilor, să-și asume în același timp și grija casei și a animalelor. Dar pentru ca această combinație să reușească, trebuia încuviințarea lui Asterios, șeful facțiunii Verzilor¹ și Asterios primise bani ca să favorizeze un alt candidat în slujba de paznic. Ca să înfrîngă această rea-voință evidentă, mama Teodorei se gîndi să cointerezeze poporul la cauza ei și, într-o zi, cînd mulțimea era adunată în circ, ea apărî în arenă împingînd înainte pe cele trei fete încununute cu flori, care întindeau mînuțele lor rugătoare către mulțime. Verzii nu făcură decît să ridă de această mișcătoare rugămintă; din fericire, cealaltă facțiune a circuitului, cea a Albaștrilor, mereu înclinată să le joace festa adversarilor lor, se grăbi să primească jalba pe care o respingeau Verzii și să acorde familiei lui Acacios o slujbă aidoma cu cea pe care o pierduse. Acesta a fost primul contact al Teodorei cu acel popor pe care mai tîrziu avea să-l farmece, apoi să-l guverneze; n-a uitat însă niciodată cele petrecute și împărăteasa i-a făcut pe Verzi să ispășească amarnic ocara indiferenței cu care respinseseră rugămintele ei de copil.

Teodora crescuse deci, împreună cu surorile sale, sub supravegherea unei mame destul de lipsită de scrupule, în lumea îndeajuns de pestriță care frecventa culisele Hipodromului, așa că se găsi în mod firesc pregătită pentru viitorul ei destin. Văduva lui Acacios, femeie practică, văzîndu-și fiicele frumoase, le împinse rînd pe rînd în teatru. Comito dădu prima exemplu și reuși în chip strălucit; urmă Teodora. În cîrînd o însoți pe sora

¹ Partidele sau facțiunile Verzilor (*Prasinoi*) și Albaștrilor (*Venetoi*) numite astfel după culoarea carelor de alergare din circ, au dominat viața sportivă a Bizanțului din secolul al VI-lea. Deși puțini la număr în raport cu restul populației, ei au avut totuși o puternică influență și în viața politică, dovadă faimoasa răscoală Nika (532), care a pus în primejdie chiar tronul lui Justinian.

mai mare pe scenă, jucînd alături de ea roluri de cameristă; o însoți apoi la reuniunile mondene, unde frumusețea artistei fu bine apreciată; și, amestecată astfel foarte de tînără într-o societate de petrecători corupți, ea îndură, în promiscuitatea anticamerelor, destule îmbrățișări necurate. Cînd ajunse la rîndul ei la vîrsta la care să se poată urca pe scenă, încercă să se îmbogățească în același fel ca și restul familiei sale.

Era foarte frumoasă. Panegiriștii săi afirmă că era de o frumusețe regească, atît de rară că nici cuvintele, nici operele de artă n-ar putea s-o exprime pe deplin. Pînă și detractorii ei recunosc că era, în pofida taliei sale scunde, de o grație incomparabilă și că fața ei fermecătoare, cu ten mat, puțin palid, era luminată de doi ochi mari, plini de expresie, de vioiciune și de patimă. Din acest farmec atotputernic, datorită căruia avea să facă atîtea cuceriri, au rămas puține urme în acel portret oficial ce se vede la San-Vitale din Ravenna. Sub lungă mantie imperială, statura pare mai rigidă și mai înaltă; sub greaua diademă care-i ascunde fruntea, sub peruca deasă care abia lasă să i se ghicească pletele negre, obrazul fin, delicat, cu ovalul său puțin supt, cu nasul mare, drept și subțire, îi dă o gravitate solemnă, aproape melancolică; numai ochii trăiesc în această figură ofilită: sub dunga întunecată a sprîncenelor ce se împreună, frumoșii ei ochi negri de care vorbește Procopiu, o iluminează încă și parcă-i devorează obrazul.

Dacă ai vrea deci, astăzi, să-ți faci o idee despre deplina strălucire a acestei frumuseți celebre, ar trebui să privești mai curînd spre acele portrete în care artiștii moderni, un Clairin, un Benjamin Constant mai ales, au fost ispițiți să reînsuflească imaginea ștearsă a Teodorei, și, inspirîndu-se în chip fericit din mozaicurile Ravennei, să redea răcelii și imobilității acestui chip ceva din farmecul lui dispărut.

Dar Teodora mai avea și altceva decît frumusețe. Era inteligentă, spirituală, plăcută; avea o vervă de cabotină, pe care și-o exercita cu plăcere în dauna actrițelor ce jucau împreună cu ea, un spirit plăcut și vesel, prin care și-i atașa chiar și pe cei mai nestatornici adoratori ai săi.

Nu era bună întotdeauna, și firea ei ironică nu dădea îndărăt în fața vreunui cuvînt dur, dacă asta o făcea să ridă; dar știa de asemenea, cînd voia să placă, să desfășoare o irezistibilă putere de seducție. În afară de asta, întreprinzătoare, îndrăzneată, nerușinată, n-aștepta ca să-i vină omagiile de la sine, ci folosea, ca să le provoace sau să le încurajeze, o cutezanță plină de veselie; cum, în sfîrșit, nu avea nici un pic de simț moral — dealtfel nu se prea vede de unde să și-l fi însușit — și pe deasupra o rară și neobosită înclinație către dragoste, datorită acestor însușiri, reuși prompt și mai repede să se descurce în viață decît ar fi reușit cu teatrul.

A fost totuși actriță; dar n-a voit, ca atîtea altele, să cînte nici din flaut, nici din gură, nici să fie dansatoare în adevăratul înțeles al cuvîntului; îi plăcea să facă figurație în tablouri vivante, unde-și putea expune, fără văluri, o frumusețe de care era foarte mîndră, și în pantomimele în care antrenul și verva ei comică aveau prilejul să se manifeste liber. Flecarii din Constantinopol destul de blazați totuși, apreciau — se spune — îndrăzneala exhibițiilor pe care le risca pe scenă și ingeniozitatea efectelor de teatru, destul de necuviincioase, prin care trezea atenția spectatorilor; și lumea aplauda să-și rupă mîinile cînd apărea ea, pe trei sferturi dezbrăcată, oferindu-și trupul frumos mîngîierii păsărilor sale preferate. Nu gustai mai puțin nici grația șireată cu care, în acele pantomime grosolane unde loviturile cădeau ca grindina, știa să primească palme și să aibă o înfățișare veselă sub furtună. Dar în intimitate mai ales, succesele sale erau prodigioase.

Ca să reluăm expresia gravului istoric Gibbon, mila ei era universală; deveni de asemenea celebră în Bizanț, prin nebuniile ospetelor sale, prin cutezanța vorbelor și mulțimea amantilor. Ținea să i se admire mai mult frumusețea decît rezerva. Cîteodată abia ieșită de pe scenă, schița în culise, într-un costum foarte sumar, modulațiile aceluia dans al pîntecului, în fața camarazilor și a intimilor uimiți și se simțea foarte mîndră de iscusința pe care o dovedea în acest exercițiu; altă dată,

În pauza de după ospete, risca vorbe de necrezut și atitudini și mai de necrezut și numai grecul Procopiu ar putea să ne spună ce impetuoasă ingenioasă și savantă, pune în plăcerile ei, binevoitoare cu oricare, stăpîn sau servitor, și neezitînd să coboare în bucătărie cînd cei din salon se simțeau obosiți. Avea, spune un istoric bizantin, spiritul curios și fertil al invențiilor; povestirile *Istoriei secrete* ar arăta, dacă s-ar putea istorisi în amănunt, că această reputație era din plin justificată. Va fi de ajuns să spunem că, dacă ne-am lua după aceste birfeli, Messalina ar fi, pe lângă Teodora, o persoană... serioasă, modestă și cu moravuri aproape cuviincioase; trebuie să adăugăm însă că, în acele jocuri, Teodora fu în curînd atît de compromisă încît oamenii cinstiți care o întîlneau pe stradă se îndepărtau de ea de teamă să nu se dezonoreze prin această atingere impură și că doar faptul de a o fi întîlnit era considerat ca o prevestire rea.

Nu știu dacă Teodora se sinchisea prea mult de opinia publică; dar, alergînd astfel după aventuri, încercă alte neplăceri la care fu mai sensibilă. În ciuda atenției de care dădea dovadă ca să evite un atît de supărător accident, i se întîmplă să rămînă însărcinată și toate tentativele pe care le făcu de a scăpa înainte de termen de neplăcută sa progenitură rămaseră fără efect. Avu deci un fiu care fu numit Ioan; dar îi făcu acestui copil nedorit o atît de proastă primire, plîngîndu-se atît de strănic de piedicile pe care i le pune în cariera ei, încît tatăl socoti că n-ar fi prea prudent să-i încredințeze pruncul; și, cum chiar în acel moment era obligat să plece în Arabia, fie ca slujbaş, fie din alte motive, preferă să-și ia copilul cu el decît să-l lase Teodorei. Copilul avea să reapară mai tîrziu și să-i pricinuiască Teodorei unele neplăceri; pe moment, curtezana fu încîntată să scape de el. Lecția totuși nu-i ajută prea mult: știm cu certitudine că mai avu o fată de care se pare că s-a ocupat cu mai multă sollicitudine.

Era spre 517. În momentul în care prin frumusețea, spiritul, înclinarea ei către plăceri, devenise una dintre stelele demimondului bizantin, Teodora n-avea nici optsprezece ani.

II

JOCURILE ȘI HIPODROMUL ÎN BIZANȚ

Bizanțul¹ era un oraș mult mai puțin corupt decît acel Constantinopol de la începutul secolului al VI-lea, în care-și făcuse Teodora strălucitorul ei debut. Prostițuția se etala aici sub cerul liber, casele deocheate năpădeau toată cetatea și se instalaseră pînă și în venerabila umbră a bisericilor și mănăstirilor; pentru a furniza plăceri capitale, așa-numiții *lenone* cutreierau tot imperiul ca să recruteze nenorocite pe care le amăgeau cu făgăduieli măgulitoare, cu veșminte frumoase și giuvaeruri somptuoase; se întîmpla ca și copile sub zece ani să cadă victimele acestor mizerabili. La aceste solicitări, multe femei, slave sau libere, cedau și ajungeau prizonierele corupătorilor, adesea chiar angajate printr-un contract, de a nu părăsi meseria la care se condamnaseră, umplînd Bizanțul cu scandalurile și nerușinarea lor. Dar asta nu era totul. Moravurile infame, viciile contra naturii, se manifestau aproape în plină zi; Constantinopolul amintea de Sodoma. Sufletele pioase care se temeau de dreapta minie a Domnului, nu se nelinișteau cîtuși de puțin de impietatea, de blestemele și de furia jocurilor de noroc. Se juca peste tot, ziua, noaptea, în locuri publice și particulare; se angajau partide enorme, care înghițeau averi și răul era atît de mare încît pînă și oamenii bisericii erau atinși. Preoții frecventau casele de joc, aruncînd priviri lacome asupra banilor de aur care se rostogoleau, murdărindu-și mîinile, întinîndu-și ochii și urechile cu vederea și sunetul lor

¹ Vechea denumire a Constantinopolului, botezat astfel în cinstea lui Constantin cel Mare.

necurat. Dar mai ales Hipodromul și Teatrul erau marea școală a corupției.

— Ne trebuie spunea Justinian, spectacole ca să se distreze poporul !

Una dintre marile griji ale guvernului era deci de a furniza, prin strălucirea fastului ceremonial și al serbărilor, o hrană continuă curiozității populare. Cursele de care, vânătorile, luptele dintre oameni și fiarele feroce, reprezentațiile teatrale dintre care poporul gusta mai ales farsele și pantomimele, exercițiile acrobaților și caraghioslicurile bufonilor se succedau fără încetare pentru plăcerea mulțimii. Șapte zile de serbări neîntrerupte marceau începutul Anului Nou și una dintre ele purta numele, într-adevăr curios și semnificativ, de „Ziua prostituatelor“. Noi atracții chemau fără încetare plebea la teatru sau la circ și Justinian nu găsește un mijloc mai bun ca să câștige bunăvoința mulțimii, decât de a pune să se lupte în amfiteatru douăzeci de lei cu treizeci de leoparzi, de a împărți învingătorilor cai acoperiți cu valtrapuri bogate, de a oferi poporului un festin prodigios și de a cheltui în trei zile ceva mai mult de patru milioane.

Tot Bizanțul frecventa Teatrul și Hipodromul, tinerii din pătura bogată ca și plebea, preoții ca și laicii ; și cu toate că obiceiul interzicea femeilor cinstite să se ducă acolo, ele nu se arătau mai puțin pasionate de tot ceea ce privea cursele, caii și vizitiile. Niciodată poporul, nici chiar poporul roman, nu s-a interesat mai atent ca bizantinii de treburile Hipodromului. Vizitiile învingători sînt regii zilei ; împăratul în persoană își face o cinste din a-i lauda ; administrația le ridică statui, spiritele înalte ale capitalei se întrec să celebreze, prin mici versuri, meritele lor strălucitoare ; oamenii cei mai de vază declară că fără ei viața ar fi lipsită de veselie ; mulțimea se pasionează și se împarte după culoarea tunicilor lor. Verzii și Albaștrii s-au înjurat și s-au bătut timp de secole în cinstea lor ca și cum ar fi fost vorba să-și salveze patria din vreun pericol.

Ne putem imagina cît de numeroși erau slujitorii necesari pentru celebrarea acestor jocuri. Trebuiau poeți

care să compună versuri pe care în anumite zile facțiunile le cîntau în cinstea împăratului lor, trebuiau compozitori, numiți *melistes*, pentru a le aranja pe muzică, organiști pentru a-i acompania, șefi de orchestră pentru a executa aceste cîntece ; erau necesari slujbași pentru a menține ordinea în circ, paznici ai barierelor pentru a le lăsa în jos la plecare, slujbași la vestiare care aveau în grijă păstrarea tunicilor și a coroanelor de aur ale vizitiilor ; trebuiau dansatori, mimi, acrobați, saltimbanci pentru pauze, paznici de grajd, paznici de animale, costumieri și costumiere ; trebuiau, în sfîrșit și, mai ales, vizitii. Tot acel popor mișuna în culisele și în împrejurimile Hipodromului, societate, firește, foarte amestecată unde se strecurau numeroși aventurieri și petrecăreți în nădejdea de a găsi vreun prilej de plăcere sau de profit. Și cum cea mai selectă parte a capitalei ținea la cinstea de a aparține uneia sau alteia din cele două mari societăți, un fel de Jockey-club-uri care aveau ca scop organizarea curselor, lumea cea mai bogată și elegantă se întâlnea astfel în culisele circuitului, amestecată în chip straniu cu acea mulțime interlopă de vizitii, de clovni, de codoși și de prostituate.

Cercul era de obicei în centrul discuțiilor mondene ; întreg Constantinopolul discuta despre vizitiul favorit, despre actrița la modă, și paria pe cursele apropiate. Oamenii cei mai serioși nu se dădeau în lături să discute despre originea jocurilor și a culorilor pe care le purtau vizitiile, să caute în asta un sens simbolic și să determine semnificația profetică pe care o avea victoria fiecărui partid. Toți știau că verdele simbolizează pămîntul, triumful acestei culori prevestea deci un an fertil ; albastrul, simbolizînd marea, succesul acestei culori anunța navigații liniștite ; și firește, agricultorii țineau cu Verzii, marinarii cu Albaștrii.

Cercul dădea tonul modei. Tinerii eleganți care erau obișnuiții Hipodromului, adoptaseră, pentru a se distinge de gloată, întocmai ca muscadinii¹ Directoratului, un costum deosebit și purtări excentrice. Purtau, în felul perșilor, barbă lungă și mustăți și mai lungi ; întocmai

¹ Nume dat după 9 termidor (1794), regaliștilor eleganți.

ca hunii, își rădeau părul de pe frunte, iar la ceafă îl lăsau să cadă în bucle lungi. Purtau tunici cu manșete foarte strimte deasupra pumnului, bufante la umeri, încințați de a da astfel — când ridicau, la teatru sau la circ, brațele ca să aplaude — iluzia de robustețe și de mușchi viguroși; se îmbrăcau cu nădragi și cu încălțări după moda hunilor, cu mantii ample, bogat brodate; și astfel dichisiți, purtând la centură săbii scurte cu două tăișuri, hoinăreau noaptea prin Constantinopol, atacând și molestând pe trecătorii liniștiți, deposedându-i de bijuterii și de haine, adesea asasinându-i când păreau că vor să se plîngă. Partidul Albaștrilor, puternic la Curte după moartea împăratului Anastasie și venirea noii dinastii, adusese la modă, primul, aceste „plăcute“ distracții; și cum nici poliția, nici justiția nu interveneau pentru a pune capăt acestor fărâdelegi ale căror victime erau de obicei Verzii, adversarii guvernului, impunitatea asigurată vinovaților stimulase cutezanța tuturor pungașilor și haimanalelor din drojdia societății; și cum, în sfîrșit, Verzii, amenințați fără încetare și niciodată protejați, organizară la rîndul lor bande, ca să se apere, ordinea și siguranța dispărură repede din Constantinopol.

Curînd, oamenii de treabă nu mai cutezară să mai iasă noaptea; oamenii bogați, pentru a evita să fie atacați, nu mai purtau decît veșminte de sărmani și bijuterii de proastă calitate. Totuși teroarea domnea. Nu mai erau neliniștiți acum că aveau de-a face doar cu Verzii sau cu Albaștrii; debitorii profitau de dezordine pentru a-i obliga pe creditori să le înapoieze chitanțele, sclavii pentru a se elibera de la stăpînii lor, fiii pentru a sustrage bani de la părinți, amanții pentru a-și răpi amantele, petrecăreții pentru a-și satisface capriciile. Aveai vreun dușman, lesne găseai ucigași plătiți ca să te scape de el; se omorau oameni pînă și în biserică, în toiul slujbei, fără măcar să se știe de ce; să dobori dintr-o singură lovitură un om fără apărare, devenise un sport foarte gustat și care trecea drept dovadă de putere și curaj. Și cum poliția, cînd se hotăra să intervină, nu lovea decît în Verzi, cum judecătorii, tremurînd pentru viața lor dacă neglijau poruncile facțiunii,

uitau de orice dreptate, firește că incidentele se agravau zilnic.

Într-o zi, într-unul din porturile Bizanțului, o tîină femeie se îmbarcă împreună cu soțul ei ca să meargă pe coasta Asiei; cîțiva tineri, găsind-o frumoasă, începură s-o urmărească și, punînd mîna pe ea, o obligară cu forța să treacă în barca lor. Bărbatului ei care protesta în van, i se răspunse prin huiduieli. Ca să-și salveze onoarea, nenorocita nu mai avu alt mijloc decît să se arunce în Bosfor unde se înecă sub ochii bărbatului, neputincios și disperat. Multe altele trebuiră să recurgă la acte la fel de tragice fără ca supraviețuitorilor să li se facă dreptate.

Așa că le trebuia un real curaj slujbașilor ca să poartă împotriva vinovaților pe care-i protejau la Curte influențe puternice. Prefectul orașului, Teodot, făcu experiența în dauna sa. Un oarecare Hypatios, personaj de vază, fusese asasinat în biserica Sfînta Sofia; orașul era profund tulburat. Or, în acel moment, nepotul basileului — Justinian — ca de obicei apărătorul Albaștrilor, era foarte grav bolnav; cei care se plîngeau, avură, printr-o excepție, acces la împărat. Acesta ordonă prefectului să acționeze cu asprime. Teodot nu se lăsă poftit de două ori; arestă un mare număr de răufăcători, execută pe mulți dintre ei, și printre aceștia pe un oarecare Teodosie Tzica, foarte bogat și care avea un rang ilustru. Asta-l pierdu pe prefect. Justinian, restabilit ca prin minune, nu se gîndi decît să-și răzbune prietenii; datorită influenței sale, Teodot, adus în fața senatului sub pretextul unor calomnii, fu destituit, exilat în Ierusalim și finalmente obligat să intre la mănăstire pentru a scăpa de pumnalul asasinilor înverșunați să-l piardă. Astfel, certurile Hipodromului creară în oraș o stare de teamă, de frămîntare, care avea să se transforme, cîțiva ani mai tîrziu, într-o adevărată revoluție.

În vremea asta, astrologi și șarlatani, prevestitori și ghicitori, vraci și oameni care împrăstiau zvonuri tulburau echilibrul intelectual și moral al capitalei.

Într-o zi, la Poarta de Aur, o femeie, apucată de un delir profetic, vesti că, peste trei zile, marea, ieșind

din maluri, va îneca lumea într-un nou potop ; mulțimea, cuprinsă de panică, năvăli în biserici și, prosternată la picioarele altarelor, aștepta consternată îngrozitoare catastrofă.

Alteori, astrologii citeau în ceruri cataclisme de neînălțurat ; vraci rătăcitori alergau pe străzi, ca urmăriți de fantome nevăzute, și dezvăluiau trecătorilor îngroziți că sfârșitul lumii era aproape.

Și norodul, tremurînd, încrezîndu-se în vorbele lor, umplea bisericile cu rugăciuni și lamentări. Unii intrau la mănăstire, renunțînd la averea și la demnitățile lor ; alții își ofereau bunurile bisericii și-și cheltuiau banii în opere de binefacere ; fiecare voia să moară iertat și dezordinea dura uneori săptămîni, fără ca împăratul să poată găsi mijlocul de a potoli o spaimă pe care dealtfel o împărtășea și el. Oamenii rezonabili socoteau că ar fi trebuit, fără nici o formă procesuală, să-i aresteze pe acei agitatori care tulburau capitala cu înșelăciunile lor ; dar superstiția era profundă, credulitatea universală.

Femeile, firește, erau în mod deosebit accesibile acestor minuni. Pentru a-și păstra bărbații sau a-și lega amănții de ele, aveau mai puțină încredere în frumusețea și seducția lor decît în filtrele și incantațiile magice. În asta, ca și în toate celelalte, Teodora mergea în pas cu vremea ; împreună cu bunele ei prietene Indaro și Crisomallo, făcea farmece, pregătea băuturi minunate care trebuiau să-i asigure asupra adoratorilor ei o veșnică și diabolică putere ; credea în demoni, în magicieni, în ghicitori, în cei care interpretau visele ; și, încrezătoare în viitorul ei, își aștepta destinul.

III

AVENTURILE TEODOREI

Teodora iubea plăcerile ; iubea și banii. Strinsese o avere destul de frumoasă, cînd i se întîmplă un lucru supărător. Avea ca amant pe un sirian cu numele de Hecebolos, care lucra în serviciul administrației imperiale. Acest personaj, destul de important, fu numit în guvernămîntul de la Pentapolis¹ din Africa ; Teodora se hotărî să-l însoțească în provincia lui îndepărtată ; în acel moment era desigur sătulă de legăturile trecătoare și căuta o așezare cît mai durabilă. Din nenorocire, romanul dură puțin : foarte repede, nu se știe din ce cauză, amănții se certară ; brutal, cu înjurături grosolane, Hecebolos o izgoni pe Teodora, și, fără bani, fără strictul necesar, nenorocita trebui, o bucată de vreme, se spune, să îndure mizeria prin întregul Orient. Fu văzută la Alexandria, în Antiohia, în alte locuri, exercitîndu-și peste tot, ca să trăiască, trista ei meserie ; ca și cum, spune Procopiu, cu solemnă și naivă gravitate, diavolul ar fi voit să nu existe loc pe lumea asta care să nu cunoască lipsa de rușine a Teodorei. Asta se întîmplă în jurul anului 521.

Se pare dealtfel că șederea destul de lungă a Teodorei în Egipt și-n Siria avu în viața ei o importanță deosebită.

În acel moment, Alexandria nu era numai un mare oraș comercial ai cărui negustori se duceau pînă în Ceylon să caute mirodeniile și nestematele Indiei, pînă în China să caute mătăsurile ei, pînă în Egipt și Levant de unde se răsplineau în toată Mediterana grîul din

¹ Azi Cirenaica, pe coasta de nord a Africii, la apus de Egipt.

valea Nilului și produsele Levantului. Alexandria nu era numai o cetate elegantă, frumoasă și bogată, ușuratică și coruptă, pământul de unde se alegeau curtezane faimoase, ca Thaïs și Chrysis. Începînd din secolul al IV-lea, capitala Egiptului era și una dintre capitalele creștinismului. În nici o parte luptele religioase nu erau mai aspre, disputele teologice mai subtile și mai arzătoare, fanatismul mai ațîtat; în nici o parte amintirea marilor fondatori ai vieții cenobitice, ca Antonie, Pacomie, Snudie, Serapion nu dăduse loc la o mai bogată înflorire a mănăstirilor, misticilor și asceților. Periferia Alexandriei era populată cu mănăstiri, deșertul Libiei era atît de plin de solitari încît ar fi meritat să fie numit „deșertul asceților“.

În momentul în care trecea pe acolo Teodora, Egiptul era mai tulburat ca niciodată. Era în vremea în care împăratul Justin, dornic să restabilească uniunea cu Roma, dezlănțuise în Siria cele mai sălbatice persecuții. Toți cei care refuzau să subscrie la credința ortodoxă proclamată de Conciliul din Calcedonia, toți cei care, după exemplul lui Eutycles, nu admiteau în persoana lui Hristos decît o singură ființă — din această pricină au și fost numiți *monofiziți* — au fost loviți fără milă. Șefii cei mai iluștri ai sectei, Sever, patriarhul Antiohiei, Iulius din Halicarnas, Ioan din Tella, Petru din Apameea, mai bine de cincizeci de episcopi, fuseseră alungați din funcțiile lor, afurisiți, exilați; comunitățile monastice din Siria fuseseră risipite cu forța, mănăstirile închise, călugării obligați să fugă, bătuți, închiși sau masacrați. Multe din aceste victime căutaseră azil în Egipt, unde patriarhul Timotei, încrezător în armata lui de călugări fanatici și devotați, rămînea cu încăpăținare fidel doctrinei monofizite; și, din Alexandria unde se refugiase, Sever, omul cel mai însemnat al partidului, „stînga lui Crist“, cum îl numeau contemporanii săi, „paznicul nezdruncinat al adevăratei credințe“, întreținea prin înflăcărarea predicilor și ardoarea propagandei sale o puternică agitație în întreaga lume orientală.

În grolele munților libieni, în mănăstirile pierdute în mijlocul pustiului, oameni de neam mare, femei ele-

gante și delicate, înflăcărare de o puternică dorință de singurătate, de renunțare și de ascetism, veneau să caute, cu sutele, salvarea și uitarea.

Preafericitul Toma aparținuse unei familii ilustre; fusese crescut ca un copil de rege; avusese avuții mari, bogăție, mulțime de servitori; fusese, spune cronicarul naiv care i-a ridicat în slăvi sfîntenia, atît de măreț și atît de dornic de fast și de curățenie încît se spăla de mai bine de zece ori pe zi, pe față și pe miini. Cînd vîntul persecuției suflă pe deasupra Siriei, îl urmă în Egipt pe Maras, episcopul Amidei; ca să trăiască, acest mare nobil trudea cu mîinile sale, împletind coșuri din frunze de palmier pe care le vindea; pentru salvarea sufletului, acest bogătaș voi să fie considerat mort pentru lume, și, în peștera pe care și-o alesese ca să se retragă, trăi ani în șir, mortificîndu-și trupul, rugîndu-se fără încetare și plîngîndu-și păcatele. Cînd muri, trupul îi era negru, ars de soare și uscat; plete lungi și sălbatice îi cădeau în dezordine pe umeri și pe față, zdrențe sordide îi acopereau trupul, pînă și prietenii abia îl recunoscuseră.

— Ce importanță are, spunea el, prăbușirea acestui trup pieritor, cîtă vreme sufletul, murdărit de atîtea păcate, scapă cu acest preț de focul cel veșnic?

Cezareea era patriciană, și ea de asemenea de neam mare, înrudită cu familia împăratului Anastasie. Și ea și-a părăsit casa și bunurile ca să se ducă să trăiască retrasă în Alexandria; femeia aceasta, crescută în lux și splendoare, a uluit toată lumea prin austeritatea sa. Se abțînea să mănînce pînă și piine, mulțumindu-se — și asta doar la două zile o dată — cu cîteva legume pregătite grosolan, cu sare și oțet, și cu cîteva ciorchini de struguri; se culca pe un sac, întins pe pămîntul gol. Pînă și preoții blamau excesul posturilor sale, și-i dădeau dezlegare să adauge uneori, duminica, puțin ulei la mîncare, temîndu-se ca boala să n-o facă incapabilă să-și îndeplinească îndatoririle. Dar Cezareea se încăpățîna în penitență. Foarte instruită, citea zi și noapte scrierile sfinților părinți și discuta cu plăcere despre problemele de morală și de dogmă, foarte umilă chiar și în

fața celor mai modești călugări, lacomă de a primi din gura lor ecoul cuvintului divin. Dar, mai ales, râvnea să fugă de lume, să trăiască în pustiu, și era foarte tristă când sfătuitoarii ei aduceau vorba despre vîrsta și slăbiciunea ei. Timp de cincisprezece ani uimi Alexandria prin operele caritabile și umilînța sa; în mănăstirea pe care a întemeiat-o voi să fie ultima dintre surori, dînd tuturor exemplul de modestie și de supunere.

Mulți alții trăiau la fel. Maras, singuraticul, fusese de curînd convertit și el la ascetism, postînd, veghînd, rugîndu-se fără încetare, acordînd trupului doar o oră sau două de odihnă. Cînd zăpada atîngea aproape înălțimea unui om, el se ducea, cu picioarele goale, să taie lemne pe munte, și-l puteai urmări după direle de sînge care-i curgeau din răni. În sfîrșit, pentru a scăpa de ai săi, veni în Egipt, și, urmînd școala celor mai iluștri solitari, stîrni și acolo, prin moravurile sale, admirația tuturor.

Dar femeile, mai ales, erau incomparabile. Preaferita Suzana refuza alimentele cele mai obișnuite, cerînd să nu i se mai aducă decît un căuș cu apă în fiecare duminică, și puțină pîine la două zile o dată, și-și petrecu anii în pustiu, susținînd — zice-se — lupte formidabile împotriva răului, ieșind întotdeauna victorioasă, încît pînă și dracii strigau că nu-i femeie, și că avea o piatră în loc de inimă, și fier în loc de carne. Cu obrazul întotdeauna înfășurat în văluri, care abia lăsau să i se zărească vîrful nasului, nu voia să vadă nici un chip omenesc, nici să ducă ea însăși pe careva în ispită. Vorbea celor care veneau s-o viziteze despre slăbiciunea cărnii, vanitatea lumii, amenințările cumplite ale judecării Domnului. Vindeca trupurile și liniștea sufletele, exaltînd curajul solitarilor săi vecini, transmițîndu-le, ca o femeie puternică, exemplul zelului și al virtuților sale¹.

¹ Din aceste exemple se vede cît de înapoiată era mulțimea în epoca respectivă, și cît de puternică era Biserica, direct interesată ca prin făgăduieli iluzorii să pună mîna în chip abil pe marile averi, întărindu-și în felul acesta atît puterea morală, cît mai ales cea materială.

În deznădejdea în care se afla, Teodora nu rămăsese insensibilă la influența mediului în care o aruncaseră evenimentele. În timpul șederii sale la Alexandria, ea intră în legătură cu patriarhul Timotei și, cum episcopul pare să fi exercitat asupra ei o acțiune profundă, ea îl numi mai tîrziu părintele ei spiritual; avînd în vedere acest titlu de onoare pe care ea i l-a rezervat numai lui, te poți întreba, dacă, grație acestui preot, curtezana pocăită nu s-a trezit, cel puțin pe moment, la o viață mai creștinească și mai pură. Îl frecventa și pe Sever din Antiohia, căruia i-a păstrat toată viața un fidel și respectuos atașament, o admirație fără margini. Și dacă ea apără ca o protectoare firească a dizidenților persecutați, „ca împărăteasa stîrnită de Dumnezeu — după cuvîntul unui contemporan — pentru a-i susține pe cei necăjiți împotriva asprimilor furtunii“, dacă își puse toată încrederea în slujba lui Sever și a prietenilor săi, primindu-i la palat, favorizîndu-le propaganda, străduindu-se să-i impună lui Justinian; dacă se aruncă, cu toată ardoarea, în controversele teologice ale vremii sale, n-a făcut aceasta — se va vedea — numai din spirit politic, dintr-un simț foarte drept și foarte fin al necesităților guvernării; a procedat într-o oarecare măsură astfel și datorită amintirii crizei religioase prin care a trecut la Alexandria, dintr-o duioasă recunoștință față de oamenii care au primit, instruit și descoperit pe curtezana pierdută.

Dar Teodora era femeie, fiind tot atît de schimbătoare pe cît de pasionată; era de asemenea ambițioasă, dornică să-și refacă situația și averea. În Antiohia, unde se duse părăsind Egiptul, în marele oraș sirian unde gustul serbărilor, dragostea de lux și de trai bun, rivalitățile neîncetate ale culcîului și ale teatrului alcătuiau rutina obișnuită a vieții, ea pare să fi frecventat mai puțin bisericile decît culisele Hipodromului, prețuind mai puțin compania preoților decît tovărășia ghicitoarelor. O dansatoare, Macedonia, aparținînd ca și ea facțiunii Alabaștrilor, se interesă de dînsa, o consolă în tristețea ei,

și-i prezise o soartă strălucită. Încet, Teodora se lăsa legănată de speranțele acestea și noaptea visa că, întoarsă la Constantinopol, devenea favorita unui prinț, că reușea să se mărite cu el, și că intra în stăpânirea tuturor bogățiilor lumii.

Buna Macedonia cunoștea, se pare, pe Justinian, și avînd prilejul să-i facă unele servicii, se bucura de oarecare trecere la Curte. Să fi uzat ea de asta pentru a i-o recomanda moștenitorului prezumtiv al tronului pe prietena sa Teodora? Nu știm. Se pare, în tot cazul, că înapoindându-se în Bizanț, teatrul primelor sale acțiuni, Teodora, cumintită, coaptă, obosită de viața rătăcitoare și de nebuneștiile ei aventuri, dornică poate să se fixeze în vreo căsătorie oarecare, se strădui, sincer sau nu, să ducă o viață mai retrasă și mai castă. Conform unei tradiții care în secolul al VI-lea încă se mai practica în capitală, Teodora se stabili, la reîntoarcerea ei din Asia, corectă și discretă, într-o modestă locuință, păzind casa și torcînd lînă, ca matroanele din vechile timpuri romane. Legenda adaugă că, mai tirziu, devenind împărăteasă, Teodora, departe de a încerca să facă uitată această parte a vieții sale, voi dimpotrivă, să-i perpetueze amintirea. În locul porticului, unde mîinile ei torseseră lînă ca să trăiască, în locul căsuței care o adăpostise, umilă și sărmană, ea ridică o biserică în cinstea sfîntului Pantelimon. Numele acestui sfînt înseamnă milă: merita acest nume, dacă sub protecția lui Teodora l-a întîlnit pe Justinian.

IV

TEODORA ȘI JUSTINIAN

În momentul în care Justinian o întîlni pe Teodora, către anul 522, fără îndoială, viitorul stăpîn al imperiului, era un om de 38—40 de ani. Cu un ten curat și înfloritor, cu părul buclat și mustața fină, care și începuse a încărunți, cu silueta lui elegantă și talia bine făcută, avea o înfățișare foarte atrăgătoare; manierele îndatoritoare, tonul amabil și plăcut, grația lui simplă sfîrșeau prin a-l face simpatic și seducător. Era binecrescut și foarte elegant; în plus, grație intrigilor palatului care-l așezaseră pe tron pe unchiul său Justin, devenise, începînd din acel moment, unul dintre primele personaje ale Statului. Înnobilat cu titlurile de comite și de patriciu¹, de comandant-șef al trupelor care alcătuiau garnizoana din Constantinopol, tocmai ocupase, cu un fast extraordinar, funcția de consul, și, în fiecare zi, bunăvoința suveranului îl apropia tot mai mult de treptele tronului. Era deci pentru Teodora o cucerire frumoasă de făcut.

Ambițios și abil, Justinian părea mai ales ocupat să-și sporească averea. Știuse, nu fără oarecare perfidie, să-și îndepărteze rivalii care puteau să-i stingherească drumul și, nu mai puțin dibaci, să obțină favoarea tuturor claselor societății bizantine. Foarte evlavios, și cu severitate ortodox, s-a făcut plăcut Bisericii, prin zelul și cucernicia sa; prin fastul și cheltuielile sale nebunești, era idolul mulțimii; plăcea, în sfîrșit, senatului și aris-

¹ Titlurile de *patriciu* și de *patricia* au fost conferite de Constantin cel Mare, la început membrilor familiei imperiale, apoi altor persoane. Ele n-aveau nimic comun cu patriciatul din epoca romană veche și se acordau de către împărat fără a se ține seama de origine sau de avere.

tocrației. Cum avea, pe deasupra, o reală experiență în afaceri, o capacitate prodigioasă de muncă, o grijă atentă față de lucrurile legate de administrație, creditul de care se bucura în fața împăratului era mare, avea chiar, și pe drept cuvânt, reputația de a fi, mai mult decât bătrînul și mediocrul suveran, adevăratul șef al guvernului.

Foarte calm, foarte stăpîn pe el, cu o voință destul de despotică, părea să aibă mintea coaptă, caracterul format. Acest om serios, acest politician, acest diplomat, se îndrăgosti nebunește de Teodora.

Această legătură, care avea să se termine cu o căsătorie, a părut atît de ciudată contemporanilor, atît de surprinzătoare, încît, pentru a o explica, au făcut apel la minuni și au atribuit filtrelor și practicilor magice influența pe care Teodora a căpătat-o repede asupra amantului ei. În realitate, nu-i nevoie să complicăm atîta lucrurile. Justinian avea, se spune, un temperament de mare îndrăgostit; și mai ales, sub aparența lui severă, ascundea un suflet nedecis și slab, gata să suporte influența oricărei voințe energice și puternice. Teodora era frumoasă, remarcabil de inteligentă; avea o grație în-născută, era spirituală și plăcută, reținea lîngă ea pînă și pe cei mai nestatornici adoratori; avea, mai ales, spiritul lucid și ferm, și totul atesta în ea o fire hotărîtă, autoritară și pătimașă.

Printul fu cucerit cu totul de la prima vedere; pînă în ziua în care Teodora muri, el avea să-i păstreze fidel pasiunea fără margini pe care, tînără, ea i-o aprinsese în inimă. Ea era pentru el, după cuvîntul unui istoric al epocii, „farmecul cel mai plăcut”; era, cum îi plăcea s-o proclame el însuși, jucîndu-se cu numele Teodorei „darul lui Dumnezeu”. Așa că, îndrăgostit nebunește, nu i-a refuzat nimic. Ei îi plăceau banii: a copleșit-o cu bogăție. Era lacomă de onoruri și considerații: a obținut pentru ea, datorită slăbiciunii unchiului său, înalta demnitate de patriciană. Era ambițioasă, avidă de influență: el s-a lăsat călăuzit de sfaturile sale, s-a făcut servitorul docil al simpatiilor și al ranchiunelor sale.

Din tinerețea ei, petrecută în Hipodrom, păstrase cu tenacitate ura împotriva partidului Verzilor: Justinian, ca să-i fie pe plac, s-a făcut, chiar pînă la scandal, protectorul Albaștrilor. Din călătoriile sale, din șederea la Alexandria, păstrase o duioasă recunoștință față de monofiziții persecutați: Justinian, ca să-i placă, a consimțit să slăbească rigorile ortodoxismului și să le dea mîna liberă dizidenților.

Legătura moștenitorului tronului a devenit într-adevăr repede publică. Curînd, chiar în afara capitalei, în ținuturile îndepărtate ale Siriei și Egiptului, se află, cu o oarecare mirare, desigur, că micuța curtezană de odinioară, penitentă lui Timotei și a lui Sever, devenise patriciană și că era iubită oficială a lui Justinian. În acest eveniment neașteptat, sufletele pioase nu ezitară să vadă mîna Domnului; dornice să aibă o protectoare fidelă se adresară cu toții Teodorei, ca să îndulcească soarta martirilor și să atenueze rigorile persecuției. Iar ea fu încîntată să facă treaba aceasta. Maras, episcopul din Amida, fusese, împreună cu preoții săi, deportat la Petra; în climatul aspru al Arabiei, în acel dur exil, nenorocirii păreau condamnați la o moarte sigură. În mizeria lor, se gîndiră la Teodora și unul dintre ei, diaconul Ștefan, făcu o călătorie la Constantinopol. Nădejdea lor nu fu înșelată. Nu numai că Teodora îl hotărî pe ortodoxul ei amant să intervină pe lîngă împărat pentru dizidenți, dar ea însăși, pentru a-l face pe Justinian să consimtă, nu-și menajă nici rugămintile, nici lacrimile; și ceea ce e și mai remarcabil, cîștigă cauza de care se ocupa. Protejații ei fură autorizați să se retragă la Alexandria unde puteau să trăiască liniștiți printre coreligionarii lor. Era o frumoasă victorie care dovedește influența pe care Teodora o exercita asupra iubitului ei.

Făcu și mai mult încă. Justinian ajunsese în curînd la acea fază în care voi din toate puterile să se însoare cu amanta sa. Bunul împărat Justin nu părea că are de gînd să tărăgăneze consimțămîntul ce trebuia dat nepotului iubit, oricît de greu i-ar fi venit s-o facă. Era un soldat bătrîn, de origine foarte umilă, păsîndu-i prea puțin de gradele de noblețe; el însuși se însurase cu o fostă sclavă, după ce-i fusese multă vreme amantă; plimbată

prin taberi după ce deveni împărat, o așază fără scrupule pe tronul Cezarilor pe acea femeie de treabă, rustică și necioplită ca și el. De aici deci, de unde te puteai aștepta cel mai puțin, veni opunerea la proiectele lui Justinian. Cu bunul ei simț de țărancă, împărăteasa Eufemia, acesta era prenumele cel mai elegant cu care fusese împodobită¹ când ajunse la putere vechea sclavă devenită, basilisă, fu șocată să vadă o Teodoră oarecare sortită să-i urmeze la tron; și, cu toată dragostea pentru nepotul ei, cu toată obișnuita bunăvoință de a-i îndeplini dorințele, despre această problemă nici nu vru să audă. Din fericire pentru Justinian, Eufemia muri în 523. După asta totul se aranjă fără nici o greutate. Legea interzicea senatorilor și înalților demnitari să se căsătorească cu femei de condiție joasă, fete de han, actrițe sau curtezane; ca să-i facă plăcere nepotului său, Justin abrogă legea. Voind, cum spunea el, să imite bunăvoința Domnului, care știe să ierte orice păcat omenesc, hotări ca femeile care se urcaseră pe scenă, și mai apoi se căiseră părăsindu-și dezonoranta lor meserie puteau contracta cu oricine o uniune legitimă, cu singura condiție de a cere în acest scop autorizația oficială. Cum acest demers, puțin cam umilitor, ar fi jignit poate orgoliul Teodorei, fu stipulat în plus că orice comediană primind de la prinț una dintre demnitățile ierarhiei aulice, ar fi, prin asta, scutită de orice opreliște legală care ar putea să împiedice căsătoria ei cu oameni de-un anumit rang și că, în consecință, nu mai avea de cerut nici o permisiune specială. Și ca lucrurile să fie bine făcute, împăratul voi în sfârșit ca fiicelor acestor actrițe — Teodora avea o fiică — născute înainte sau după căința mamei lor, să le fie și lor îngăduit să se mărite fără nici o restricție. Justinian se căsătorii deci cu amanta sa — căreia avu grijă să-i constituie, cu acest prilej, un larg fond dotal — fără ca Bizanțul să fi fost prea scandalizat. Singure câteva persoane supărate, gândindu-se la frumoasa căsătorie pe care ar fi putut s-o facă moștenito-

¹ Inițial se numea *Lupicina*, care amintea de *Lupa* — femeie ușoară; mai apoi numele i-a fost schimbat în *Eufemia* care înseamnă femeie de bună reputație.

rul imperiului cu o tină ră fată nobilă, binecrescută și pură, găsiră, fără să cuteze s-o spună prea tare, că o astfel de aventură era de ajuns să te facă să te gîndești la calitatea sufletului și să apreciezi morala lui Justinian. Nici senatul, nici armata, nici Biserica nu scoaseră un cuvînt de protest și poporul, care-și amintea c-o aplaudase pe comediantă, își risipi fără să ezite, omagiile și duioșia față de suverană.

Asociată, din acest moment, oficial la viața moștenitorului imperiului, foarte apreciată de bătrînul Justin, care se pare că prinsese o mare dragoste față de ea, Teodora se amesteca în fiecare zi, cu tot mai multă îndrăzneală, în treburile publice. Printre multele cusururi, ea avea o calitate rară; rămînea fidel atașată celor pe care-i iubea. Monofiziții făcură în curînd experiența. Simțînd pericolul care exista pentru monarhie de a perpetua în Orient certuri religioase inutile, Teodora se folosi cu dibăcie de trecerea pe care-o avea ca să pregătească încetarea acestor persecuții. Era în relații de mare amicitie cu patriarhul Sever, cu marele predicator eretic Ioan din Tella; era preocupată să cunoască oameni eminenți care, printre creștinii dizidenți, să fie capabili să pregătească pentru frații lor un viitor mai bun. Printre ei, cel mai cunoscut era Iacob Baradeu, restauratorul bisericii monofizite.

I se lăuda știința, austeritatea moravurilor, disprețul său pentru lucrurile lumești, vindecările pe care le săvîrșea, o aureolă îi înconjura figura de tînăr călugăr sirian. Teodora voi să-l cunoască. Îl văzuse — se zice — în vis, ținînd în mînă vase de aur, de unde țîșneau ape vii din care se adăpa norodul roman; voi să-l vadă aievea. Spre anul 527, împreună cu un alt călugăr, Sergiu din Tella, Iacob veni deci la Constantinopol. Faima gloriei sale îl precedase. Poporul se înghesuia pe urmele pașilor săi; Teodora încîntată de venirea lui, îl primi cu mare pompă la palat, împreună cu tovarășul lui, le puse la dispoziție o casă, le asigură toate cele necesare, le acordă, pe față, protecția sa. Trebuia oarecare îndrăzneală ca să riști, la această Curte habotnică, asemenea fapte; dar Teodora își cunoștea puterea și o vedea crescînd întruna.

Începînd cu căsătoria lui, Justinian urcase, într-adevăr, fără încetare : Justin îl făcuse nobilissim ; în aprilie 527, l-a asociat în mod oficial la domnie. În marele triclinium al palatului, în prezența senatului, a soldaților din gardă, a reprezentanților armatei, bătrînul împărat urcă pe tron și anunță că, la cererea poporului său, îl făcea pe nepotul său Justinian, basileu. În picioare, în dreapta suveranului, patriarhul Epifanie rosti rugăciunile solemne, la care întreaga adunare răspunse „Amin !“ cu pioșenie. Apoi Justin puse el însuși coroana pe capul asociatului său imperial, în vreme ce asistența striga de trei ori vivat, și noul prinț, salutînd poporul cu mîna și făgăduind totul, după obicei, dădu o gratificație soldaților. Trei zile după asta, în ziua de Paști, în biserica Sfînta Sofia, scînteind de lumina lumînărilor, patriarhul consfințea în mod solemn pe noul împărat, ungîndu-l cu untdelemn sfințit. În toată strălucirea pompei suverane, îmbrăcat în tunica aurită, mărginită de o bandă lată de broderie de preț, cu picioarele încălțate cu pantofi de purpură, încins cu bogata centură înstelată din email și pietre prețioase, avînd pe umăr largă mantie de purpură, prinsă cu o agrafă de aur, pe cap o diademă și purtînd asupra lui toate giuvaerurile coroanei, Justinian luă în primire imperiul la care rîvnise atîta. Alături de el, înveșmîntată într-o mantie lungă de purpură violetă, la poalele căreia o largă broderie de aur se desfășura în pliuri luminoase, în plete cu ciucuri de perle și de pietre prețioase care-i cădeau pe umeri în cascade sclipitoare, cu diadema pe cap, Teodora, împodobită ca o icoană, împărțasea triumful soțului ei ; și, după ce a fost, împreună cu el, încoronată în mod solemn în biserică, noua Augustă, veni, după obiceiul suveranilor Bizanțului, să primească aclamațiile poporului în Hipodromul care o văzuse debutînd. Visul i se realizase.

Cînd, peste cîteva luni, Justin muri, la 1 august 527, Justinian nu mai întîlni nici o dificultate ca să-și ia în primire moștenirea, și Teodora împărți puterea cu el. Timp de douăzeci și unu de ani, din 527 pînă în 548 ea avea să domnească, stăpîna peste cel mai frumos imperiu care exista pe atunci în lumea civilizată.

LEGENDA TEODOREI

Acesta este romanul Teodorei așa cum l-a povestit Procopiu ; și de aproape două secole și jumătate de cînd s-a descoperit manuscrisul *Istoriei secrete* această povestire, destul de superficială, s-a bucurat de o încredere aproape universală. Pentru asta trebuie oare s-o și acceptăm în totul ? În anii din urmă, spiritele de treabă au refuzat, în diverse rînduri, să dea crezare scornelilor pamfletarului și s-a putut vorbi mult mai serios despre legenda Teodorei. Oamenii s-au întrebat, și pe bună dreptate, cum, dacă Teodora a trăit în văzul lumii această viață desfrînată prin care a scandalizat Constantinopolul, nu s-a găsit, printre contemporani, decît un singur martor care să-și mai aducă aminte de asta ? Or, se pare că, într-adevăr, în afară de Procopiu, nici un scriitor din secolul al VI-lea, nici un istoric, nici măcar din secolele ce au urmat, n-a povestit aventurile din tinerețe ale Teodorei, n-a riscat, asupra acestor fapte scandaloase, nici cea mai timidă aluzie. Să nu se spună că din respect față de împărat sau din teamă de răzbunarea împărătesei, au păstrat ei această tăcere prudentă ; nici pomeneală de așa ceva. Mulți din acești scriitori, mai ales clerici, n-au ezitat s-o copleșească cu ocări încă din viață pe suverana a cărei erezie o detestau, nu s-au temut s-o încarce cu toate blestemele. Și, chiar dacă ai presupune că toți contemporanii ar fi tăcut de frică, de ce Justinian și Teodora o dată morți, limbile acestora nu s-au dezlegat ? Și dacă e astfel, ce mai valorează atunci, în fața tăcerii generale, unica mărturisire a lui Procopiu cînd te gîndești, mai ales, cu ce naivă nerușinare, în atîtea pagini din *Istoria secretă*, pamfletarul a exagerat ori a mințit ? Dacă înainte de a fi împărăteasă, Teodora a fost

intr-adevăr marea curtezană care se spune, cum de nimeni altul n-a cules, chiar atenuându-l, ecoul scandalurilor care circulau atât de fățiș pe seama ei ? Cum, în acea scenă de neuitat a răzvrătirii din 532, când poporul răsculat îi aruncă în față lui Justinian cele mai sîngeroase jigniri, să nu auzim, prin intermediul procesului verbal pe care l-am păstrat cu privire la acea pitorească discuție dintre prinț și supușii săi, nici un cuvînt urît la adresa Teodorei ? Și cum, în sfîrșit, Justinian, pe care pînă și detractorii săi ni-l înfățișează ca pe un om cu judecată și stăpîn pe el, să fi cutezat, nu zic să și-o ia de amantă, dar să se căsătorească în mod public cu o femeie căreia oricine îi întorcea spatele pe stradă ? Ar fi însemnat să se joace cu popularitatea sa, să-și compromită toate șansele de a ajunge pe tron ; și el nu mai era, cînd a întîlnit-o pe Teodora, un om capabil de asemenea imprudențe.

Oricît de juste ar fi în aparență aceste remarci și oricît de tare aș disprețui bîrfelile lui Procopiu, n-aș risca totuși s-o înălbesc prea mult pe cea pe care el a înnegrit-o într-un mod atât de jignitor ; și, măcar că începînd din secolul al VI-lea s-au întîlnit panegiristi care, ca să fie pe placul lui Justinian, au făcut-o pe nevastă-sa să intre direct în rai, m-aș teme să nu cad în paradoxul de a voi s-o fac prea virtuoasă.

E neplăcut că Ioan, episcop din Efes, care a cunoscut-o bine pe Teodora, a omis, din respect pentru mărimile pămîntului, să ne relateze injuriile cu care călugării, oameni de o franchețe aspră, o întinără nu numai o dată pe împărăteasă ; cel puțin e sigur că printre contemporani, oameni din anturajul imperial, ca secretarul Priscus, prefectul Ioan de Capadocia, îi cunoșteau punctele slabe în care puteau s-o lovească. Nu știu dacă în tinerețe a avut în adevăr un fiu pe care i-l atribuie Procopiu, și a cărui naștere, se pare, a constituit un atît de neplăcut accident ; e sigur însă, în orice caz, că avusese o fată, care în mod incontestabil nu era a lui Justinian, fără ca dealtfel această amintire a unui trecut puțin tulbure, să pară, dacă judecăm după averea pe care o făcu la Curte fiul acestei fete, să fi

deranjat pe împărat sau pe împărăteasă. Anumite trăsături, în sfîrșit, ale psihologiei Teodorei, solicitundine arătată fetelor sărmane pe care, în capitala sa, nevoia le făcea să se piardă adesea mai mult decît viciul, măsurile pe care ea le luă ca să salveze aceste nenorocite și să le smulgă, cum spune un autor al vremii, „din jugul rușinosului lor sclavaj“, asprimea puțin disprețuitoare pe care-o arăta întotdeauna bărbaților, se potrivesc destul de bine cu ceea ce se spune despre tinerețea sa. Și, dacă se admit toate acestea, care dealtfel sînt de netăgăduit, cum să iei hotărîrea să arunci tot ceea ce ne-a povestit *Istoria secretă* ?

Sigur că este o problemă delicată și dealtfel anevoie de rezolvat să încerci să determini pînă unde a putut să decadă Teodora și pe care anume treaptă a infamiei a pășit. Două observații poate că ne-ar putea totuși permite să ne apropiem mai mult de adevăr, și să explicăm unele obscurități ale acestei istorii.

Una, că multe lucruri care ni se par astăzi foarte scandaloase, oamenilor din secolul al VI-lea li se păreau infinit mai puțin blamabile. Citești într-un document oficial al epocii că persoane foarte oneste nu ezitau deloc din pură milă, să elibereze, cu prețul aurului, pe nenorocitele închise în casele deocheate, și să se însoare după aceea, în toată regula, cu acele femei atît de compromise ; și se pare că opinia publică era într-adevăr mai înclinată să admire decît să blameze astfel de acte a căror intenție delicată nouă ni se pare un pic excesivă. E de presupus că în astfel de împrejurări Justinian s-a putut însura cu Teodora fără să-i mire, nici să-i scandalizeze prea mult pe contemporanii săi.

Pe de altă parte, e sigur că Teodora, în momentul în care și-a întîlnit ultimul amant, se îndreptase în mod radical ; trecuse, în timpul șederii sale la Alexandria, printr-o criză morală și, sub influențe bune, se căise pentru viața ei trecută ; la înapoierea sa în Constantinopol, era foarte săracă, ceea ce ne face să credem că cel puțin atunci era virtuoasă. Or, în marea capitală, o curtezană, chiar celebră, este uitată repede ; după doi ani de absență, credeți că mulți oameni își mai amîn-

teau ce fusese odinioară amanta lui Justinian? Și dacă observăm, în sfârșit, obiceiurile lui Procopiu, grandoarea perversității epice pe care-i plăcea s-o confere personajelor sale, înclinăm, fără să vrem, să facem din Teodora, un model de virtute și de castitate, să transpunem simplu povestea *Istoriei secrete*, și, în locul curtezanei mărețe, un adevărat inger al răului, care prin voința diavolului, cum spune autorul, și-a plimbat nerușinarea prin lume, să vedem în Teodora, chiar dacă asta ar scădea-o, eroina celei mai banale povești, o femeie pe care împrejurările o duc la pierzanie poate mai mult decât viciul, o dansatoare care, purtându-se cum s-au purtat în toate timpurile cele mai multe dintre semenele sale, obosită într-o zi de iubirile ei fără perspectivă, și găsind un om serios care să-i asigure o așezare durabilă, se cuminți prin căsătorie, o aventurieră, dacă vreți, dar inteligentă, discretă, destul de șireată pentru a salva unele aparențe și care izbuti să fie luată de nevastă, chiar de un viitor împărat, fără un scandal răsunător.

Oricum ar fi, lovitură soartei care o așază pe Teodora pe tron șocă profund imaginația poporului. Încă din viață, prodigiosul ei destin miră pe contemporanii săi. După moartea sa, legenda puse stăpânire pe ea și mai intens. Orientali și occidentali, sirieni, bizantini și slavi vor ilustra, din dorința de amănunte romantice, romantiștii ei destin și astfel se transmise până la noi, înfrumusețată sau transformată din generație în generație, rînd pe rînd indulgentă sau severă, amintirea prestigioasă a soției lui Justinian.

Începînd din secolul al IX-lea, tradiția bizantină preamărea, în afară de frumusețea trupului și farmecul chipului ei, austeritatea morăvurilor, puterea inteligenței sale prin care era superioară tuturor tinerelor fete din vremea aceea. Și, netemîndu-se a o compara cu pioasa mamă a lui Constantin, preafericita Elena, tradiția aceasta vedea în Teodora, după cum scrie un venerabil hagiograf „un adevărat potir al tuturor darurilor lui Dumnezeu“. Tot la fel tradițiile slave din secolele al XII-lea și al XIII-lea, nemulțumindu-se să-i laude numai minunata frumusețe, povesteau că ea fusese cea

mai distinsă, cea mai cultivată, cea mai savantă dintre femei. Tradițiile siriene erau și mai pline de laude. În dorința de a o preamări pe protectoarea lor, monofiziții din secolul al XII-lea îi dădură ca tată Teodorei, în locul bietului prăpădit care păzea urșii Hipodromului, pe un bătrîn senator, foarte atașat de credințele sectei lor și adăugară că atunci cînd Justinian, atras de reputația frumuseții și inteligenței tinerei fete, veni să-i ceară mîna, acest tată bun nu consimți s-o mărite cu moștenitorul tronului, decât cu condiția că n-o va constrînge niciodată pe Teodora să accepte canoanele blesmate ale Conciliului din Calcedonia. În sfârșit, pînă în mănăstirile îndepărtate din Occident, se propagă ecoul răsunătorului ei renume. Cronicarul Aimoin de Fleury, care a trăit în secolul al IX-lea, relatează că Justinian și Belizarie, tineri amîndoi și legați printr-o strînsă prietenie, întîlniră într-o zi două surori, Antonia și Antonina, ieșite din „rasa amazoanelor“ și care, devenite prizonierele bizantinilor, fuseseră silit să practice, într-o casă deocheată, cea mai dezonorantă meserie. Belizarie o iubea pe una, Justinian o luă pe cealaltă; Antonia, pe care o presimțire o avertizase despre soarta ce-l aștepta pe amantul ei, îl puse să jure că dacă vreodată va deveni împărat se va însura cu ea. Apoi legătura se rupse, nu înainte ca Justinian să-i fi dat Antoniei drept gaj al făgăduielii sale un inel. Anii trecură, prințul deveni împărat; și, într-o zi, la porțile palatului, văzură apărînd și cerînd audiență o femeie în veșminte bogate, de o incomparabilă frumusețe. Introdusă în fața suveranului, Antonia nu fu la început recunoscută; dar ea arată inelul, aminti de jurămintele de odinioară și Justinian, cuprins de patima din trecut, o proclamă, fără nici o întîrziere pe frumoasa amazoană, împărăteasă. Poporul și senatul, adaugă cronicarul, fură puțin surprinși de această căsătorie neprevăzută; execuțiile îi făcură pe cei nemulțumiți să tacă și Antonia împărți fără contestație, tronul cu Justinian.

E lesne de recunoscut în această poveste aventura Teodorei și de întrevăzut, prin aceste istorii, tot ceea ce minunata soartă a împărătesei a putut să inspire imaginației unor gură-cască din vremea sa. Dar, fie

bună ori rea, indulgentă sau severă, nu-i poți pretinde unei legende să țină loc de istorie, ci doar să reținem din însăși această legendă câteva amănunte esențiale despre tinerețea Teodorei. Când Ioan, episcopul Efesului, care-o cunoscuse bine pe basilisă, o numește undeva, sigur, cu destulă brutalitate, dar dealtfel fără să pară că-i face vreun reproș „Teodora prostituata“, el confirmă în mare și printr-un singur cuvânt, ceea ce Procopiu a istorisit pe îndelete. Așa că, oricum ar sta lucrurile, e bine să nu credem în virtutea și-n castitatea ei din tinerețe; înainte de ziua în care l-a întâlnit pe Justinian, înainte de a ajunge împărăteasă, ea fusese o curtezană oarecare, celebră ori pocăită, puțin interesează. Înclin să cred că, pe vremea când trăia ea, acest lucru n-avea prea mare importanță, cu atât mai mult cu cât Teodora, împărăteasa care a fost, a făcut-o repede uitată pe curtezana care va fi fost.

Partea a doua

ÎMPĂRĂTEASA TEODORA

PALATUL SACRU DIN BIZANT

La apus de Sfinta Sofia, între Hipodrom şi mare, pe vârful şi pantele colinei care coboară pînă pe ţărmul mării de Marmara, se ridica, în secolul al VI-lea, palatul împăraţilor Bizanţului. Acesta nu era ca modernele noastre reşedinţe regale, un edificiu prea puţin somptuos, desfăşurîndu-şi în vreo piaţă publică liniile simetrice ale unei faţade oarecare. Ca vechiul Serai al sultanilor otomani, ca şi Kremlinul ţarilor de pe vremuri, palatul basileilor bizantini cuprindea în vasta lui incintă o multitudine de construcţii diverse, de săli de recepţie şi de biserici, de băi şi de hipodromuri, de mănăstiri şi de cazărmi, de apartamente de ceremonie şi de odăi particulare, de terase înalte, descoperite, de unde privirea se întindea pînă departe, pe mare şi pe coasta Asiei, un întreg ansamblu de clădiri măreţe, dar izolate unele de altele, şi între care se întindeau curţi cu dale de marmură, galerii lungi, scări urcînd şi coborînd şi de asemenea păduri de lămii şi mari grădini înflorite care se întindeau pînă pe ţărmul mării udat de valuri.

Palatul era, în capitală, ca un oraş aparte, pitoresc şi misterios, ascunzîndu-şi în umbra copacilor verzi cupolele aurite, pavilioanele şi chioşcurile ferite de orice zgomot şi de orice privire indiscretă din afară, azil splendid şi de nepătruns unde se adăposteau fastuoasele odihne, ceremoniile incomparabile, intrigile complicate care constituiau viaţa de Curte a unui împărat bizantin. Nimic nu egala bogăţia, eleganţa, luxul scilpitor al Palatului Sacru. Dincolo de poarta grea de bronz, care se deschidea spre piaţa Augusteionului, vestibulul Calceu, aşa cum îl reconstruise Justinian, era o minune de arhitectură savantă şi de somptuoasă decoraţie. Sub

cupola înaltă care acoperea rotonda, marmorele multicolore şi mozaicurile de aur îşi amestecau sclipirile; pe jos, porfirele, jaspul, serpentinele, onixul şi sideful se răsuceau în cute ingenioase, păreau să acopere pămîntul cu covoare preţioase, unde florile de purpură erau semănate în desimea gazonului; pe pereţi, tablouri mari de mozaic reprezentau victoriile imperiale, generali înfăţişîndu-i basileului pe regii înfrinţi şi comorile cucerite şi, printre curtenii şi senatorii în costume de sărbătoare, adorîndu-şi stăpînul ca pe un Dumnezeu, Teodora în mare ţinută de Curte, în picioare, alături de soţul ei. Mai departe, dincolo de sala gărzilor, marele Consistorium nu era mai puţin splendid. Aceasta era sala tronului, unde împăratul dădea audienţele solemne, primea ambasadorii şi darurile suveranilor străini. Trei uşi de ivoriu dădeau aici, împodobite cu minunate draperii de mătase, cărora le corespundeau, pe peretele celălalt, trei uşi de bronz cizelat. Pereţii străluceau de sclipirea metalelor preţioase, podeaua era acoperită de covoare somptuoase; în fundul camerei, ridicat pe o estradă pe care te urcai pe trei trepte de porfir, între două Victorii cu aripile întinse, care ţineau coroane de lauri, tronul imperial, constelat în întregime de pietre scumpe şi de aur, era aşezat sub o cupolă de aur susţinută de patru coloane. Alături se deschidea marele Triclinium, unde se dădeau în zilele de sărbătoare, ospăţurile de gală. În aceste zile, pe mesele drapate cu purpură se aşezau serviciul somptuos executat din porunca lui Justinian, vasele preţioase scinteind de nestemate, farfuriile de aur pe care, printre basoreliefurile ce istoriseau victorii, era cizelat chipul împăratului. Măreţia acestui decor, frumuseţea costumelor, buna primire, erau de o asemenea măreţie încît barbarii veniţi în audienţă sau poftiţi la masa imperială, uluiţi, stupefiaţi, credeau, după cum spunea un poet al epocii, că păşind pragul palatului intrau de-a dreptul în rai.

Deasupra apartamentelor care alcătuiau Calceul, legate între ele printr-o suită de curţi, de galerii, de scări largi desfăşurîndu-se sub cerul liber, un alt palat, cel al lui Dafne, îşi înălţa pe Colină terasele înalte şi cele două etaje ale clădirilor sale. Temelii colosale, ale căror

ruine provoacă astăzi admirație, racordau panta naturală a terenului și suportau somptuosul edificiu. Acolo se găseau instalate, la parter, numeroasele servicii ale casei imperiale; la primul etaj, saloanele de gală deschise spre lungi galerii decorate cu statui de unde ochiul descoperea minunatul tablou al grădinilor și al mării. Mai departe, complet izolate între singurătatea și răcoarea copacilor mari se găseau apartamentele particulare ale suveranilor, gineceul misterios, populat de femei și de eunuci, unde se ascundea viața intimă a împărătesei. Acolo se înnodau intrigile complicate ale dragostei și ale politicii, acolo se petreceau, în umbră, obscure și ciudate aventuri și adesea însuși împăratul nu știa ce se petrece înăuntrul. Când părinții Conciliului din anul 536 îl învinovătau, ca suspect de erezie, pe Antim, patriarhul din Constantinopol, și când Justinian îl amenință cu mânia sa pe prelatul excomunicat, Teodora, ca să-l sustragă pe protectorul ei persecutorilor, nu se temu să-i dea aici azil. Timp de doisprezece ani, Antim trăi în palat neștiut decât de doi șambelani, pe care împărăteasa îi pusese în serviciul său; toată lumea, chiar și Justinian, îl credeau mort sau plecat în vreun exil; uimirea fu de nedescris, când, la moartea împărătesei, se descoperi că preafericitul trăise în pioșenie, devotat austerităților și rugăciunilor sale, în liniștită și singura retragere a gineceului imperial.

Mai erau apoi, în Palatul Sacru, nenumărate capele și oratorii unde evlavlia bizantinilor venera pe sfinții cei mai celebri ai ortodoxiei; mai erau încă alte palate la fel ca cel de la Magnaur pe care Justinian îl restaurase cu aceeași măreție; existau porticuri, galerii, care puneau reședința în legătură pe de o parte cu Sfânta Sofia, pe de alta cu somptuoasa tribună Katsima, de unde Curtea asista la jocurile din Hipodrom.

Astfel, Palatul Sacru, centrul politic al monarhiei, se găsea strâns legat de cei doi poli ai lumii bizantine, Biserica, centrul vieții religioase și Circul, tumultuoasă arenă unde poporul suveran își manifesta voința.

Un întreg norod, mai bine de zece mii de persoane, locuia în acest oraș care era Palatul. Aceștia erau oa-

menii casei imperiale, atașați serviciului personal al prințului, *cubicularii* însărcinați cu masa, *vestitores*, ocupați cu garderoba, *silentiarii*, care trebuiau să facă liniște la trecerea basileului, *cartularii*, care pregăteau promoțiile de soldați, referendarii care primeau jalele, secretarii care aveau grijă de corespondență, o lume împesărită de funcționari și eunuci, punându-se în mișcare la poruncile marelui maestru de cameră. Era apoi casa împărătesei condusă de marea stăpînă a palatului și strîns legată de suverană, care trimitea ea însăși slugilor sale, femeilor și eunucilor, însemnele distincte ale atribuțiilor lor. Mai era serviciul grăjdarilor imperiali, ascultînd de un comite al grăjdarilor, și mulțimea funcționarilor civili, care lucrau în birourile cancelariei sub înalta autoritate a maestrului oficiilor. Mai erau soldații din gărzi, servitorii și protectorii, *scholarii*¹ și candidații, trupe de gală în uniforme splendide, care, cu veșmintele lor frumoase, tunicile lungi, albe pe care sclipeau colanele de aur, cerceii de aur cu monograma lui Crist, caschetele de aur cu pene roșii de egretă, lanțurile încrustate cu aur, săbiile lungi și splendide, făceau la ceremonii un efect nemaipomenit. Erau apoi călăreții împăratului, *excubitorii*, soldații din garda particulară, uriași magnifici care purtau pe umeri cumplita secure cu două tăișuri. Erau ostiarii, heralzii, ușierii, cameristele, doamnele de onoare, o mulțime imensă și complicată, a cărei dificilă conducere, aparținea *curopalatului*, sau primar al palatului. Erau, în sfîrșit, oamenii bisericii, capelani și călugări, dintre care mulți trăiau în locuința imperială, și a căror aspră simplitate, zdrențele adesea sordide, contrastau în mod straniu cu eleganța și rafinamentele acestei Curți ceremonioase și politicoase.

La comandamentul maestrului oficiilor, șef al protocolului și arbitru suprem al etichetei, toată această mulțime în costume pompoase era aranjată după ierarhii savante, pentru a pune în valoare splendoarea serbărilor și pitoreasca varietate a procesiunilor imperiale. În fiecare zi aveau loc noi solemnități. La începutul anului,

¹ Oșteni conduși de un *magister officiorum*, care păzeau palatul și luau parte la parăzi.

în amintirea vechilor tradiții romane, împăratului îi plăcea câteodată să se înveșminte în haine de consul. Așezat pe scaunul curul, purtînd *trabeul*, anticul costum al vechilor consuli din Roma, primea, cu un aer solemn și grav, într-una din sălile palatului, omagiile supușilor săi. Asculta felicitările senatului, panegiricele retorilor, privea lungă și tăcută defilare a funcționarilor Curții; și tuturora le împărțea vase de argint cizelate, dipticuri de ivoriu, piese de aur, înghesuite la picioarele sale în coșuri, gratificații proporționale cu fiecare grad și fiecare demnitate. Apoi, la chemarea crainicilor, se alcătuiă alaiul, și străbătînd apartamentele, în strălucirea uniformelor și scinteierea armelor, procesiunea se desfășura pînă la Augusteion, pînă la Marea Biserică, pînă la Capitoliu, sau, în aplauzele poporului și cîntările ritmate ale facțiunilor, basileul, urcat acum pe un car triumfal, se înapoia pe străzile presărate cu ramuri verzi, acoperite de mătăsuri de un roșu aprins și de tapiserii de preț.

Alteori aveau loc audiențe solemne, cînd, în marele Consistorium, împăratul conferea noi demnități, anunța noile promoții de soldați, înmîna insignele gradelor. Urmau primirile regilor barbari care veneau adesea însoțiți de copiii și nevestele lor, ca să-i aducă omagii lui Justinian și ale căror costume stranii și pitorești ațîțau puternic curiozitatea poporului. Erau apoi vizitele ambasadurilor străine care aduceau împăratului darurile stăpînilor lor; și (pentru a-i ului pe toți acești barbari, pentru a imprima în mințile lor grosolane impresia profundă și formidabilă a puterii bizantine, se făcea uz de toate rafinamentele luxului, de toate complicațiile etichetei. Începînd de la poarta Calceului pînă la marele Consistorium, soldații de gardă stăteau în șir în ținută de paradă, și printre fluturările stindardelor multicolore, în strălucirea săbiilor grele și a lăncilor ridicate, prin imensitatea sălilor splendide, defila încet cortegiul ambasadurilor. În sala de audiență, înconjurat de gărzi, de eunuci, de mari demnitari, așezat pe tron între cele două Victorii care țineau atrînate deasupra capului său coroanele de lauri, împăratul aștepta nemișcat și solemn. Brus, la un semnal, draperiile de mătase se trăgeau în

lături, orgile cîntau, acompaniînd corurile facțiunilor; cu umilîntă, ambasadorii se prosternau de trei ori, pînă cînd împăratul îi invita să se ridice. Apoi darurile prețioase sau ciudate aduse de ambasadă erau prezentate guvernului; și în formule scurte, reglementate de ceremonial, discuția începea, banală, oficială și rece. Apoi urmau ospăturile de gală unde pivnița imperială își etala bogățiile pentru oaspeții exotici ai împăratului: avari cu chipuri aspre, cu cozi lungi unduind ca niște năpîrci, huni cu părul atîrnînd, cu mustăți enorme, cu nădragii strînși pe coapse, abisinieni pe jumătate goi împodobîți cu giuvaieruri barbare, arabi bruni sau spanioli supli. Tuturora suveranul le împărțea daruri, demnități, cuvinte politicoase, deosebit de fericit cînd putea să-i convertească la ortodoxie și să completeze recepțiile palatine cu vreun botez la Sfînta Sofia, unde însuși împăratul nu se dădea în lături să fie nașul noilor creștini. Astfel în Palatul Sacru, de la un capăt la altul al existenței sale, ceremonialul reglementa în mod minuțios toată viața publică a unui suveran bizantin.

Totuși, uneori, cu această strictă etichetă, incidente neașteptate și puțin conforme cu protocolul puneau pe cetea unui pitoresc neprevăzut. Maras solitarul era unul dintre acei puțin egipteni, fanatici și vizionari pe care nici un respect uman nu-l oprea cînd credea că simte inspirația divină. Alungat din chilia lui de persecuție, veni la Constantinopol și se prezentă, plin de îndrăzneală, în fața lui Justinian și a Teodorei. Numai costumul lui și era de ajuns să facă senzație la palat: purta un veșmînt alcătuit din mii de bucăți de toate culorile cusute grosolan, cu fire multicolore, o mantie la fel, totul atît de unsuros, de murdar încît nici cel mai sărac nenorocit — spune contemporanul care istorisește această povestire — nu le-ar fi primit chiar dacă n-ar fi avut nimic altceva cu care să-și acopere trupul. Dar și mai mult decît veșmîntul, te uluia limbajul lui Maras: se apucă să-i jignească pe suverani cu o asemenea violență, încît cronicarul nu îndrăznește, din respect pentru mă-

rimile lumii, să reproducă cutezătoarele și jignitoarele cuvinte, atît de brutale și de grosolane, că pînă și oamenii de nimic abia le-ar fi suportat. Partea frumoasă e că Justinian și Teodora îl ascultau cu o răbdare admirabilă pe acest om pe care nu-l tulbura nici strălucirea coroanei, nici splendoarea purpurei și, plini de stimă pentru acest călugăr desăvîrșit, care se exprima în critici atît de libere, declarau că era în adevăr un filozof. Mai mult, împăratul făgădui, se pare, să țină seama de sfaturile sale, iar împărăteasa voi să-l păstreze la palat ca să discute cu el despre treburi sufletești.

Zooras era și el tot călugăr și, ca și Maras, persecutat pentru credința sa. Și el crezu că e de datoria sa să meargă în capitală, cu cîțiva discipoli ca să-l braveze pe tiran. Bine primit de Justinian, invitat să se explice în fața unei adunări de episcopi, el izbucni, firește, în ocări împotriva prințului care persecuta biserica Domnului, vărsa sîngele credincioșilor și susținea Conciliul nelegiuit din Calcedonia.

— Pentru toate nenorocirile pe care le-au îndurat creștinii, strigă el, Dumnezeu îți va cere socoteală în ziua Judecății de Apoi.

Împăratul se înfurie. Nu cuteză să-l oprească pe călugăr, dar cuvinte amenințătoare îi scăpară din gură :

— Tu ești cel care, replică el, faci parte dintre răsculați, dintre turbulenți ; Conciliul este drept și nu voi admite să mi se mai vorbească multă vreme pe acest ton. Dacă spui adevărul, cerul o să-mi arate asta printr-un semn ; dacă nu, oricine va blestema Conciliul va fi condamnat la moarte !

Fără să se tulbure, Zooras ripostă :

— Ca să creadă, adevărații credincioși n-au nevoie de semne. Dar fii liniștit... Cerul îți va da un semn și chiar asupra ta însuși.

Și ieși. A doua zi, spune cronicarul, Justinian înnebuni ; nu mai vedea, abia dacă mai avea înfățișare omească. Din fericire șireata și prudenta Teodora era acolo ;

îl închise pe bolnav într-un apartament secret al palatului și, de teamă ca zvonul morții sale să nu se răspîndească prin oraș, nu admise lîngă el decît doi medici și doi secretari. Apoi puse degrabă să-l caute pe călugăr, făgăduindu-i că dacă prințul se va vindeca, ea va reda deîndată pacea Bisericii. Cînd Zooras intră, spuse :

— Iată într-adevăr semnul pe care l-ai cerut !

Și — spune legenda — îl readuse pe muribund la viață...

Justinian, venindu-și în fire, îl recunoscă pe bătrîn și înțelese ; și de atunci, cuprins de teamă față de monah, se călăuzi în toate lucrurile după sfaturile sale.

Astfel era Palatul Săcru din Bizanț în vremea în care Teodora domnea acolo ca stăpînă. Ambițioasă cum era, despotică și rece, nu i-a trebuit mult să apuce cu mină fermă puterea pe care o cucerise ; foarte femeie cu Justinian, întotdeauna cochetă și dornică să placă, ea s-a obișnuit uluitor de repede cu grandioasa sa majestate.

VIATA IMPERIALA A TEODOREI

Rar suverană din naștere care să iubească și să guste mai mult decât Teodora bucuriile multiple ale luxului și măruntele satisfacții ale orgoliului, pe care ți le poate da exercitarea autorității supreme. I-au plăcut întotdeauna fastul și podoabele; desfășură la Palatul Sacru toate rafinementele și toate extravagantele. Voi aparate somptuoase, costume mărețe, bijuterii scintilietoare. Arată mai ales o grijă constantă și delicată față de frumusețea ei. Ca să aibă un obraz odihnit și fermecător își prelungea somnul prin sieste interminabile; ca să-și păstreze strălucirea și proșpețimea tenului, făcea băi dese, urmate de ceasuri lungi de odihnă. Dorința ei de a plăcea, era o cochetărie firească, mereu trează la o femeie ca Teodora. Era de asemenea și o abilitate politică; Teodora știa bine că farmecul ei era cel mai sigur garant al influenței sale.

Masa îi era întotdeauna servită cu un gust fin și căutat. În vreme ce Justinian se complăcea într-o simplitate de viață uluitoare, nebind niciodată vin, abia mîncînd, mulțumindu-se în general cu cîteva legume și sculîndu-se adesea de la masă fără să fi gustat din bucatele înfățișate, în vreme ce, din evlavie el stătea adesea zile și nopți fără să mînce, Teodora cerea la fiecare din mesele sale mîncărurile cele mai fine, băuturile cele mai variate. Ținea de asemenea, cu strășnicie, la forma exterioară a puterii. Îi trebuiau o Curte, însoțitori, gărzi, cortegii; ca o adevărată parvenită, adora și multiplica în juru-i complicațiile ceremonialului. În vreme ce împăratul se arăta accesibil tuturor, neîndepărtînd pe nimeni de la audiențele sale, nepărînd șocat de ușoarele încălcări care, prin atitudine sau prin lim-

baj, puteau jigni protocolul, discutînd familiar cu vizitătorii săi și încurajîndu-le răspunsurile, Teodora împingea la extrem exigențele etichetei. Păstrase din trecerea ei prin teatru, gustul și plăcerea punerii în scenă; dar mai ales, orgolioasă cum era, ținea să-și marcheze rangul și să păstreze distanțele, fericită poate, în taină, de a vedea aplecîndu-se cu umilînță peste papucul ei de purpură atîția mari seniori care odinioară o tratau cu atîta familiaritate.

De multe secole, ceremonialul era foarte complicat în anturajul împăraților, înlocuind simplitatea voită de la Curtea primilor Cezari. Pe vremea lui Justinian și mai ales grație Teodorei, viața la Curte căpătă o și mai mare dezvoltare. Ca mai tîrziu Ludovic al XIV-lea la Versailles, suveranii voră să-i vadă mereu la palat pe marii demnitari și pe funcționari; și cum palatul era centrul tuturor lucrurilor, cum toate marile afaceri se tratau aici, cum toate favorurile aici își aveau sursa, cum a te abține să te arăți însemna un pericol, firește că toți se înghesuiau să se arate. Dar o etichetă foarte riguroasă reglementa raporturile dintre curteni și stăpîn. Odinioară te apropiai destul de ușor de prinți. Acum trebuia să-ți supui înfățișarea și vorba exigențelor protocolului. Altădată, cînd seniorii se prezentau în fața împăratului, patricii, punîndu-și mîna dreaptă pe inimă, se mîrgineau să se incline foarte adînc pentru a primi sărutul basileului. Alți membri din înalta adunare se mulțumeau să-și îndoaie genunchiul drept; nici o onoare specială nu era acordată împărătesei. Acum, în fața lui Justinian și chiar în fața Teodorei, oamenii de cel mai înalt rang trebuiau să se prosterne pînă la pămînt, cu gura lipită de sol, cu mîinile și picioarele întinse, să sărute papucul de purpură al suveranilor. Plini de respect, îi spuneau prințului *majestate*, iar ei își ziceau *sclavii sîi umili*, și Teodora mai ales se arăta asupra acestui punct foarte exigentă, concediind ca pe un bădăran, în mijlocul rîsetelor și huiduielilor celor din anturajul său, pe oricine nu respecta cel mai mic ritual al ceremonialului. Mai mult decât atît, înainte de a fi introdus la ea, trebuia să faci vreme îndelungată antimeră, și Teodorei îi plăcea în mod deosebit să prelun-

gească aceste umilitoare aşteptări, fericită de a transforma, cum spune un contemporan, într-o ruşinoasă servitute, aşa-zisele libertăţi ale Statului. Nu-ţi rămânea deci decât să-i faci şi mai asiduu curte; o ştiai autoritară, vanitoasă, atotputernică; ştiai perfect de bine că o favoare obţinută peste capul ei aducea după sine primejdii grave şi dizgraţii iminente. De aceea, în fiecare dimineaţă, puteai să-i vezi anticamerele pline de solicitanţi, care se înghesuiau ca o turmă de sclavi; cei mai mari seniori ai Bizanţului lincezeau acolo, aşteptînd, adesea timp de mai multe zile în şir, rîndul să fie primiţi şi înălţîndu-se pe vîrfurile picioarelor pentru a-şi arăta chipul şi a se face remarcaţi cel puţin de eunucii de serviciu. Şi cînd, în sfîrşit, erau admişi în faţa suveranei, ceremonialul le reglementa gesturile şi cuvîntările; trebuiau să se mărginească să răspundă la întrebările împărătesei, fără să-şi îngăduie vreodată să-i adreseze ei întîi cuvîntul. Şi, în general, audienţa era scurtă, redusă la o foarte rapidă şi oficială discuţie. Într-adevăr toate acestea, care l-au scandalizat atît de tare pe Procopiu, n-au nimic în sine atît de extraordinar în viaţa unei Curţi, şi dacă notez aceste detalii, o fac mai ales fiindcă ele arată cu cită uşurinţă, cu ce flexibilitate se mlădia Teodora la exigenţele noului său rang.

Fără plictiseală, ea luă şi ceru să ia parte la toate ceremoniile şi la toate treburile imperiului. O vedeai primind Fecioara de aur din mîinile ostiarului şi înmîinînd-o, în semn de investitură, silenţiarilor din slujba ei; o vedeai, în marele Consistorium, aşezată pe tron alături de împărat, dînd patriciilor centura dalmatică şi lungul vâl alb, eşarfa brodată şi pălăria înaltă, însemnele înaltei lor demnităţi. O vedeai — fapt care nu se mai întîlnise niciodată mai înainte — acordînd audienţă ambasadorilor şi regilor barbari şi copleşindu-i cu daruri; o vedeai, seducătoare şi amabilă, împărţindu-şi cu dărnicie atenţiile şi darurile măreţe suveranilor rustici ai iberilor şi ai hunilor. Astfel, în ochii tuturor ea însemna puterea şi influenţa pe care o exercita asupra politicii generale a imperiului.

Voia, peste tot pe lîngă sine, aceeaşi desfăşurare a fastului. Cînd părăsea Constatinopolul ca să se ducă să petreacă o vreme la apele bytiene, băi la modă din Bitynia, o însoţea un cortegiu somptuos, doi miniştri, o mulţime de patricii, patru mii de şambelani, de soldaţi şi de gărzi, şi această deplasare semăna cu un marş triumfal. Gustul ei pentru lux cerea, fără încetare, noi exigenţe. Căpătase de la Justinian proprietăţi imense în Capadocia, în Pont, în Pamflagonia, domenii întinse care cereau o administrare specială şi din care Teodora scoatea un venit mare. Voi şi mai mult. Îi plăceau banii; se strădui să creeze noi resurse, chiar prin mijloacele cele mai arbitrare. Îi plăceau luxul şi măreţia; se sătură repede de Palatul Sacru socotind vechea locuinţă cu care se mulţumiseră atîţia împăraţi prea mică şi prea modestă pentru ea. Ca să-i placă, Justinian construi, cu mari cheltuieli, în împrejurimile capitalei, vile somptuoase, unde Curtea petrecea cea mai mare parte a anului. Dintre toate, împărătesei îi plăcea palatul Hieria. Acesta, construit pe coasta asiatică a Bosforului, era o elegantă casă de petreceri, înălţată pe ţărmul mării, plină toată de umbrare şi de ape curgătoare. Poeţii epocii i-au slăvit deliciile; „În acest loc, scrie unul dintre ei, nimfele şi naiadele, nereidele şi hamadriadele îşi disputau domnia. Între ele, Graţia slujea de arbitru şi nu ştia cui să dea dreptate; în aşa fel erau adunate în acest loc plăcerile cele mai felurite.“ Un altul se exprima astfel: „O, pădure sacră a lui Dafne, situată departe de valuri, oricare ar fi frumuseţea singurăţii tale rustice, eşti obligată să-mi cedezi întîietatea. Aici nimfele pădurilor şi nereidele mărilor şi-au fixat locul de întîlnire. Îşi dispută stăpînirea mea. Dar Neptun a judecat şi a dat cîte o jumătate fiecărei părţi.“

Curtea se transporta întruna în acest loc încîntător. Împăratul venea aici toamna să sărbătorească culesul viilor; împărăteasa venea mult mai des să caute odihnă şi linişte. Dar cum, chiar la ţară, voia în jurul ei o Curte numeroasă şi atentă, călătoriile la Hieria constituiau disiparea anturajului imperial. Slujitorii, găzduiţi destul de prost, se plîngeau adesea de lipsa, în această somp-

tuosă vilă, a celor mai necesare lucruri ; în plus, traversarea le tulbura peste măsură mințile. Într-adevăr, de aproape cincizeci de ani, un monstru marin de temut îngrozea Bosforul ; era o balenă enormă, lungă de aproape cincisprezece metri care răsturna navele și-i îneca pe călători. În zadar au încercat s-o prindă : toate poruncile împăratului rămăseseră fără efect și curtenii nefericiți erau grozav de neliniștiți când trebuiau să traverseze strîmtoarea ca să se ducă la Hieria. Pînă la urmă totuși, prinseră cumplitul cetaceu. Urmărind o ceată de delfini, monstrul se împotmoli în nămol, la gurile fluviului Sangarios și nu mai izbuti să iasă de acolo. Cei de pe țărm alergară la această veste, uciseră balena cu lovituri de secrete, o tirîră pe uscat și o aduseră în triumf în satele lor. Astfel Bosforul își regăsi liniștea. Teodora, dealtfel, se neliniștea prea puțin de tulburarea servitorilor ei. Cînd apuca să ia o hotărîre și era vorba de vreun capriciu al ei, nimeni pe lume n-ar mai fi izbutit s-o facă să-și schimbe părerea. De aceea n-ar fi fost imposibil, oricît de puțin adevărat pare acest amănunt, ca să fi admis, în intimitatea ei, cîteva prietene cam deocheate, din zilele tinereții sale, ca de pildă dansatoarea Crisomallo și actrița Indaro și că, din atașament pentru vechile camarade, de asemenea dintr-un fel de bravadă, ea să fi acordat acestor femei un loc în adunările sale.

I se întîmpla cîteodată, dacă trebuie să dăm crezare *Istoriei secrete*, să amestece în treburile cele mai serioase umorul și invențiile ciudate care constituiseră altădată succesul comediane. Cînd cineva venea, de exemplu, să i se plîngă, de necazurile făcute de cei din preajma sa, găsea, ca să scape de cei care-o deranjau, cuvîntul mucalit ce-i acoperea de ridicol. Pentru a-i ține întotdeauna la distanță pe solicitorii inoportuni, ea imaginea glume de cabotin, pe care le punea în scenă cu un talent extraordinar.

Un patriciu, om în vîrstă, care făcuse parte din înalta magistratură, datora o mare sumă de bani unuia dintre servitorii împărătesei ; neputînd să-și achite datoria, el ceru audiență Teodorei, nădăduind s-o înduioșeze cu soarta lui. Suverana era într-o zi de bună dispoziție.

Porunci deci eunucilor să se așeze în juru-i, pentru primire, și le distribui rolurile în comedia pe care-o pregătea. Patriciul fu introdus în gineceu și bietul om, înlăcrimat, prosternîndu-se la picioarele împărătesei, conform etichetei, începu un lung discurs ca să-și explice necazul.

— E un lucru cumplit, majestate, pentru un patriciu să fie atît de sărac. Oamenii de rînd într-o astfel de situație inspiră compasiune ; pentru un om de rang înalt, sărăcia nu-i decît un prilej de jignire. Un biet nenorocit, care-i ruinat, își poate mărturisi disperarea creditorului său ; un patriciu, dacă nu-și poate plăti datoriile, roșește pentru o astfel de mărturisire și dealtfel, nu va convinge pe nimeni că un om de rangul lui poate să-răci, sau, dacă ajunge astfel, se află cu desăvîrșire dezonorat. Or, majestate, am creditori ca și debitori. Dar pe creditorii mei, din respect pentru rangul meu, nu-i pot îndepărta, iar debitorii, care nu sînt patricii, se eschivează sub mii de pretexte de obligațiile lor. Sînt deci foarte încurcat și-o rog pe mîria-ta să-mi vină în ajutor și să mă scape de necaz...

Teodora îl lăsă să vorbească. Apoi, cu o voce suavă :

— Dragul meu patriciu, începu ea, și, isprăvind fraza, corul eunucilor exclamă : „Suferi de surpătură la vîntre“. Și de fiecare dată cînd nenorocitul își relua rugămințile Teodora și curtenii răspundeau în cor același lucru. Pînă la urmă, bietul om, prosternîndu-se protocolar, părăsi locul. Și tare se mai amuzară la palat — se spune — de farsa pe care i-o jucase suverana acestui nedorit. Astfel de glume, totuși, care ni se par dealtfel destul de puțin nostime, nu erau frecvente la Teodora. Dacă-și amintea de trecutul ei, nu ținea să-l mai amintească și altora și n-ar fi admis cu plăcere ca să se pomenească de asta prea deschiș. Din această cauză, inteligentă și practică, și, cum era și firesc, orgolioasă, ea se învălui cu atenție în proaspăta sa majestate și tocmai pentru asta avu grijă să nu-și compromită, în aventuri de dragoste și în galanterii zadarnice, poziția pe care știuse să și-o cucerească. Pe cît putuse odinioară să fie de liberă și de cutezătoare curtezana, pe atît de rezervată, de corectă, de prudentă și de ireproșabilă, fu împărăteasa.

BÎRFELILE CAPITALEI

Zilnic, sub arcada porticului regal, se ținea la Constantinopol marele târg al noutăților. Prin mulțimea le-neșă de pierde-vără, oamenii care se împoțonau cu titluri de filozofi vorbeau cu ușurință prin dughenile ce populau cartierul, despre orice, teologie și medicină, politică și religie, comentînd măruntele evenimente ale orașului și ale Curții. Prin aerele lor mărețe, prin vorbirea pompoasă și curgătoare, prin marile probleme pe care le abordau, prin felul în care explicau totul, ei impuneau vulgului care-i asculta cu îngăduință; și chiar dacă aceștia nu erau în general decît niște oameni de nimic, fără instruire, fără educație, și căroră mai ales vinul pe care-l băuseră le stimula imaginația și elocința, lumea îi admira grozav. Oamenii subțiri vedeau în ei niște bufoni ai moralității destul de echivoce, nevoiți să devină paraziții caselor bogate, și, deși, amuzîndu-se de necuviințele și obrăznicile lor, îi tratau cu o familiaritate adesea jignitoare și brutală. Dar mulțimea asculta lacomă deșartele discursuri pe care le debitau; ea se minuna de relațiile sus-puse de care făceau paradă, credea orbește în povestirile pe care le istoriseau, în veștile pe care le aduceau din călătoriile lor în străinătate.

Cînd Uranios, medic și filozof, foarte mîndru de prietenia pe care i-o arăta Cosroe, scotea neglijent, din buzunar, scrisorile pe care le primea de la marele rege, cînd amintea, cu complezență, discuțiile familiare pe care le avea cu suveranul, la Ctesifon, mulțimea își spunea că un astfel de om desigur că știa multe despre tainele politicii; și multe din lucrurile pe care le povestea păreau surprinzătoare, multe din ele găseau crezare în mințile credule și ușurative.

Constantinopolul, ca orice capitală, era azilul firesc a tot ceea ce provinciile revărsau în fiecare an în marele oraș al lenei: oameni fără căpătii, hoți și cerșetori. În această mulțime fără ocupație, agitată și bătaioasă, orice flecăreală era bine primită, orice povestire, oricît de pipărată, minunată sau ciudată, era crezută pe cuvînt și dusă imediat mai departe, din gură în gură.

Cînd Antemios din Tralles, marele arhitect, urzea cîte o glumă nouă pe seama vecinului său, avocatul Zenon, istoria făcea înconjurul orașului și ațîța bucuria norodului. Întreg Bizanțul știa cum eminentul savant, ca să-i joace un renga adversarului său, avu într-o zi ideea de a așeza, într-o cameră joasă, vase pline cu apă, acoperite cu țevi de piele, ale căror capete fuseseră vîrîte sub grinzile casei lui Zenon, și cum aprinzînd focul sub acele vase produsese vecinului său, prin degajarea vaporilor, un fel de cutremur de pămînt; și tot Bizanțul rîdea închipuindu-și mutra speriată a avocatului, năpustindu-se în stradă și întrebîndu-i pe trecători dacă cutremurul mai provocase și alte pagube. Nu se distrară mai puțin nici altă dată, cînd Antemios, cu ajutorul unor oglinzi, proiectînd brusc razele de soare pe niște corpuri sonore ciocnite unele de altele, iscuse pentru vecinul său, într-o zi cînd acesta avea lume, o adevărată furtună artificială; li se păru de asemenea destul de cagraghioasă riposta lui Zenon, care se dusesese să se plîngă împăratului, declarînd că el, un simplu muritor, n-avea puterea să lupte și împotriva lui Zeus, care tuna și fulgera, și împotriva lui Poseidon, care zguduia pămîntul.

Superstiția populară nu comenta cu mai puțină lăcomie toate evenimentele care păreau să prezică viitorul. Constantinopolul, un adevărat muzeu unde Constantin înghesuisese minunățiile sanctuarelor păgîne, era populat de statui. Fiecăruia mulțimea îi atribuia legende minunate și virtuți miraculoase. Fiecare știa, de exemplu, că dacă marele bou de bronz, așezat în apropierea circului, ar începe să mugească, o mare nenorocire ar amenința orașul, și că fiecare inscripție tainică gravată pe una dintre statuile Hipodromului vestea catastrofe înfricoșătoare. Nimeni nu ignora faptul că, în Forum, o serie de chipuri înălțate pe coloane închideau în ele

taina viitorului, și că Apolonius din Tyane, faimosul astronom, citise acolo numele viitorilor împărați. De aceea astrologii erau și ei foarte numeroși și foarte des consultați în această capitală; Justinian, care nu avea nici o încredere în ei, socotind că aceștia ațitau în mod inutil o mulțime și așa destul de credulă, recomanda adesea poliției sale să fie cit, mai aspră cu ei.

Dar mai ales minunile dădeau de lucru imaginației și limbii ascuțite a mulțimii acesteia fără căpătii.

La biserica din Constantinopol exista un vechi obicei de a împărți copiilor de școală piinea care rămânea de la împărțasanie. Or, într-o zi, un mic păgîn se nimeri și el printre cei chemați la împărțeală. Când preotul, un sticlar foarte fanatic, află că copilul mîncase din trupul simbolic al lui Crist, furios, îl azvîrli în cuptorul aprins unde-și pregătea pasta de sticlă; timp de trei zile, mama copilului, neștiind ce se întîmplase cu fiul ei, îl căutase cu disperare prin oraș, cînd, dintr-o dată, se auzi strigată de el din interiorul cuptorului, și deschizînd ușa își regăsi copilul viu și fără nici o rană sau arsură.

Băiatul istorisi cum o doamnă frumoasă, îmbrăcată în purpură îi adusese de mîncat și de băut, și că tot ea stinsese cu grijă cărbunii care-l înconjurau. Și poporul, încîntat de o atît de minunată întîmplare, adăugă că mama și copilul fuseseră pe loc botezați, și că răutăciosul preot fusese, din porunca împăratului, crucificat în mahalaua Sike ca ucigaș de copii.

Lumea aceasta nu se preocupa, desigur, cu mai puțină însuflețire de tot ceea ce era în legătură cu Curtea și cu persoana suveranilor. Despre existența lor misterioasă, abia întrevăzută în strălucirea marilor ceremonii, știau în general prea puține lucruri; de aceea își imaginau cu atît mai multe. Făceau ocol poveștile despre împărat, cînd în legătură cu cerul, cînd cu iadul. Prea puțin înclinat să doarmă, năpădit de treabă, Justinian se culca tîrziu, se scula o dată cu zorile, adesea chiar își părăsea culcușul la miezul nopții pentru a se apuca de lucru. Despre aceste plimbări nocturne imaginația acestei mulțimi înapoiate și superstițioase broda un întreg roman.

Se spunea că atunci cînd basileul rătăcea noaptea prin apartamente, avea numai trup, fără cap, un trup care străbătea nesfîrșitele săli pustii și că, dintr-o dată, aidoma unui bolid, apărea reîntorcîndu-se nu se știe de pe unde și capul basileului, care i se lipea brusc de trupul pe care-l părăsise într-un chip atît de ciudat. Se spunea de asemenea că oamenii din anturajul imperial, stînd alături de stăpîn îi vedeau adesea chipul schimbîndu-i-se pe neașteptate, sprîncenele i se ștergeau, ochii îi dispăreau, tot aspectul omenesc pierea, și am povestit legenda după care călugărul Zooras ar fi vindecat una din acele înfricoșătoare metamorfoze. Se mai spunea că Sabas, faimosul ascet al Palestinei, introdus într-o zi în cabinetul lui Justinian, o luase la goană ca un nebun, spre adîncă uimire a eunucilor din cameră, și că povestise mai tîrziu că-l văzuse pe dracul în persoană stînd pe tronul imperial. Pentru a întări aceste spuse, se citează mărturii ale servitorilor palatului, oameni cică zdraveni la minte, care ar fi văzut aceste lucruri și care n-au mai vrut să se întoarcă acolo. Se afirmă că însăși mama suveranului povestea că avusese legături cu o ființă supranaturală, că mai pe urmă căzuse într-un vis și că din această întîmplare se născuse Justinian.

Pentru această mulțime înapoiată nu era de asemenea prea greu de explicat nici cheltuielile uriașe pe care le făcea basileul. Într-o zi, cică împăratul vizita noile șantiere de la Sfînta Sofia, cu inima tristă, căci îi lipseau banii ca să continue construcția începută. Urcat pe schele, privea, nu fără melancolie, marea operă sortită să rămînă neterminată, cînd văzu venind spre el pe unul dintre eunucii palatului.

— Pentru ce, îi spuse omul acela, vă neliniștiți din pricina banilor, sire? Dați-mi mîine pe cîtiva dintre demnitarii voștri; vă voi procura ațiția bani cîți vă poțeste inima!

A doua zi, cînd prințul inspectă din nou lucrările, apărură același personaj:

— Dați-mi cîtiva oameni de încredere, îi spuse, și să mergem.

Mirat de această insistență, Justinian îi delegă pe Strătegiu, ministru al tezaurului, pe chestorul Bazilide, și pe Teodor Kolokyntes, prefect al orașului și patriciu, cu o suită numeroasă și cu douăzeci și unu de catiri zdraveni. Eunucul îi duse afară din oraș și, dintr-o dată, li se ivi în fața ochilor un palat minunat care nu părea făcut de mână omenească. Călăuza îi invită pe demnitari să coboare de pe cai și-i introduse într-o sală plină cu monezi de aur; apoi, luând o lopată, misteriosul personaj încărcă pe fiecare catir patru sute de livre de aur care ar echivala cu 450 000 de franci. Îngrămădind astfel pe măgari cam nouă milioane, își trimise însoțitorii la împărat, spunând că el se va duce să încuie sala. Când Justinian văzu acel aur, îi puse pe oameni să-i povestească în amănunt întâmplarea, și cum eunucul nu se mai întorcea, trimise să-l caute. Dar locul unde se ridicase mai înainte palatul era acum pustiu, iar omul dispăruse. Așa că împăratul nu ezită să recunoască în această întâmplare o minune, și s-o atribuie gloriei cerului.

Despre felul cum își umplea Justinian vistieria imperială cronicarii avură cu totul alte păreri, dar pe care le spuneau mai pe ocolite. Se zice că împăratul fabrica testamente false pentru a pune mâna pe moștenirile bogate, că făcea speculă cu grâu, cu mătase, cu hrană și cu plăcerile norodului său, și că nu se dădea înapoi, pentru a se îmbogăți, nici din fața dizgrațiilor nedrepte, nici chiar din fața asasinatului. Cu aceeași asprime o critica și pe Teodora, familia și aventurile ei. Știau că iubește banii; povesteau cum se înțelegea cu împăratul ca să-i despoaie pe cei din preajmă pe care-i lăsase, în prealabil, să se îmbogățească, sau să confişte, în profitul ei, sub pretextul infracțiunii împotriva legii care reglementa tranzacțiile comerciale, obiectele prețioase, stoffele frumoase, bijuteriile somptuoase care o ispiteau. O știau ranchiunoasă, răzbunătoare, crudă, capabilă de orice pentru a-și pierde un adversar și a-și asigura puterea. Imaginau deci, pe seama ei, cele mai tenebroase istorii. Se povestea că, dacă cineva avea neșansa de a-i displace, ea îl chema în taină la palat, și că acolo, pus în fiare, cu capul înfășurat într-un vâl, nenorocitul era, sub pază

bună, îmbarcat de îndată și trimis departe, în exil, unde temnicieri cumpliți își asumau repede sarcina să îndeplinească răzbunările suveranei. Despre ceea ce se petrecerea în dosul zidurilor de nepătruns al gineceului, flecării capitalei povesteau multe. Existau acolo, se spunea, imense ascunzători subterane, închisori tăcute și de temut unde Teodora își închidea, își bătea și-și tortura victimele; acolo, în veșnicul întuneric, înlănțuiți atât de strâns încât abia se puteau apleca, nenorociții rămîneau închiși luni și ani; li se arunca, întocmai ca animalelor, ceva de mâncare; și când, din întâmplare, ieșeau din acest infern, erau nebuni, orbi sau distruși pentru totdeauna din pricina cumplitei lor captivități. Încă cei care scăpau vii din această înspăimîntătoare gheană, labirint întunecat la a cărei intrare își lăsau orice speranță, puteau să se socotească fericiți. Alții dispăreau fără să lase nici o urmă. Unii oameni povesteau că într-o zi se întorsese la palat acel fiu pe care Teodora îl avusese în tinerețe. Tatăl, pe patul de moarte, îi dezvăluise originea și copilul plecă la Constantinopol ca să-și găsească mama. Împărăteasa, foarte neliniștită, temîndu-se ca Justinian să nu se supere dacă află de această aventură din zbuciumatul ei trecut, îl primi pe tînăr și-l încredință unuia dintre servitorii săi, executorul obișnuit al planurilor ei secrete. Și niciodată, de atunci, nu l-au mai revăzut pe nenorocit.

Să ne ferim totuși să luăm drept literă de lege toate aceste povestiri. Însuși Procopiu, care a cules cu grijă aceste flecăreli, ne spune undeva că Teodora era o persoană tare misterioasă și că, atunci când voia ca unul din actele ei să rămînă secrete, nimeni, oricît de dibaci ar fi fost, n-ar fi izbutit să-i pătrundă taina. E deci de mirare cum a putut să afle scriitorul toate aceste istorii îngrozitoare și atât de strict confidentiale, asasinate nocturne, închisori subterane, torturi clandestine și cumplite. Trebuie adăugat că, după propria sa mărturisire, se ieșea totuși nu prea greu și adesea chiar de mai multe ori din acele temnițe de temut, și că, pe de altă parte, unora dintre cele mai ilustre victime ale împărătesei le mergea în general destul de bine; ba mai și făceau, în ciuda dizgrațiilor trecătoare, o carieră destul de

frumoasă. Sigur că în acel Palat Sacru, plin de cotituri și de taine, se puteau petrece lucruri ciudate, și întâmplarea patriarhului Antim, pe care am povestit-o, dă de gândit despre ceea ce se putea ascunde în umbra gineceului imperial. Tot la fel de sigur e că atunci când Teodora ura pe cineva, apoi cred că nu se dădea înapoi de la nimic, nici din fața scandalului unei nedrepte dizgrațieri, nici poate chiar din fața unui asasinat răsunător. Ranchiuna ei era tenace; toată viața și-a amintit de ocările cu care Verzii i-au copleșit tinerețea; niciodată nu i-a iertat prefectului Ioan de Capadocia de a-i fi pus un moment în cumpănă puterea. Pentru a-și păstra autoritatea supremă, ea zdrobi toate piedicile care i se ridicară în cale, îndepărtă toate ambițiile care încercau să-i submineze puterea. Ca să pună mâna pe un adversar toate șiretlicurile erau bune, perfidia ca și violența, minciuna ca și corupția. Șireată, brutală, crudă chiar, când interesele sale erau în joc, ea nu mai avea scrupule în alegerea mijloacelor decât în ceea ce privea uneltele care trebuiau să-i execute planurile. Dar, după mărturisirea aceluiași Procopiu, această femeie crudă și pătimasă era capabilă de milă față de dușmanii ei, și e un fapt bine cunoscut că cei mai periculoși dușmani ai ei n-au plătit decât cu exilul insultele ori comploturile lor.

E de asemenea la fel de sigur că această răzbunătoare suverană acorda toată favoarea ei oamenilor pe care la început îi urise și că, chiar dacă avea un suflet despotice și dur, ea rămase în schimb și o vom vedea, atașată cu încăpăținare de cei care o iubeau sau care o slujeau cu credință. I s-a adus, în sfârșit, o injurie gratuită atribuindu-i-se dispariția fiului său; fiica sa, în adevăr, care amintea și ea lui Justinian de un trecut supărător al Teodorei, n-o deranja cîtuși de puțin, și împărăteasa nu cruță nimic pentru a-i face o situație strălucită nepotului ei Atanasie.

Flecarii din Constantinopol nu țineau cîtuși de puțin seama de toate acestea. Dacă Teodora exercita asupra spiritului lui Justinian o influență atât de profundă, ar fi fost într-adevăr foarte simplu de explicat această influență prin pricini firești. Puțin importa că era fru-

moasă, că inteligența ei era de mîna întîi; dacă-l guvernă pe împărat după capriciul ei, apoi toată mulțimea aceea naivă își închipuia că în asta trebuie să fie ceva necurat. În zadar se spunea că Justinian avea o fire slabă, o voință mai inconsistentă decât pulberea pe care-o poartă vîntul; le plăcea mai mult să creadă că vrăjile îi asigurau împărătesei puterea; și pentru că nimeni nu se îndoaia că ea era vîndută răului, se afirma că pe vremea tinereței, sale, înșiși diavolii își disputau favorurile Teodorei și-i izgoneau iubiții din cameră.

Toate acestea se repetau, desigur, destul de discret. Basilisa, se spune, avea pretutindeni spioni și nu era bine să te expui urii sale. Se poate totuși crede că, dacă împărăteasa ar fi continuat viața destul de liberă pe care o dusesse mai înainte, aventurile sale galante ar fi furnizat un amplu material bîrfelilor unei capitale prea puțin respectuoasă cu suveranii ei. Se critica cu plăcere la Constantinopol virtutea femeilor, mai ales a aceloră de cel mai înalt rang: dovadă, următoarea povestioară destul de picantă.

În cartierul Zeugmă, pe țărmul Cornului de Aur, exista pe o coloană o statuie celebră a lui Venus. Ea ocrotea cu protecția ei una din cele mai faimoase case de toleranță ale capitalei; mai avea și o altă calitate, aceasta mai surprinzătoare și mai deosebită. Cînd un soț se îndoaia de virtutea soției sale, spunea:

— Să mergem la statuia lui Venus; dacă ești nevinovată, dovada va veni de la sine!

Se zice că numai femeile într-adevăr cinstite, puteau trece, fără necazuri, prin fața chipului zeiței; celelalte, în clipa în care se apropiau de ea, se trezeau nu se știe prin ce vrajă, despuiate brusc de toate veșmintele. O poveste de acest gen, nespuse de supărătoare i se întâmplă chiar unei nepoate a Teodorei. Trecea călare prin cartier, ducîndu-se la Blacherne, cînd o răpăială neașteptată de ploaie, o obligă să schimbe drumul; fără să se gîndească, se îndreaptă spre statuie și dintr-o dată se trezi complet despuiată în public. Foarte umilită, și mai mult iritată, porunci să se dea jos statuia denunțătoare; dar palavragii din Bizanț se distrară enorm.

Dacă, în aceste condiții, cronica n-a atribuit nici o galanterie Teodorei după căsătoria ei, dacă nu pare să fi pus deloc la îndoială corectitudinea vieții sale particulare, explicația e că în aparență suverana se purta ireproșabil. Și pentru că în ultima vreme a devenit o problemă aproape la modă să se discute despre asta, să examinăm încă o dată ce trebuie să credem despre virtutea Teodorei.

IV

VIRTUTEA TEODOREI

De cînd Sardou, în drama sa, ne-a arătat o Teodoră îndrăgostită și alergînd după aventuri, admitem cu plăcere că împărăteasa, păstrîndu-și pe tron purtările libere din tinerețe, nu s-a abținut, curtezană cum rămăsese, de a se reîntoarce la vechile-i păcate. N-aș vrea să devin ridicol și s-o fac pe apărătorul foarte hotărît al virtuții Teodorei după măritișul ei. În afară că, după o vorbă cunoscută, e întotdeauna dificil să fii sigur că astfel de lucruri, nu țin să spun, desigur, mai mult decît este necesar, că Augusta a fost ireproșabilă.

Cred mai curînd că s-a distrat mult în tinerețea ei și asta nu mă miră; chiar dacă ar fi continuat și mai tîrziu, n-aș simți nevoia să mă scandalizez, căci la urma urmei, singurul care ar fi avut dreptul să se plîngă era Justinian. Dar faptele sînt fapte; și cercetarea lor atentă arată că ele pledează mai curînd în favoarea Teodorei.

Mai întîi este cert că nici unul dintre scriitorii care au fost contemporani cu ea, nici un istoric, nici măcar din secolele următoare (și totuși există printre ei unii care i-au reproșat aviditatea, atitudinea autoritară și violentă, influența excesivă pe care a exercitat-o asupra lui Justinian, scandalul pe care l-a provocat prin păreriile ei eterodoxe) n-a spus nimic care să ne îngăduie să punem la îndoială, după căsătoria ei, corectitudinea vieții sale particulare. Însuși Procopiu, care a calomniat-o atîta, care i-a exagerat cu atîta libertate aventurile din tinerețe, care a povestit, cu luxul de amănunte cunoscut, perfidiile, cruzimile, infamiile maturității sale, nu-i pune în sarcină, după căsătorie, acestei femei atît de bîrfite, nici cea mai mică înclinație către vreo aventură certă. Se va admite fără greutate, socot, că dacă suverana ar fi oferit

un cît de ușor pretext, pamfletarul nu s-ar fi dat în lături de a-i povesti pe larg adulterele. N-a spus însă nimic : și asta din cauză că n-a avut ce spune.

Dar oare n-a spus într-adevăr nimic ? Dacă îți asumi sarcina să citești cu atenție *Istoria secretă*, te vei convinge cu ușurință că nu se spune nimic împotriva Teodorei, nici despre simpatia ei față de Teodosie, nici despre cea față de Petru Barsymes, nici chiar despre cea față de Areobinde.

Teodosie, pe care-l vom găsi în paginile care urmează, era iubitul oficial al Antoninei, soția lui Belizarie și favorita împărătesei. De aproape zece ani era în relații cu ea ; o urmăsea în Africa, în Sicilia, în Italia, fără ca vreodată slăbul și îndrăgostitul Belizarie, în ciuda anonimelor pe care le primise, să vrea să deschidă ochii. Pînă la urmă totuși, soțul înșelat, simțindu-se prea ridicol, s-a hotărît să ia măsurile de rigoare. Și-a închis soția și l-a autorizat pe fiul său vitreg, Fotios, să acționeze împotriva amantului mamei sale. Fără să ezite, tinărul l-a smuls pe Teodosie din adăpostul pe care-l aflase în biserica Sfîntul Ioan din Efes și, sub pază bună, și-a condus prizonierul într-un castel îndepărtat din Cilicia ; operația a fost atît de bine înfăptuită încît nimeni n-a aflat ce s-a întîmplat cu Teodosie. Acum intervine însă Teodora. Se arătase întotdeauna, se spune, indulgentă față de aventura favoritei sale, care o făcea să aibă autoritate asupra ei și, prin ea, asupra lui Belizarie. Ea se mai străduise o dată să-i redea Antoninei amantul pe care teama de răzbunare a soțului îl îndepărtase momentan de lângă ea. Așa că Teodora se puse și mai activ pe treabă cînd află de hotărîrea lui Belizarie. Avea, în acel moment, obligații cu totul deosebite față de Antonina care, în recenta dizgrație a lui Ioan de Capadocia, îi adusese, prin dibăcia ei, servicii însemnate ; așa că, neliniștită pentru prietena ei, se grăbi să-l recheme pe Belizarie în Bizanț, unde socotea ea că-și va putea proteja cu mai mult succes favorita și începu prin a-l obliga pe general să se împace cu nevasta lui. Făcu chiar mai mult. Izbutind să-l găsească pe Teodosie, ea îl aduse în taină la palat, și a doua zi o rugă pe Antonina :

— Scumpa mea prietenă, îi zise ea, mi-a picat ieri în mînă un giuvaer minunat, cum n-a mai văzut nimeni pînă acum. Dacă vrei să-l vezi, îmi va face plăcere să ți-l arăt.

Și, după ce-i ațîță bine curiozitatea Antoninei, îl aduse pe Teodosie din apartamentul eunucilor unde-l ascunsesese. Vă dați seama de surpriza favoritei, de bucuria, de recunoștința ei.

— Salvatoarea, binefăcătoarea, stăpîna mea ! nu mai înceta ea să repete. Pe urmă, din prudență și pentru a scăpa de răzbunarea lui Belizarie, împărăteasa îl ținu pe Teodosie la palat, veghind ca să fie bine tratat și să aibă ce minca. Se spune chiar că Teodora se gîndea să-i încredințeze vreun mare comandament militar cînd Teodosie muri pe neașteptate de dizenterie.

Așa sună — cît se poate de exact redată — povestea lui Procopiu ; nu văd nimic care să lase să se creadă că împărăteasa îi luase favoritei sale amantul pe care se străduise să i-l aducă înapoi. Dacă autorul *Istoriei secrete* a bănuit într-adevăr vreo intrigă amoroasă în această poveste, n-ar fi folosit, desigur, atîtea perifraze și atîta discreție.

Pentru Barsymes, de asemenea, se spune că ar fi fost amantul împărătesei. Acesta era un sirian care începuse a face avere prin schimb de bani și care parvenise repede prin iscusința și nerușinarea operațiilor sale necinstite. Intrat mai tîrziu în birourile prefecturii pretoriului arătă atîta iscusință, încît îi plăcu Teodorei care-l numi în serviciul poliției sale secrete.

Împins de ea, ajunsese în cîrînd la înalta funcție de prefect, și, pentru a explica rapida sa avansare, birfitorii din Constantinopol povesteau că, prin filtre și vrăji, fermecase cu siguranță pe împărăteasă. Prefectul Barsymes, ca să reușească, n-avea deloc nevoie de astfel de artificii. Prin iscusința administrării sale, acest bun ministru de finanțe, știu întotdeauna să fie în măsură să furnizeze bani la orice cerere a împărătesei ; și asta era de ajuns ca să-i asigure creditul. Caracter dur, fără scrupule, a cîrmuit cu asprime, traficînd orice, tolerînd orice hoții, făcînd speculă cu griu cu o atît de uimitoare

îndrăzneală, încît, în fața răscoalei amenințătoare, Justinian trebui să-l concedieze. Dar continua protecție a împărătesei care a încercat în zadar să-și salveze favoritul, îl consolă cel puțin pentru dizgrațierea lui. La puțin timp după cădere, acest slujitor util fu numit ministru al tezaurului și aici se făcu din nou apreciat prin felul în care reduse cheltuielile și organiză monopoluri lucrative. În istoria acestui administrator și a relațiilor lui cu suverana nu există într-adevăr nici o umbră de dragoste. „Teodora, spunea Procopiu, îl iubea enorm pe Barsymes“. În afară de faptul că acest cuvînt întrebuițat de scriitor n-are nicidecum semnificația pe care-o are în greacă, adică „iubire trupească“, pamfletarul și-a asumat sarcina de a ne explica motivele simpatiei imperiale. „Îl iubea din pricina răutății sale, a asprimii cu care își cirmuia supușii și de asemenea pentru că era foarte priceput în acele practici magice de care ea se ocupa cu plăcere.“ Nu există altceva în *Istoria secretă*, iar atîta nu-i de ajuns ca să faci din Petru amantul Teodorei. Dacă a reușit să parvină, asta s-a datorat altor pricini și dovada constă în faptul că, chiar după moartea împărătesei, încrederea de care s-a bucurat a dăinuit. La șapte ani, după ce murise Augusta, el a revenit la prefectura pretoriului și, în ciuda urii poporului, protecția lui Justinian l-a menținut cu încăpăținare în funcție pe acest prețios și devotat servitor al tronului.

Cît despre Areobinde, acesta era un tînăr barbar, foarte frumos, atașat pe lîngă Curtea împărătesei, și Procopiu spune, într-adevăr, că suverana fusese bănuită de a fi fost foarte îndrăgostită de el. Dar trebuie remarcat faptul că autorul *Istoriei secrete*, atît de prompt de obicei în informații nu cutează să ia asupra-și istorioara pe care o povestește și e de ajuns să fi parcurs lucrarea sa, pentru a ști cît prețuiește ceea ce însuși pamfletarul pune pe seama celor spuse în public. În orice caz, reiese din povestire că, dacă Teodora ar fi simțit un oarecare imbold al inimii pentru Areobinde, ar fi avut ea grijă să și-l ascundă față de ceilalți și, la urmă, să-l îndepărteze pe tînărul bărbat „înainte de toate dornică“, se spune textual, „să se spele de orice acuzație“. Departe de a-i

atribui o slăbiciune, va trebui, în mod corect, mai curînd s-o felicităm de a fi rezistat ispitei.

Și chiar cînd Procopiu îi va atribui în mod precis amănți, chiar și atunci vom avea dreptul de a ne îndoi de aserțiunile sale. Dealtfel Sardou a spus foarte corect : „Tot ceea ce se bazează pe spusele lui Procopiu, n-are mai multă valoare istorică decît pamfletele“. Tocmai pentru asta e semnificativ faptul că *Istoria secretă* nu-i atribuie Teodorei nici o aventură galantă. N-aș vrea să se spună că proslăvesc calitățile morale ale Teodorei. Dar în afară de faptul că nu mai era prea tînără cînd s-a urcat pe tron — avea în jur de treizeci de ani și la această vîrstă o orientală este în pragul bătrîneții — și că nu mai era deloc tînără în epoca în care ar fi putut să-i aibă ca amănți pe Teodosie sau pe Petru Barsymes — avea la acea dată aproape pătruzeci și cinci de ani — era, în orice caz, prea inteligentă și prea ambițioasă ca să riște să-și compromită, în intrigi amoroase, situația pe care a știut să și-o cucerească. Puterea supremă avea atîta preț încît, pentru a o păstra, ea luă unele măsuri și demnitatea vieții sale face tot atîta cinste simțului practic al Teodorei, cît și simțului ei moral.

Totuși, dacă-ți asumi sarcina să studiezi cu oarecare atenție psihologia suveranei, anumite trăsături te fac să te gîndești că a existat, în corectitudinea atitudinii sale, altceva decît o ipocrizie interesată și aș crede cu plăcere, în ce mă privește, că simțea oarecare căință și oarecare dezgust pentru trecutul ei. Se arăta păzitoarea severă a moralei publice, foarte grijulie de a face să fie respectate legăturile sacre ale căsătoriei, foarte puțin indulgentă, orice-ar spune *Istoria secretă*, cu aventurile de dragoste ; fu, mai ales, plină de solitudine față de nenorocitele pe care nevoia le ducea la pierzanie mai mult decît viciul, se preocupă, cu o ardoare pătimașă, să le salveze, să le scape, să le ridice ; o vedem cum toată viața ei, după spusele unui contemporan, a fost „înclinată în mod firesc să ajute femeile în nenorocire“. Oare nu cumva se observă în acest fapt, că regreta poate de a nu-și fi văzut propria-i tinerețe protejată împotriva corupției și ispitelor lumii ? Eu cred că Teodora a găsit în

a fi curtezană, mult mai puțină plăcere decît insinuează Procopiu. A fost astfel, ca o consecință aproape inevitabilă a meseriei sale de actriță; dar se plictisi destul de repede de o asemenea viață. Religia o aduse curînd la căință, ambiția contribui la totala sa transformare. Urcată pe tron, această femeie cu un spirit superior, de o inteligență rară, cu o voință hotărîtă și puternică, această ființă despotică și pătimașă, lacomă de putere, avu în cap alte griji decît aceea de a se preocupa de capricii vulgare. Ea poseda unele din acele calități rare care motivează tendința către autoritate, o energie mîndră, o fermitate bărbătească, un curaj calm de la înălțimea împrejurărilor celor mai dificile. Ea voi să fie împărăteasă, nu una trîndavă, îndrăgostită de recenta sa măreție. Timp de douăzeci și unu de ani domni alături de Justinian, guvernă tot atît cît și el, poate chiar mai mult, amestec ciudat de bine și de rău, de virtuți și de vicii, de patimi de femeie și de calități de bărbat de Stat, neliniștită și complexă, adesea surprinzătoare, dar întotdeauna nespus de seducătoare.

VERZII ȘI ALBAȘTRIL. RĂSCOALA NIKAI

În luna ianuarie 532, Constantinopolul era foarte tulburat: agitația facțiunilor circului devenise mai primejdioasă ca niciodată.

După suirea ei pe tron, din ură față de Verzi, Teodora le lăsase Albaștrilor toată libertatea de a comite cele mai crîncene excese. În zadar se supăra Justinian: sfîrșea întotdeauna prin a ceda dorințelor soției sale; sau, cînd din întîmplare se hotăra la vreo măsură mai aspră, bătea repede în retragere în fața miniei și reproșurilor împărătesei. Siguri de protecția suveranei, Albaștrii se obișnuiseră cu toate cutezanțele; le dispăcea un funcționar, un guvernator avea curajul să le reprimă obrăznicile, imediat partidul se ridica și venea să ceară, cu zarvă mare, basileului, destituirea și pedepsirea dușmanului său. Un comite din Orient, pentru că-și îngăduise a porunci să fie bătuți cu vergi cîțiva răzvrătiți ai facțiunii Albastre, a fost el însuși supus unui tratament asemănător în marea piață a Antiohiei. Un prefect din Cilicia, pentru că omorîse doi Albaștri care-l atacaseră cu armele în mîini, pe străzile din Anazarbe, fusese, din ordinul Teodorei, crucificat în capitala provinciei sale, victimă a dorinței de a face ca legea să fie respectată. La Constantinopol se asasina în plină zi; pînă la porțile palatului, pînă sub ochii împăratului, Albaștrii se aruncau, cu sabia în mînă, asupra adversarilor lor. Și dacă basileul, din întîmplare, nu părea destul de grăbit să facă dreptate plîngerilor lor, dacă părea dispus să protejeze pe vreunul de care ei socoteau că aveau dreptul să fie nemulțumiți, își făceau, fără scrupule, singuri dreptate, atacîndu-și dușmanul la ieșirea de la audiența imperială, năucindu-l cu lovituri și adesea lăsîndu-l mort

pe loc. Neputincioasă, poliția nu îndrăznea să-i pedepsească; sau când, din întâmplare, sfârșea prin a interveni, oamenii facțiunilor rezistau curajoși, cu armele în mîini, în fața soldaților.

Ceea ce sporea gravitatea situației, era că Verzii, foarte supărați de parțialitatea Curții, începeau să dea opoziției lor o culoare politică. Mulți dintre ei rămaseră atașați familiei vechiului lor protector, împăratul Anastasie, ai cărui nepoți Hypatios și Pompeios locuiau în capitală și, din această cauză, se arătau pe față ostili noii dinastii. Între tiranica prietenie a Albaștrilor și dușmănia prost ascunsă a Verzilor, guvernul, destul de încurcat, menținea cu greu ordinea temîndu-se, pe bună dreptate, ca nu cumva vreun incident să ducă la coaliția facțiunilor.

Pe deasupra, proasta administrație și hoțiile celor doi principali miniștri ai împăratului, chestorul Tribonian și prefectul preturii Ioan de Capadocia, întrețineau o stare de nemulțumire generală. Unul, om foarte savant și jurisconsult eminent, dar extrem de lacom și gata la orice pentru bani, făcea fără rușine trafic cu dreptatea, falsificînd legile după nevoile și dărnicia solicitanților.

Celălalt, administrator remarcabil, dar dur, fără scrupule, vulgar, nu se dădea înapoi din fața nici unui lucru ca să smulgă supușilor banii necesari cheltuielilor imperiale, torturînd și mergînd adesea pînă la uciderea celor pe care-i bănuia că-și ascund averea, îngăduind agenților săi cele mai cumplite atacuri. Amîndoi, detestați de lume, aveau mare trecere la împărat care le cunoștea devotamentul și le prețuia serviciile. Din toate aceste pricini se născu o stare de frămîntare de temut, de unde avea să iasă formidabila răscoală, cunoscută sub numele de răscoala Nika și care, începută la circ, s-a întins curînd în întreg orașul fiind cît pe-aci să-l facă pe Justinian să-și piardă tronul.

La 11 ianuarie 532, într-o duminică, la Hipodrom aveau loc, ca de obicei, curse.

Împăratul era de față, și, fără îndoială, că în dosul ferestrelor cu zăbrele ale bisericii Sfîntul Ștefan, care dădeau spre circ, se afla și Teodora, cu toată Curtea ei

de patricii și de doamne de onoare; eticheta, într-adevăr, la această Curte bizantină foarte pătrunsă de obiceiurile orientale, nu îngăduia suveranei să se arate prea des în public. Asistența era agitată. În zilele care trecuseră, în plin oraș mai multe persoane fuseseră asasinat; Verzii, pe deasupra, mai aveau a se plînge de pîrtinirea unui ofițer al palatului, marele șambelan și spătar Calopodios. De aceea, din tribunele ocupate de ei se ridicau întruna huiduieli și strigăte furioase, atît de puternice încît, pînă la sfîrșit, Justinian, nerăbdător, porunci crainicului care stătea în picioare lîngă el să interpeleze poporul și să afle ce vrea. Păstrăm procesul-verbal autentic al dialogului uluitor care se angajă atunci între purtătorul de cuvînt al Verzilor și cel al împăratului; este unul dintre documentele cele mai curioase, care ne-a rămas din acea epocă, unul dintre cele mai caracteristice de asemenea pentru obiceiurile bizantine și pentru libertatea pe care o păstra în Hipodrom în fața împăratului atotputernic, acestea plebe care-și mai amintea că e urmașa poporului roman.

La început, respectuoși față de persoana imperială, abia cutezînd să-i desemneze pe persecutorii lor prin aluzii neclare, Verzii începură pe parcurs să se înfurie. Îl numiră pe Calopodios călăul lor, amenințară cu justiția lor pe oricine le va mai face vreo nedreptate.

— Voi n-ați venit deci aici să vedeți spectacolul, le strigă Justinian, înfuriat, ci să insultați cîrmuirea!

Și din amîndouă părțile tonul începu să se ridice.

— Tăceți, urlă crainicul imperial, tăceți păgînilor! Tăceți sau vă tai capul!

— Iuda! Călău, ucigaș, replicară Verzii exasperați. Dacă tatăl tău, Sabbatius¹ n-ar mai fi văzut lumina zilei, n-ar mai fi zămislit un ucigaș!

Ironia se amestecă apoi cu insultele, judecata cu invectivele. Verzii se plîngeau de a fi excluși de la palat și din guvern, de a fi lipsiți de orice libertate, de a fi victimele veșnice ale autorității publice.

¹ Numele de *Sabbatius*, purtat de tatăl lui Justinian, s-a păstrat și în titulatura oficială a împăratului care-și spunea Flavius Petrus Sabbatius Justinianus.

— Să ni se suprimă culoarea și justiția nu va mai avea nici o treabă cu noi !

Și aruncându-i prințului, în față, crimele comise, fi-rește de Albaștri : „Lași să fim asasinați, strigară ei împăratului, și pe deasupra ordoni să ne mai și pedep-sească !“

Acum, în circul plin de zarvă, intrară la rîndul lor în scenă Albaștrii, susținînd prin strigătele lor, vorbele crainicului :

— Căndați la spînzurătoare, blasfematori, dușmani ai Domnului, n-aveți de gînd să tăceți din gură ?

— Dacă Majestatea-ta poruncește, ripostară Verzii, vom tăcea, de trei ori venerat, împărat, dar împotriva voinței noastre. Știm tot, auzi și tu tot ; dar e mai bine să tăcem. Noapte bună ! Dreptate, ia-te moartă ! Ple-căm, o să ne facem păgîni ! Mai bine să fii păgîn decît Albastru !

Și Verzii părăsiră în masă Hipodromul ; era cea mai singeroasă ofensă care se putea aduce majestății im-periale.

În timp ce la ieșirea din circ, mulțimea minioasă se răspîndea pe străzi, Justinian reintră în palat, socotind, după obicei, că fidelitatea Albaștrilor va calma repede furia celui alt partid. Din nenorocire, Eudemon, prefec-tul orașului, făcu o prostie. Dintr-un frumos exces de zel, el arestă un număr oarecare de răzvrătiți și, fără să se informeze din ce partid făceau parte, condamnă pe cinci dintre ei să fie decapitați, iar doi spînzurați. Dar în privința acestora din urmă călăul nu-și făcu treaba ca lumea : funia se rupse de trei ori sub greutatea con-damnaților. Atunci mulțimea de față începu să ceară iertare pentru victime ; pînă la sfîrșit îi eliberă cu forța și călugării de la mănăstirea Sfîntul Conon îi du-seră într-o biserică alăturată. Or, se află că unul dintre prizonieri era Verde, iar celălalt Albastru ; cele două facțiuni se treziră astfel apropiate prin primejdia mor-ții. Asta se văzu a treia zi în Hipodrom. Cu insistență, Verzii și Albaștrii cerură de comun acord, împăratului, să-i ierte pe vinovați ; prințul nici nu voi să audă. Im-prudență gravă : acum în circul unde în ajun se auzise

exclamația : „Cinste împăratului Justinian“, urmară stri-găte de temut : „Viață lungă Verzilor și Albaștrilor, uniți prin milă !“ și năpustindu-se în stradă, dîndu-și drept cuvînt de ordine strigătul *Nika* (victorie) — de aici răz-vrătirea și-a luat numele pe care și-l păstrează în is-torie — răsculații se răspîndiră prin oraș. Se năpustiră la prefectura orașului și-i cerură prefectului să-i pună în libertate pe prizonieri ; la refuzul acestuia, dădură foc palatului, forțară închisorile, eliberară pe prizonieri, ma-sacrînd pe soldații care încercaseră să restabilească or-dinea ; în timpul nopții, poporul în fierbere străbătu stră-zile capitalei căutînd, ca să-i ucidă, pe funcționarii pe care-i ura.

A doua zi, poporul veni să bată în grilajul palatului cerînd destituirea lui Calopodios, a prefectului Eudemon și, în plus, pe cea a celor doi consilieri ai prințului, Ioan de Capadocia și Tribonian. Justinian cedă, îi numi pe Bazilide la chestură, pe Focas la prefectura pretoriului și, un moment, văzînd aclamațiile și imnurile de slavă cu care poporul îi primi, cînd se prezentară în fața sa, pe noii miniștri, crezu pericolul înlăturat. Din păcate, concesia imperială venea prea tîrziu : ea nu făcu decît să încurajeze o mulțime furioasă, care-și dădu seama de puterea ei. Revolta deveni o revoluție.

Pînă atunci, totuși partea chibzuită a populației se ținuse la o parte de evenimente și nu era încă totul pierdut. Justinian crezu că e bine să încerce un act de putere. La 15 ianuarie, trimise asupra insurgenților pe soldații barbari din gardă sub comanda lui Belizarie. Din nenorocire, în cursul luptei, acești aspri mercenari, îi înghesuiră pe preoții de la Sfînta Sofia care, ținînd în mînă sfintele taine, ieșiseră din biserică pentru a în-cerca să-i despartă pe combatanți. La vederea acestui sa-crilegiu, pioasa populație a Bizanțului se dezlănțui fără nici o măsură. De pe ferestre, din înaltul acoperișurilor în terase, începu să plouă cu o grindină de țigle și de pietre, și femeile mai ales, ațîțate, se amestecară activ în luptă. Deconcertați, soldații bătură în retragere către palat, și pentru a le grăbi deruta, poporul victorios dădu foc edificiilor publice din vecinătate. Senatul, băile lui Leuxip, Sfînta Sofia căzură pradă flăcărilor ; însuși pa-

latul imperial fu atins și Calceul arse cu o parte din căzările gărzilor. Timp de trei zile focul, împins de un vânt violent, își spori ravagiile asupra orașului, distrugând biserica Sfânta Irina, Xenodochiul din Eubule, băile lui Alexandru, marele spital din Sampson, care arse cu toți bolnavii închiși înăuntru, prăvăliile din bazar, un număr mare de palate somptuoase și de case particulare, tot cartierul, unul dintre cele mai frumoase din oraș, care se întindea din Piața Augusteion, până la Forumul lui Constantin. Mai bine de un sfert din oraș fu preschimbat în cenușă. Și printre grămezile de coline înegrite, rămășițe de clădiri dispărute, în mijlocul fumului, în mirosul de ars care făcea orașul aproape de nelocuit, pe străzile presărate cu cadavre, printre care se vedeau multe leșuri de femei, bătălia continua; hoția și focul făceau ravagii și oamenii de treabă, în fața primejdiei care creștea, fugeau în masă de cealaltă parte a Bosforului.

La Palat, dezordinea era mare. În ciuda întăririlor chemate în grabă din garnizoanele vecine, lipseau trupele. Corpurile de gardă, soldați frumoși de paradă, puțin preocupați de lovături, fuseseră dintotdeauna un destul de slab ajutor, iar pe deasupra fidelitatea lor era foarte nesigură și cei mai mulți dintre ei, așteptând să vadă ce întorsătură vor lua lucrurile, rămaseră neutri; prin atitudinea lor ambiguă, paralizară apărarea. Ca să reziste, Justinian nu putea conta decât pe câteva regimente vechi întoarse de curând din Persia cu Belizarie și pe veteranii care alcătuiau garda particulară a generalului, în total abia două sau trei mii de oameni, pe cei trei mii de heruli ai lui Mundus, care se aflau aproape de strîmtoarea Constantinopolului, pe spahii și pe șambelanii săi, în sfîrșit pe un mic număr de credincioși care rămăseseră legați de el. Era puțin împotriva unui oraș răsculat. De aceea, foarte neliniștit, crezînd că vede în jurul lui numai conspiratori și asasini, împăratul își pierdu din ce în ce capul. Încă de la începutul răscoalei, Hypatios și Pompeios, nepoții lui Anastasie, veniseră la palat să-și arate devotamentul; în ciuda rugămintelor lor, Justinian le porunci să se întoarcă acasă. Nu înțelegea că astfel el

dădea insurgenților singurul lucru care le lipsea: conducătorii.

La 18 ianuarie, într-a șaptea zi a răscoalei, Justinian, care nu dormise toată noaptea, făcu un efort suprem. Pe coridoarele care duceau din palat în loja imperială, ajunse la Hipodrom și, poruncind să se deschidă ușile mari de bronz ale tribunei, apără ținînd în mînă *Evanghelia* și făgăduind solemn să-i ierte pe toți, dacă răsculații lăsau jos armele.

— Eu singur sînt de vină, spuse el cu umilință, Astea sînt păcatele mele că v-am refuzat ceea ce mi-ați cerut în Hipodrom!

Cîteva aclamații timide primiră aceste cuvinte, dar din toate părțile se ridicară ocări:

— Mincinos, măgar, sperjur...

Pietrele zburară către tribuna imperială; ocările plouau asupra lui Justinian și a Teodorei. Nu mai avea altceva de făcut decît să se retragă.

Se întîmplă ceea ce era de prevăzut. Poporul grăbit să pună pe tron un alt împărat — de mai multe zile aclamau în toate ocaziile pe Hypatios — se duse la palatul acestuia, unde însuși Justinian îl trimisese, ca să-l caute pe nepotul lui Anastasie. În zadar soția sa Maria, li se agăța de veșminte, plîngînd, strigînd că-i duceau bărbatul la moarte, și rugîndu-se de prietenii lui să-i vină în ajutor. În zadar se apără el însuși. Mulțimea entuziastă îl duse în Forumul lui Constantin; acolo îl așezară pe un scut; pe frunte, în loc de diademă, îi puseră colierul de aur al unui soldat; i se aduseră insignele imperiului și roba imperială luată în jaful părții invadate a palatului. Apoi, luîndu-l pe sus pe noul său șef, mulțimea se precipită spre Hipodrom, îl cocoță pe Hypatios în loja imperială și șefii răscoalei, în ciuda sfaturilor de amîinare pe care le dăduseră cîțiva oameni înțelepți, începură să discute despre cel mai bun mijloc prin care să ia cu asalt reședința imperială. Acum, din toate părțile, partidul insurecției își îngroașe rîndurile cu toți neamulțiți, cu toți nehotărîți; un mare număr de senatori, de nobili, se pronunțară pe față pentru nepotul lui Anastasie; și începuse să circule zvonul că Justinian și

cu Teodora fugiseră. Tinerii din partidul Verzilor, care patrulau cu armele prin oraș, credeau victoria sigură, încît pînă și neliniștitul Hypatios își recăpătă încrederea în soarta sa.

Sosi după-amiaza zilei de 18 ianuarie. Momentul era decisiv. Însuși imperiul, după un cuvînt al unui contemporan, părea în ajunul prăbușirii sale. Orașul era în flăcări; la Hipodrom, poporul triumfător îl aclama pe Hypatios și acoperea cu insulte numele lui Justinian și al Teodorei. Palatul părea pe punctul de a fi luat cu asalt. Fără speranțe, fără armată, împăratul era deznădăjduit că nu putea potoli revolta, și se temea chiar de a nu-și mai putea apăra nici viața. În grabă, prin grădinile care dădeau spre mare, se încărcară pe vase bogățiile trezoreriei imperiale și Justinian își făcea socoteala să fugă pe același drum. Într-un consiliu suprem, basilielul deliberă cu ultimii săi credincioși: Belizarie, Mundus, Constantiolus, Bazilide, cîțiva șambelani.

Teodora asista la consiliu.

În această tragică zi în care Justinian, îngrozit, pierzîndu-și capul, nu mai vedea salvarea decît în fugă, în care miniștrii și generalii îi împărtășeau slăbiciunea, în descurajarea generală, singură Teodora își păstră curajul și calmul. Încă nu spusese nimic; dintr-o dată, în mijlocul tăcerii, se ridică și indignată de lașitatea generală le aminti, împăratului și miniștrilor lui, de îndatoririle pe care le părăseau.

— Chiar cînd nu va mai rămîne, declară ea, altă scăpare decît fuga, și tot n-am să vreau să fug. Cei care au purtat coroana nu trebuie să mai supraviețuiască după pierderea ei. Nu voi vedea niciodată ziua în care lumea va înceta să mă mai salute cu titlul de împărăteasă. Dacă vrei să fugi, Cezar, foarte bine; ai bani, vasele sînt pregătite, marea ți-e deschisă; eu rămîn! Mi-e dragă această veche maximă, cum că purpura este cel mai frumos giulgiu pentru un împărat.

În ziua aceea Teodora i-a salvat tronul lui Justinian și în acea luptă supremă, în care erau în joc imperiul sau viața sa, ea s-a ridicat, din ambiție, pînă la eroism.

La aceste vorbe energice, Justinian și consilierii săi își veniră în fire. În acest timp dibaciul Narses, unul dintre oamenii împărătesei, se străduia să-i rupă pe Albaștri de revoltă, izbutînd, cu prețul aurului, de vreme ce în urma acestei diversiuni, discordia prinse să se facă simțită printre insurgenți, ba începuseră chiar să se audă și aclamații de credință ca: „Trăiască Justinian! Doamne, ocrotește-i pe Justinian și pe Teodora!” Belizarie și Mundus pregăteau asaltul Hipodromului. Străbătînd repede ruinele înflăcărate. Belizarie se îndreptă spre loja imperială unde se afla Hypatios; dar soldații din gardă, care ocupaseră palatul Kathisma, refuzară să-l asculte și se încăpățînară să nu i se alăture. Disperat, generalul se retrase în palat, socotind partida pierdută; de data asta trebui ca Justinian să-i întărească curajul. Pînă la urmă, prin Calceu și porticurile Albaștrilor, Belizarie reuși, cu mare greutate, să-și croiască o trecere și să pătrundă în arenă și cu sabia în mînă îi atacă cu furie pe răsculați. La zgomotul bătăliei, Mundus, care nu aștepta decît acest semnal, năvăli la rîndul său, cu barbarii lui, prin extremitatea opusă a Hipodromului, forțînd intrarea care se numea Poarta Morților; și, în timp ce, din înaltul cu-loarelor amfiteatrului trupele imperiale făceau să plouă asupra mulțimii o grindină de săgeți, alții, cu scutul în mînă, își tăiară largi deschideri însingerate prin mulțimea compactă și fără apărare. Atunci izbucni în circ o adevărată panică. În zadar voiau să fugă: răsculații erau înconjurați din toate părțile. În zadar voiau să reziste: bătrînii ostași ai lui Belizarie înfingeau spada în toți și nu cruțau pe nimeni; se masacră fără milă, pînă seara; tot ceea ce căzu în mîinile soldaților fu trecut prin sabie. Noaptea, cînd carnagiul se opri, mai bine de treizeci de mii de cadavre după unii, aproape cincizeci de mii după mărturisirile altora, erau presărate pe pămîntul însîngerat al Hipodromului.

Hypatios, arestat de doi nepoți ai împăratului, fără ca vreunul din partizanii săi să încerce să-l apere, fu, împreună cu vărul său Pompeios, condus în fața lui Justinian. Pompeios, suflet slab, rău croit pentru evenimente atît de tragice, se ruga și plîngea; Hypatios, mai ferm, își arăta nevinovăția, jurînd că poporul îl luase cu

forța, adăugînd că dînd rebelilor ordin să se strîngă în Hipodrom, o făcuse cu unicul scop de a-i preda fără luptă lui Justinian. Era adevărat: din nenorocire, din cauza coridoarelor întortocheate ale palatului, mesagerii lui Hypatios n-au putut să ajungă pînă la împărat. Atunci Justinian, care-și recăpătase singele rece, răspunse cu o ironie crudă celor ce se rugau:

— Foarte bine. Dar pentru că aveți atîta autoritate asupra acelor oameni, ar fi fost mai bine să vă fi folosit de ea înainte ca ei să-mi ardă capitala!

Și porunci să fie executați, a doua zi în zori. Cadavrele fură aruncate în Bosfor.

Totuși Justinian, se spune, i-ar fi iertat poate, socotind suficientă ca pedeapsă îngrozitoarea măcelărire care pusese capăt acestei bătălii de șase zile. Teodora însă, de o cruzime mult mai mare, ceru să fie executați. Se jurase, povestește un contemporan, pe numele sfînt al Domnului și pe propriul ei cap, să nu-i cruțe pe șefii răscoalei și-i smulsese și împăratului un astfel de jurămint. Ceru deci îndeplinirea făgăduinței și el trebui să se supună. Urmară alte prigoane. Un anumit număr de patricii și de senatori, compromiși în răscoală, fură condamnați la moarte ori trimiși în exil; bunurile lor fură confiscate în profitul trezoreriei sau distribuite ca recompensă intimilor palatului. Fură urmăriți, cu o asprime deosebită, toți cei care păreau a fi trădat guvernul legitim, curtenii care se îndoiseră de tăria lui, soldații din gardă care ezitaseră să-l apere, oamenii facțiunii Albastre care făcuseră cauză comună cu Verzii. La ordinul împăratului, prefectul orașului începu o lungă anchetă și în capitală domni o vreme teroarea.

Insurecția era înăbușită și Justinian putea, pe drept, într-o proclamație adresată tuturor cetățenilor imperiului, să anunțe că-i învinsese pe uzurpatorii ridicați împotriva lui. Dar mai ales Teodorei îi datora el triumful și de aceea, în viața împărătesei, răscoala Nika a marcat un ceas hotărîtor. În acea zi de criză, ea se dezvăluise imperialului ei asociat, ca un adevărat om de Stat, superior prin singele rece și energia sa. Și prin asta, cum

s-a mai zis cu mult spirit, ea și-a meritat într-adevăr în consiliul imperiului, locul pe care pînă atunci nu-l datora poate decît slăbiciunii împăratului. Ea și l-a păstrat și pe mai departe și Justinian, recunoscător, nu mai avu de ce să șovăie. Și cum avea simțul marilor afaceri și dorința de a le face să izbutească, sentimentul foarte precis al necesităților cîrmuirii și viziunea clară a realităților posibile, Teodora nu numai că guverna ca o stăpină, asociată la toate actele autorității imperiale, dar, și mai mult, guverna bine.

CÎRMUIREA TEODOREI

Intr-o piesă în versuri adresată lui Justinian, după aproape cincisprezece ani de la moartea Teodorei, celebrînd amintirea „minunatei, frumoasei și înțeleptei suverane“, Pavel Silențiarul, curtean și poet, arăta că ea fusese, în viață, în toate marile evenimente, colaboratoarea activă a soțului ei. Toți contemporanii sînt de acord să spună că uza fără scrupule de influență fără margini pe care o avea asupra împăratului, că-și exercita autoritatea tot atît cît și el, ba chiar mai mult, și că însuși Justinian făcea uneori această mărturisire. În fruntea marei ordonanțe din 533 care a reformat administrația monarhiei și care a fost unul dintre actele cele mai de seamă ale domniei, i-a plăcut să constate că și de data asta, înainte de a hotărî ceva, el a ținut să se sfătuiască „cu reverendissima soție pe care i-a dat-o Dumnezeu“. Îndrăgostit cu pasiune și pînă în ultimele zile de femeia pe care a adorat-o de tînr, irezistibil subjugat de această inteligență superioară, de această voință hotărîtă și puternică, el nu i-a refuzat nimic, nici onorurile, nici semnele puterii supreme. Timp de douăzeci și unu de ani cît a domnit, ea s-a amestecat în toate, în administrația pe care a umplut-o cu protejații ei, în diplomatie, în politică, în biserică, și dacă influența ei a fost uneori supărătoare, dacă lăcomia, violența, mîndria sa ațîțind și mai mult orgoliul și lăcomia împăratului inspirară și măsuri regretabile, trebuie să recunoaștem și faptul că a avut adesea o vedere justă în interesele Statului și că politica la care visa, dacă timpul i-ar fi îngăduit să-și realizeze pe deplin opera, făcînd imperiul bizantin mai puternic și mai tare, ar fi schimbat poate însuși cursul istoriei. Astăzi încă, multe mărtu-

risiri atestă locul pe care l-a ocupat ea în cîrmuirea monarhiei. Pe zidurile bisericii pe care a clădit-o Justinian, pe deasupra porților cetăților pe care le-a construit, se citește, alături de numele împăratului, numele Teodorei; pe capitellurile Sfîntului Sergiu și ale Sfintei Sofia monograma sa figurează alături de cea a basileului și inscripțiile laudă, cu pietate, activitatea, munca neobosită a împărătesei „încununată de Dumnezeu“. La San-Vitale din Ravenna, în absida solitară unde strălucesc mozaicurile de aur, imaginea ei face pereche cu cea a soțului ei imperial; ba chiar în mozaicul care decorează apartamentele Palatului Sacru, voința lui Justinian a asociat-o pe Teodora pînă și în victoriile militare și în gloriile cele mai strălucitoare ale domniei. Pe pecetile imperiale, ea apare alături de suveran; întreg imperiul, orașe, provincii se mîndreau ca în cinstea ei să li se dea numele de Teodoriade și de Teodoropolis. Ca și lui Justinian, recunoștința cetățenilor i-a ridicat statui; și, ca și lui Justinian, funcționarii prestară jurămint de fidelitate celei care toată viața sa a fost egala împăratului. Episcopi, magistrați, generali, guvernatori de provincii jurară „pe Domnul Atotputernic, pe fiul său Isus Cristos, pe Sfîntul Duh, pe sfînta și glorioasa Teodokos, pe Maria întotdeauna Fecioară, pe cele patru *Evanghelii*, pe sfinții arhangheli Mihail și Gavril, de a presta un bun serviciu preapioșilor și preasfinților suverani Justinian și Teodora, soția majestății-sale imperiale, și în exercitarea magistraturii pe care le-o încredințase bunăvoința celor doi prinți, de a munci fără dol, nici fraudă întru progresul autorității lor comune“. Astfel, stăpînă pe tot, și sigură pe puterea sa, Teodora reglementa totul după bunul plac, în Stat ca și în biserică; și chiar atunci cînd simțea scăpîndu-i uneori firea nehotărîtă a lui Justinian, chiar atunci cînd în fața împrejurărilor sau în fața influențelor mai puternice, părea pe moment că cedează, întotdeauna spiritul ei îndrăzneț și suplu a știut să păstreze pentru viitor revanșele strălucitoare; ambițioasă și șireată pretindea întotdeauna și în toate lucrurile să aibă ultimul cuvînt și reușea.

După capriciul său făcu și desfăcu și după interesele sale numi și destitui papi și patriarhi, miniștri și ge-

nerali, la fel de avidă să forțeze norocul favoriților săi, pe cât de pătimasă era să distrugă încrederea și puterea adversarilor săi. Știa să iubească și să urască în aceeași măsură. Oricât de înaltă ar fi fost situația unui om, oricât de mari serviciile pe care le-ar fi adus țării, oricât de drag ar fi putut să fie însuși împăratului, pieirea sa era sigură dacă avea ghinionul să nu fie pe placul Teodorei; mai devreme sau mai târziu, ea tot îi smulgea împăratului dizgrația lui. Dacă vreun funcționar izbutea să-și croiască drum fără protecția ei, nu-l costa deloc mai puțin: mai curînd ori mai târziu, o destituire bruscă îl făcea să învețe că în afară de Teodora nu există nici o cale sigură către onoruri. În schimb, „împărăteasa fidelă”, cum o numeau prietenii, nu se menaja cituși de puțin pentru cei de care se atașase o dată, necerîndu-le în schimb decît s-o slujească cu o credință oarbă. Toată administrația știa că a-i merita favoarea era cea mai sigură garanție împotriva tuturor dizgrațiilor, un mijloc infailibil de a parveni repede și de a ajunge cît mai sus, și toată administrația se comporta în consecință.

Se știe cum ajunse Petru Barsymes prefect al pretoriului; de asemenea eunucul Narses îi datora întreaga sa avere. Ajuns în slujba de servitor palatin acest omuleț cu o aparență fragilă și gingașă, cu o înfățișare delicată, cu maniere elegante, știu să-și facă repede apreciate de împărăteasă înaltele sale calități, inteligența sa plăcută, abilitatea suplă, și ingenioasă, energia fermă și rece. Teodora făcu din el confidentul ei, instrumentul planurilor sale politice; făcu din el un diplomat, care izbuti de minune, în misiunile de încredere cu care-l însărcină; scoase din el un general care făcea să se clatine renumele și gloria lui Belizarie.

Sigur că uneori se înșela în alegerile sale; așa se întîmplă cînd îl susținu împotriva tuturor, pentru că se însurase cu o rudă a favoritei sale Antonina, pe tînărul și incapabilul Sergius numit în guvernămîntul general din Africa, și care, prin stîngăciile sale, a subminat acolo autoritatea împăratului. Dar, în general, cei pe care-i proteja se arătară demni de bunăvoința sa și devotați cu înflăcărare oricăror fapte cerute de ea.

Se va vedea mai departe cum nici în domeniul treburilor religioase nu vădea mai puțină statornicie în a-și apăra sau a-și ajuta favoriții. Antim pe care-l făcu patriarh al Constantinopolului, Vigiliu pe care-l făcu papă, Sever din Antiohia și Teodosie din Alexandria, Ioan din Tella și Iacob Baradeu. Se va vedea mai ales cu ce aprigă energie lovi în toți cei care păreau să scape de sub influența sa și care încercau să-i submineze puterea, generali ca Belizarie sau Butzes care nu se aplecau cu desulă umilință în fața autorității sale, miniștri ca Ioan de Capadocia sau Priscus, care riscară să-i dispute fățiș puterea, papi ca Silvestru care refuzau să-i asculte poruncile. Împotriva acestora ea recurse la orice, perfidie, cruzime, brutalitate. Și grație acestor lecții grăitoare, toată lumea înțelese că poruncile Teodorei trebuiau să fie pretutindeni respectate și că, dacă erau în contradicție cu dispozițiile lui Justinian — lucrul se întîmpla uneori —, era mai prudent și mai politic să asculti de împărăteasă decît de împărat.

Teodora, într-adevăr, cînd era nevoie, nu ezita să contracareze pe față poruncile soțului ei. Unul dintre întîmi, preotul monofizit Iulian, care trăia în anturajul Teodorei, un fost patriarh din Alexandria, își făcuse planul să se ducă să-i creștineze pe păgînii din Nubia. Împărăteasa îl încurajă din toată inima în hotărîrea sa; dar la această veste Justinian se încapățînă să încredințeze misiunea preoților ortodocși și pregăti o solie care să ducă regelui Nubiei, bani, daruri prețioase, și veșminte de botez; fu expediat guvernatorului Tebaidei ordinul de a sprijini din toată puterea pe trimisiile basileului. Ce făcu atunci Teodora? Trimise la rîndul ei guvernatorului Tebaidei o scrisoare scurtă, dar energică. Se putea citi în ea cum că împărăteasa înțelegea că emisarul ei va ajunge în Nubia înaintea celui al împăratului și că dacă guvernatorul nu aranja, sub vreun pretext oarecare, să-i rețină pe trimisiile basileului, în așa fel încît să-l lase pe Iulian să le-o ia înaintea, își primejduia viața. Între aceste ordine care se băteau cap în cap, dar care erau la fel de auguste, guvernatorul Tebaidei nu mai șovăi: misionarii Teodorei trecură primii în Nubia, bine escortați și strașnic echipați. Cînd sosiră și cei

ai lui Justinian, li se explicară prezentându-li-se toate scuzele că nu mai aveau pentru un moment nici măcar o singură vită de povară, disponibilă, că oamenii împărătesei rechiziționaseră totul și arătasera ordine în toată regula pe care nu îndrăzniseră să le calce. Trimișii basileului ajunseră deci prea târziu și, găsind locul ocupat, nu mai putură face nimic. Istoria nu ne mai spune dacă guvernatorul Tebaidei care-o slujise atât de prompt pe Teodora obținuse vreo avansare : s-ar putea crede că da. Dar se poate judeca cu ușurință câte asemenea incidente sporeau prestigiul și puterea basilisei.

Teodora nu se ocupa numai să umple administrația cu oamenii ei, ci să și determine pe funcționari să-și facă cea mai înaltă părere despre puterea ei. Foarte grijulie față de interesele vitale ale Statului, ea avea ideile sale în privința cîrmuirii, politica și diplomația sa personală. Există în legislația lui Justinian o serie întreagă de măsuri care au fost sigur inspirate de ea. Unele, asupra cărora vom reveni, au în vedere unul din obiectivele obișnuite ale preocupărilor sale, ameliorarea situației femeilor ; altele deși de mai mare răsunet, sînt legate de reforma administrației publice. Cu inteligența sa de om de Stat, Teodora vedea cu claritate cele două mari rele care compromiteau soliditatea imperiului : criza financiară și criza religioasă. Măcar că avea mare nevoie de bani, simțea, ca și Justinian, imprudența pe care o făcuseră de a-și storce supușii și de a spori astfel o nemulțumire crescîndă. Pentru acest motiv ea i-a inspirat împăratului marea ordonanță din anul 535 care reglementa datoriile funcționarilor și le recomanda să fie cit se poate de echitabili, cinstiți, paterni cu cei pe care-i administrau ; pentru asta, cel puțin în parte, ea a intrat în luptă cu ministrul venal, dur și corupt care era Ioan de Capadocia.

Teodora nu era mai puțin preocupată de problemele religioase. În vreme ce Justinian, sedus de grandoarea amintirilor romane, se ambiționa în conceperea unei idei rînd pe rînd măreată și tulbure, în vreme ce visa să restaureze imperiul Cezarilor și să asigure acolo, prin unirea cu Roma, domnia ortodoxiei, Teodora, mai fină și mai perspicace, își întorcea privirea către Orient. Simțea

că acele bogate și înfloritoare provincii ale Asiei, Siriei și Egiptului constituiau într-adevăr forțele vii ale monarhiei ; simțea pericolul pe care-l constituiau ele pentru monarhie, dizidențele religioase prin care, în acele regiuni, naționalitățile orientale își manifestau tendințele separatiste ; simțea necesitatea de a aplana prin concesii oportune și printr-o largă toleranță, nemulțumirile amenințătoare ; și străduindu-se să dirijeze către acest scop politica imperială, se poate afirma, fără paradox, că vedea mai just decît asociatul ei imperial și presimțea mai limpede viitorul.

Pînă în ultima ei zi, cu o atenție constantă, cu o tenacitate prodigioasă, cu o ingeniozitate nemaipomenită, ea s-a străduit să rezolve problema religioasă sau mai curînd problema politică ce se ascundea de fapt sub aparențele religiei. Dar n-o făcea ca Justinian, din gustul de controversă, pentru plăcerea stearpă de a dogmatiza. Teodora făcea parte din familia marilor împărați ai Bizanțului, care sub forma trecătoare și schimbătoare a certurilor teologice, au știut să vadă întotdeauna fondul problemelor politice. Iată de ce, în numele intereselor Statului, ea și-a urmat cu hotărîre calea, protejînd pe față pe eretici, bravînd cu îndrăzneală papalitatea, antrenîndu-l după sine pe nedecisul și tulburatul Justinian, aruncîndu-se cu trup și suflet în luptă, fără ca vreodată să se recunoască înfrîntă.

Pînă în ultima sa zi a luptat pentru credințele sale, cu tenacitate, ca un om de Stat, pătimaș ca o adevărată femeie, suplă sau brutală după împrejurări, destul de îndrăzneată pentru a cuteza să aresteze și să destituie un papă, destul de abilă pentru a-l supune pe un altul voinței sale, destul de curajoasă pentru a-și proteja prietenii persecutați și a le furniza mijloace spre a-și reconstitui biserica, destul de șireată pentru a-și impune adevărat, prin orice mijloace, politica sa împăratului.

Teodora n-a fost mai puțin atentă în conducerea treburilor monarhiei. Primea cu plăcere pe ambasadori și aceștia, care știau cită putere are, se înghesuiau s-o aduleze. Purta corespondență cu suveranii străini, și aceștia, pentru a se menține în grațiile sale, îi măguleau cu

plăcere vanitatea de parvenită și gustul neînfrinat al puterii. Cu ei, peste capul împăratului, și dincolo de birourile cancelariei, întreținea o diplomatie secretă.

Cînd Justinian, hotărît să pornească un război contra Italiei, se pregătea să rupă relațiile cu Teodat, regele goților, ambasadorul bizantin Petru, însărcinat să-i aducă la cunoștință prințului barbar ultimatumul imperial, era de fapt un servitor devotat al Teodorei și corespondența destul de misterioasă pe care Teodora o avu în acel moment cu Curtea din Ravenna, pare să arate că ea avea în vedere alte planuri decît proiectele formulate în mod oficial de soțul ei. Să credem oare, după cum povestește *Istoria secretă* că ea pusese la cale asasinarea Amalasuntei, fiica marelui Teodoric, fiindcă în această prințesă inteligentă, distinsă și frumoasă se temea de o rivală capabilă să farmece inima soțului ei ? Nimic n-o dovedește. Dar reiese din scrisorile sale că-și proclama cu plăcere puterea asupra lui Justinian, în relațiile diplomatice. Îl invită pe Teodat să transmită prin ea cererile pe care voia să i le adreseze basileului ; tot ea îi scrisese ministrului lui Cosroe, regele perșilor : „Împăratul nu hotărăște niciodată nimic fără să mă consulte“.

Sigur că această influență n-a fost întotdeauna la fel de fericită și se rîdea cîteodată, la Curțile vecine de acest imperiu unde guverna o femeie. Sub călitățile ei de om de Stat, Teodora rămînea într-adevăr femeie, și prin asta, prin violența pasiunilor și ardoarea minii sale agita adesea monarhia. Iubea banii : propuse, pentru a și-i procura, măsuri nedrepte și jignitoare. Își iubea prietenii : se ocupa de ei adesea cu prea mare sollicitudine. Asigură viitorul alor săi cu o grijă poate excesivă. Sora sa mai mare, Comito, actrița de odinioară, se căsătorî, datorită grijei sale, cu un ofițer de rang înalt, Sittas, care fusese tovarășul de tinerețe al împăratului și rămăsese confidentul său. Teodora încercă să-l însoare pe nepotul ei Atanasie cu fata lui Belizarie și să-i asigure astfel imensa avere a generalului ; îl făcu totuși, cînd acest proiect a eșuat, nespus de bogat și foarte influent la Curte. A măritat-o pe nepoata sa Sofia, cu nepotul lui Justinian, curopalatul Justin, moștenitorul prezumtiv al

imperiului. Unchiul ei Teodor, fratele mamei sale, deveni patriciu și președinte al Senatului ; în războiul cu perșii, el fu însărcinat cu comandamente importante, și rămase unul dintre sfătuitoarii cei mai ascultați ai împăratului pînă în ziua în care renunță la lume pentru a se retrage la mănăstirea Cora. Tot astfel multe alte neamuri ale Teodorei ocupaseră datorită ei, slujbe înalte și bănoase.

Teodora iubea, în sfîrșit, puterea ; pentru a o păstra fără s-o împartă, nu se dădu înapoi de la nimic și cînd interesele sale fură în joc, se arătă, fără să ezite, perfidă, violentă, crudă, inflexibilă pentru toți cei care meritaseră ura sa și tulbură astfel, prin nenumărate intrigi, palatul și Curtea.

Toată viața sa, Teodora regretă amarnic de a nu fi avut fii care să se poată urca pe tronul Bizanțului ca urmași direcți. Cînd, în 530 marele solitar al Palestinei, Sabas, sosi la Constantinopol și fu primit cu onoruri aproape regale, Teodora ca și Justinian, veniră să se prosterneze la picioarele preafericitului și să-i ceară, cu umilință, binecuvîntarea. Apoi într-o zi, ea îl luă deoparte și-l imploră să roage cerul să-i dea în sfîrșit copii.

Sabas însă refuză net :

— Tu, femeie, spuse el cu brutalitate, nu vei putea aduce pe lume decît dușmani ai Bisericii !

Ea nu se consolă niciodată că această căsătorie a sa rămăsese stearpă. Dar cel puțin, atîta cît trăi, guverna ca stăpînă, și oricare ar fi fost cusururile și viciile sale, Teodora și-a lăsat adînc amprenta în cîrmuirea lui Justinian. După moartea ei, începu decadența, care isprăvi trist o domnie glorioasă sub un prinț obosit și îmbătrînit.

DUȘMĂNILE TEODOREI

Printre prinții familiei imperiale, patriciul Germanos, nepotul lui Justinian, era cel mai remarcabil și cel mai popular. Soldat admirabil, general energic, diplomat abil, el reușise în toate treburile pe care i le încredințase basileul: se distinsese în mod deosebit în Africa, unde printr-un amestec ingenios de concesii binevenite și de rigoare fermă, a știut, în câteva luni, să potolească o insurecție formidabilă și să restabilească în provincie ordinea și pacea. Peste tot pe unde a trecut a lăsat amintiri glorioase. Armata îl adora; de îndată ce-a fost desemnat comandant-șef, mercenarii se îngheșuiseră să se înroleze sub steagurile sale și chiar și barbarii se simțeau onorați să slujească sub ordinele lui. Provincialii îl iubeau pentru curajul său, pentru grija pe care-o avea de buna administrație și de justiție, pentru groaza pe care numai numele său o inspira dușmanilor monarhiei. Era de asemenea foarte apreciat și în capitală. Preocupat de bunul renume al cîrmuirii, păstrător scrupulos al legilor aducea la palat și în viața publică o demnitate calmă și mîndră, ținîndu-se cu atenție deoparte de intrigile care tulburau prea adesea Curtea lui Justinian, nesacrificîndu-și timpul — lucru rar la Bizanț — nici pasiunilor circului, nici rivalității facțiunilor. Foarte bogat, liberal, împrumuta pe toți cei care-i cereau bani fără să pretindă vreo dobîndă. În sfîrșit, o fire plăcută și veselă care nu socotea că rangul lui de prinț l-ar obliga la o morgă inutilă; știa să primească, foarte îndatoritor, în casa și la masa sa. Prin marile sale calități, prin rarele sale virtuți, Germanos era una dintre cele mai nobile figuri din anturajul lui Justinian.

Pentru toate aceste rațiuni, era rău văzut la Curte. Prea iubit, prea popular, nelișiștea într-un fel spiritul mereu bănuitor al împăratului; prea serios, prea distins, prea liberal, displăcea și mai mult împărătesei, căreia atitudinea lui părea o critică la adresa felului obișnuit de a fi al suveranilor. În el Teodora, detesta în plus pe moștenitorul probabil al acestui imperiu pe care ar fi dorit atîta să-l asigure ea posterității; poate că îi displăcu de asemenea și mariajul prea ilustru pe care-l făcuse cu o nepoată a lui Teodoric cel Mare și care sublinia cam tare umila naștere a basilisei. Dar mai presus de orice, simțea în el un rival posibil, căruia voia cu orice preț să-i anuleze influența. Așa că nu pregetă să-i arate dizgrația.

Putin cîte puțin, sub influența soției sale, Justinian, care la început apela cu plăcere la talentele nepotului său, sfîrși prin a-l ține la distanță, fără slujbă, aproape dizgrațiat, lăsîndu-i totodată să lîncezească în funcții obscure și pe cei doi fii ai lui Germanos, ale căror firi ambițioase și înflăcărâte îi trezeau bănuieli. În curînd apărură fără nici un echivoc, semnele dizgrației imperiale. Germanos avea un frate, Boraide; acesta muri lăsînd lui Germanos și fiilor săi cea mai mare parte a uriașei sale averi; dar imediat Justinian anulă testamentul sub pretext că mortul lăsase o soție și o fată, care nu puteau fi astfel cu totul dezmoștenite. Ura Teodorei se manifestă și mai pe față încă, în așa fel, încît de teama Teodorei nimeni nu îndrăzni să se încuscrească cu familia lui Germanos.

În afară de fiii săi, prințul mai avea și o fată care la optsprezece ani nu era încă măritată. În sfîrșit, se prezentă un pretendent. Era un ofițer din armata lui Belizarie, Ioan, nepotul lui Vitalie, cel care odinioară, la Curtea lui Justin, făcuse să se clatine un moment soarta lui Justinian. Destul de prost văzut la palat din cauza acestei înrudiri, dar brav, îndrăzneț și nemăsurat de ambițios, Ioan își făcu socoteala că, neavînd mare lucru de nădăjduit din partea cîrmuirii, va avea un profit căutîndu-și norocul în opoziție; ceru deci lui Germanos mîna fiicei sale. Era o partidă mediocră pentru

o nepoată de împărat; Germanos acceptă totuși cu entuziasm pe acest ginere nesperat și cei doi bărbați aveau fiecare asemenea teamă de a nu se năruți acest proiect la care țineau, încît se legară între ei prin jurăminte din cele mai solemne. La această veste, pe Teodora o apucă o minie cumplită; prin toate mijloacele, prin intrigă, prin amenințări, ea se strădui să împiedice această căsătorie. Nu izbuti însă. Sfirși atunci prin a declara în mod deschis că Ioan ar putea să-și plătească îndrăzneala cu capul și cum de foarte multă vreme ofițerul era într-o dezbinare fățișă cu Belizarie, nunta odată încheiată, Ioan, nu fără o oarecare teamă, se reîntoarse la armatele din Italia. Antonina, favorita și sufletul păcătos al Teodorei, se afla acolo, și nimeni nu se îndoia că împărăteasa i-ar fi trecut aceste abile intrigante grija răzbunării sale. Trebuie adăugat, spre cînstea Teodorei, că ginerele lui Germanos nu pare să fi avut de ce se căi pentru că a cutezat să înfrunte dușmănia suveranei. Totuși Germanos și fiii săi fură mai puțin fericiți. Atîta timp cît trăi basilisa, ei rămăseră în dizgrație și, prin calomniile sale interesate, Teodora a știut atît de bine să-l ațîțe pe Justinian împotriva lor, încît chiar după moartea nevestei sale, împăratului îi trebui multă vreme pînă să creadă în fidelitatea lor și să le deschidă din nou calea către onoruri.

Astfel, pentru a-l ține pe Justinian în mîna sa, Teodora avu grijă să-i îndepărteze pe toți cei a căror influență putea s-o anihileze pe a sa. Răzbunarea ei fu și mai nemiloasă față de cei care cutezau să-i conteste autoritatea și să-i submineze influența.

Era în anul 542. Justinian zăcea grav bolnav de ciuma care făcea ravagii pe atunci la Constantinopol și vestea morții sale se și răspîndise în capitală și în rîndurile armatei. Mai mulți generali, dornici să profite de o schimbare a cîrmuirii, declarară că dacă prințul murea, ei nu vor lăsa Bizanțului, adică palatului și împărătesei, dreptul de a pune pe tron un alt împărat. Vorbe pe care Teodora n-avea să le ierte. De îndată ce însănătoșirea basileului îi reîntări autoritatea, ea îi chemă la Constantinopol pe cei pe care spionii săi îi

denunțaseră ca pe principalii vinovați, Belizarie și Butzes. Primul, destituit de la comandamentul său, căzu în dizgrație și un moment se temu chiar pentru viața sa. Celălalt, invitat de Teodora să se înapoieze la gineceul imperial pentru o comunicare importantă, fu arestat și întemnițat într-una din celulele subterane unde împărăteasa — se spune — făcea să-i dispară în taină victimele. Mai bine de doi ani zăcu el în acel infern, trăind într-o noapte veșnică, nevorbind cu nici o ființă; temnicerii care-i aduceau de mîncare aveau ordin să nu-i adreseze niciodată nici un cuvînt. Toată lumea îl credea mort și nimeni nu mai cuteza, nici măcar cu prudență, să pronunțe un nume care amintea de istorii întunecate, cînd deodată Butzes reapăru. Pînă la urmă Teodorei i se făcu milă de victima sa. Dar redîndu-i libertatea, îl făcuse de nerecunoscut. Din lunga sa captivitate Butzes ieși, spune Procopiu, cu vederea aproape distrusă, cu sănătatea ruinată pentru totdeauna.

O dizgrație asemănătoare îl lovi și pe secretarul Priscus, pe care favoarea lui Justinian îl ridicase la înalta funcție de comandant al gărzilor și care, mîndru de simpatia pe care i-o arăta prințul, se crezu în stare să lupte împotriva Teodorei. Era un om destul de răutacios, care prin funcția sa fusese împins în intimitatea basileului și știuse să-i placă făcînd pe zelosul și pe devotatul.

Mai întîi profită de situația lui ca să-și alcătuiască o foarte frumoasă avere. Nu întîrzie să viseze la și mai mult: încrezîndu-se, destul de imprudent în prietenia împăratului, amețit de marile funcții în care fusese înălțat și de consulatul cu care abia fusese investit, își luă aere arogante, o atitudine insultătoare față de basilisă, își îngădui chiar să vorbească despre ea în termeni de ocară. Teodora nu era femeia care să tolereze astfel de necuviințe; dar atît de adîncă era influența favoritului asupra stăpînului, atît de reală afecțiunea lui Justinian pentru sfătuitorul său, încît la început basilisa nu putu obține nimic. Se hotărî atunci la un act îndrăzneț. Își imbarcă deci cu forța dușmanul spre Cizica, unde acesta fu călugărit și obligat să intre în ordi-

nul mănăstiresc. În fața faptului împlinit, Justinian, cu obișnuita lui slăbiciune, se înclină. Niciodată nu s-a mai informat ce s-a întâmplat cu Priscus; s-a mulțumit doar să confişte, în profitul său, imensa avere a favoritului de odinioară.

Și alți oameni încercară implacabila violență a miniștrilor Teodorei. Bassianos, ca și Priscus, își îngădui unele necuviințe pe seama împărătesei. Era un rise mare, mai ales când, cum era cazul acestui tânăr bărbat, aveai nenorocul să aparții facțiunii Verzilor. Așa că Bassianos, știind la ce era expus, a căutat azil în biserica Sfântului Arhanghel Mihail. Fără nici un respect pentru sfințenia locului, Teodora l-a arestat chiar acolo; dar cum era foarte șireată, avu grijă să nu facă caz de ocările asupra persoanei sale; Bassianos a fost întemnițat sub învinuirea de moravuri infame și condamnat repede de un magistrat binevoitor la pedeapsa capitală cu care legea pedepsea această crimă. În zadar mulțimea, emoționată de grația și frumusețea elegantului tânăr, ceru prin strigăte puternice eliberarea sa. Printr-un rafinament de cruzime, Teodora porunci ca pedepsei obișnuite să i se adauge o agravare printr-o mutilare rușinoasă; după care, conform obiceiului, ea confiscă în folosul tezaurului averea victimei.

Teodora nu era mai puțin pătimașă în a răzbuna ocările aduse prietenilor săi ca și sie însăși. Când Fotios, fiul vitreg al lui Belizarie, luă inițiativa să apere onoarea conjugală a tatălui său adoptiv și cuteză, în plină zi, să-l răpească pe amantul Antoninei din biserica din Efes, Teodora îl făcu să plătească scump această violență îndrăzneată. Arestat, bătut cu vergile ca un sclav, Fotios fu supus celor mai cumplite torturi, ca să i se smulgă secretul locului unde-l ascunsese pe prizonierul său; dar, lucru neașteptat, acest om cu o sănătate delicată, acest elegant foarte grijuliu față de trupul său, a dat dovadă de o energie neașteptată. Nu i s-a putut smulge nici o mărturisire. Atunci Teodora l-a închis într-una din groaznicele ei temnițe subterane. Fotios scăpă și-și căută azil în biserica lui Teotokos. Prins din nou, încarcerat iarăși, el evadă și de data asta și alergă să se refugieze la Sfânta Sofia, socotind că

nimeni nu va cuteza să-l smulgă din acel sanctuar venerat între toate. Dar nimic nu potoli ura Teodorei. La porunca ei, clerul din marea biserică, cuprins de frică, i-l dădu pe Fotios. Pentru a treia oară acesta intră la închisoare. Rămase aici trei ani, și începuse să-și piardă orice nădejde când iată că pentru a treia oară Fotios reuși să iasă din temnița imperială și, de data asta, mai norocos, ajuns, înșelându-i pe emisarii trimiși să-l urmărească, la Ierusalim. Aici intră într-o mănăstire socotind că numai astfel putea să scape de mânia Teodorei. Mai târziu, după moartea lui Justinian, reintră în grațiile palatului și, lucru curios, deveni favoritul împărătesei Sofia, nepoata persecutoarei sale de odinioară.

Toți cei care l-au ajutat pe Fotios în fapta sa îi împărtășiră dizgrația. Mulți din familie au fost, din porunca Teodorei, sau bătuti cu vergile, sau exilați; alții au dispărut într-un mod și mai misterios. Prietenul său, senatorul Teodosie, care luase parte la lovitura din Efes, a fost tratat cu o cruzime deosebită. Aruncat în temnițele subterane ale împărătesei a fost legat, ca un animal, la o iese, cu un lanț atît de scurt încît îi era imposibil să se așeze. Trăi acolo, obligat să stea mereu în picioare, mîncînd și dormind ca o vită; după patru luni de asemenea regim, înnebuni. Atunci îl lăsară să plece și la puțin timp muri. Bunurile sale, firește, fuseseră confiscate.

Teodora dădea totuși adesea greș în răzbunările sale. Diogene, un om de neam mare, era foarte popular în capitală și, deși aparținea facțiunii Verzilor, era foarte iubit chiar și de împărat. Pentru toate astea împărăteasa îl detesta și se strădui să-l piardă.

Procopiu a uitat să explice de ce în această împrejurare ea a renunțat la mijloacele sale expeditivă și secrete; fapt e că Diogene fu tradus în fața unui tribunal și învinuit de moravuri infame. Teodora avu grijă să-și pregătească martori recrutați dintre sclavii celui acuzat.

Dar se întâmplă că judecătorii, luîndu-și rolul în serios, nu considerară depozitiile ca suficient de doveditoare. Pentru a întări procesul suverana arestă pe unul

dintre intimii lui Diogene, Teodor, și, alternînd blîndețea cu violența, încercă să-l determine să depună mărturie împotriva prietenului său. Cum nu obținu nimic, îl supuse unui supliciu înfricoșător. Porunci să-i treacă o vînă de bou în jurul capului prizonierului și să fie strîns pînă cînd îi vor ieși ochii din orbite; în ciuda tuturor chinurilor, omul nu cedă. Pînă la urmă tribunalul, socotind afacerea nu prea limpede, îl achită pe Diogene, în aplauzele capitalei și spre marea nemulțumire a Teodorei.

Dacă vrem să examinăm mai îndeaproape povestirile pe care le-am menționat după *Istoria secretă*, vom găsi în ele, și pe bună dreptate, un amănunt care nu ne inspiră încredere. Nu putem pricepe, trebuie s-o mărturisim, cum de-i plăcea Teodorei, care avea la dispoziție atîtea mijloace tainice și sigure de a-și pierde adversarii, să le intenteze procese în mod public, unde aceștia puteau uneori să fie achitați? Pe de altă parte, e sigur că din acele temnițe subterane de temut, despre care Procopiu ne face un atît de sumbru și de dramatic tablou, se putea scăpa — istoria lui Fotios ne-o arată — cu destulă ușurință; și exemplul lui Butzes însuși, care după ce a fost închis aici a reapărut mai pe urmă, nu numai în consiliile împăratului, ba chiar și în fruntea armatei, dovedește că nu fusese adus chiar într-o stare de ruină totală cum i-a plăcut pamfletarului să ni-l înfățișeze pe nenorocosul general. În sfîrșit, după chiar mărturisirea autorului *Istoriei secrete*, teribila femeie care era Teodora, putea fi cîteodată capabilă de milă și de iertare, ceea ce nu se prea acordă cu răzbunările implacabile, pe care i le atribuie, și e de asemenea un fapt cunoscut că cei mai periculoși dintre adversarii ei plătiră, nu cu moartea, ci cu un simplu exil, opoziția pe care cutezaseră să i-o facă, ceea ce contrastează puțin cu gusturile singeroase care i se atribuie.

Dar, fără a îngroșa din plăcere lista cruzimilor și victimelor sale, nu vrem totuși s-o facem pe Teodora prea clementă și prea bună. Cînd interesele sale erau în joc, ea nu se dădea înapoi de la nimic; un asasinat n-ar fi speriat-o deloc dacă l-ar fi socotit util și nece-

sar. Aventura lui Priscus sau cea a lui Germanos arată de ce era în stare cînd era în joc puterea ei.

Istoria dizgrației lui Ioan de Capadocia este și mai caracteristică; această întîmplare ne face să pătrundem puțin în moravurile acestei Curți bizantine, atît de bogată în intrigi și în comploturi, punînd într-o lumină destul de puternică firea pătimașă, sufletul ambițios, spiritul răzbunător, energia fără scrupule, abilitatea perfidă a împărătesei Teodora.

TEODORA ȘI IOAN DE CAPADOCIA

De aproape zece ani, Ioan de Capadocia ocupa înalta funcție de prefect al pretoriului, care făcea din el în același timp ministru de finanțe, ministru de interne și aproape primul ministru al monarhiei. Pornit de jos, de condiție foarte umilă, cu o pregătire mediocră, cu o educație care lăsa de dorit, a izbutit, prin superioritatea inteligenței sale, prin abilitatea puterii și practica genului, prin minunata înțelegere a afacerilor, să cucerească, puțin câte puțin, favoarea și prietenia lui Justinian. Prin făgăduieli frumoase, fluturându-i împăratului prin fața ochilor planuri grandioase de reorganizare financiară, a deșteptat atenția unui prinț veșnic în goană după bani; numit repede într-un post înalt din administrația finanțelor, promovat puțin după asta la demnitatea de ilustru, el ajunsese, în anul 531, în funcția de prefect al pretoriului.

Un proverb al timpului spunea despre oamenii din Capadocia: „Capadocianul este rău din fire; dă-i o funcție, devine și mai rău; arată-i cum să câștige bani, devine mai detestabil decât oricare“. Prin duritatea și lipsa sa de scrupule prefectul justifica pe deplin supărătura reputației a compatrioților săi. Pentru a găsi bani, fie pentru vistierie, fie pentru el însuși, cu răceală, fără milă, fără remușcări, a sacrificat vieți omenești și a ruinat cetăți. A îngăduit totul oamenilor săi; urmărind ca ei să-i aducă aur, le-a dat el însuși exemplu și le-a arătat mijlocul de a-l procura. În temnițele sale de la pretoriu a instalat un savant angrenaj de instrumente de tortură și cei pe care el îi bănuia că-și ascund averea aflară acolo cât putea să-i coste fraudă fiscală. Bătuți, spânzurați de mâini și de picioare, schingiuiți într-o

sută de feluri, adesea pînă cînd mureau, oameni de orice rang, de orice vîrstă, erau supuși cruzimilor prefectului; din mîinile sale, după vorba unui contemporan, victimele nu ieșeau decît despuiate de avere sau moarte.

Fire lacomă și vulgară, Ioan de Capadocia, tot muncind pentru împărat, nu-și uită nici propria sa avere. „Întotdeauna gata să fure“, cum a spus despre el un scriitor al epocii, prefectul făcea tot felul de afaceri. În momentul îmbarcării armatei destinată să cucerească Africa, prefectul căruia îi revenea sarcina subzistenței militare, furniză trupelor pline de război de o atît de proastă calitate, încît ar fi putut, pe drum, să dezlănțuie o adevărată epidemie în corpul expediționar; dar Ioan de Capadocia a cîștigat o sumă considerabilă cu treaba asta. Făcea speculă cu grîu, cînd obligîndu-i pe cei din provincie să plătească în aur impozitul de obicei perceput în natură, cînd acaparînd recoltele pentru a le revinde cu preț de speculă. Reducea solda, pensiile, virînd în buzunar diferența; și din toate aceste jigniri, din toate aceste suferințe, își făcuse o enormă și scandaloașă avere.

Toată lumea îl detesta. Dar, în ochii lui Justinian, Ioan avea un merit deosebit: furniza pe loc banii pe care-i solicitau marile cheltuieli ale domniei.

Prin ce mijloace obținea aceste rezultate, pe împărat nu-l interesa și poate chiar că nici nu știa. În orice caz, prin ingeniozitatea sa de a crea resurse bănești, prin grija sa constantă pentru care basileul îl felicita în mod public, de a-i spori veniturile și încă pentru multe alte merite, prefectul a știut să se facă indispensabil și să i se ierte totul. Bun administrator, în ciuda viciilor sale, avea dealtfel eminente calități de om de Stat, energie, îndrăzneală, curaj, prin care se impunea împăratului. În ciuda urilor pe care le stîrnea, toată lumea de la Curte tremura în fața atotputernicului favorit și, ca să-i facă plăcere prințului, îi ridica în slăvi prestigioasă abilitate și succesele administrației sale.

Răscoala Nika, la a cărei izbucnire contribuira în mare parte și vexațiunile sale, fu cît pe-acum la un mo-

ment dat, să-i oprească soarta în loc. Fu dizgrațiat în aplauzele capitalei entuziasmate. Dar el era un om indispensabil; reveni repede la putere, mai dur, mai lacom ca niciodată și nu mai puțin sigur de favoarea stăpînului. Ajunse din nou prefect al pretoriului, consul, patriciu; și Justinian, care-i mulțumi printr-un act oficial „de a avea atît de puternic înrădăcinată în inimă salvarea împăratului“, sfîrși prin a se mîndri orbește cu acest util și devotat servitor. Atotputernic asupra spiritului împăratului, îmbogățit atît de neașteptat, Ioan începu să fie amețit încetul cu încetul, de averea sa. Fire destul de vulgară, amator de petreceri și senzual, iubise întotdeauna puterea pentru plăcerile materiale pe care ți le asigură. Îi plăceau viața costisitoare, vinurile fine, mîncărurile delicate; pentru o mîncare reușită îi numea pe bucătarii săi în înalte funcții publice; din Helespont, de la Pontul Euxin, de pe țărmurile îndepărtate ale Fazului soseau, pentru masa sa, peștii cei mai rari, vînatul cel mai prețios; mare mîncău, strașnic băutor, petrecea în companii vesele, nopți întregi în ospețe, nesuportînd să fie deranjat nici chiar pentru treburile Statului; și nu rareori se întîmpla să-l găsești dimineața beat criță sau atît de sătul de mîncare, încît acoperea podeaua, ba chiar și vecinii de masă cu torențul vărsăturilor sale. Moravurile lui erau deplorabile. Era văzut trecînd pe străzile capitalei înveșmîntat într-o haină verde care-i scotea în relief paloarea tenului, înconjurat de un cortegiu gălăgios de bărbați tineri și de curtezane îmbrăcate în tunici transparente, care lăsau să li se vadă toată frumusețea; întreg acest alai de femei ușoare, înconjurau litiera atotputernicului ministru, îl acopereau cu sărutări și mîngieri, în vreme ce Ioan, lăsîndu-se cu nepăsare dus pe umerii favoriților săi, urmărea prin această apariție pitorească și trăsnetă, prin această pompoasă etalare a luxului său, să uluiască spiritul contemporanilor și să-și pregătească viitorul la care năzuia ambiția sa.

Ca majoritatea oamenilor din vremea lui, Ioan de Capadocia era superstițios. Credea în ghicitori, în prezicători, în cei care-l vesteau cu plăcere că va îmbrăca

într-o zi veșmîntul de împărat; pentru a impulsiona aceste preziceri, el însuși se deda la incantații magice și, plin de nădejde că se va vedea împărat, părea, după nostima expresiei a lui Procopiu, că „pășea pe noi“. Neteșmîndu-se nici de Dumnezeu, nici de dracul, și dealtminteri destul de suspectat de păgînism, cuteza, la aceasă Curte ortodoxă și bigotă, să apară rar la biserică, dar și acolo murmura în loc de rugăciuni, litanii păgîne. Acasă la el îi plăcea să reînvie ceremoniile Greciei antice: îmbrăcat într-un costum de mare preot îi ruga pe zei sau pe demoni — nu se prea deosebeau pe atunci între ei — de a-i întări puterea asupra spiritului lui Justinian, așteptînd să sune ceasul ca să-l răstoarne pe basileu. În sfîrșit, cum avea simț practic, își folosi imensele sale bogății ca să creeze un partid în imperiu și începu să facă, în provincii, cu scopul de a deveni popular, călătorii oficiale cu mare pompă. Nu se temu, pentru a-și pregăti calea, să intre în luptă cu Teodora. În loc s-o lingusească, să-i arate respectul la care ea ținea atîta, ministrul își dădu față de ea aere mărețe și obraznice; făcu și mai mult: o calomnie în mod deschis față de împărat, sperînd să întoarcă în minie marea iubire pe care Justinian o purta soției sale. Erau lucruri pe care Teodora nu le putea ierta. Începînd din acel moment, lupta înversunată, inexorabilă, dintre suverană și ministru, începu.

Ea, hotărîtă la orice, n-aștepta decît un prilej ca să-și distrugă rivalul; el, simțînd bine că Teodora era cea mai mare piedică pusă în calea ambiției sale, nu cruță nimic ca s-o piardă.

În această aspră și ascunsă bătălie, prefectul își dădea seama ce adversară de temut atacase; o știa în stare de orice, chiar să se scape de un dușman printr-un asasinat; și noaptea, în ciuda miilor de gărzi de care se înconjurase, gînduri sinistre îi tulburau adesea liniștea; tresărînd la fiecare zgomot, credea că vede apărînd la căpătîi vreun mercenar barbar însărcinat să-l strîngă de gît și, neliniștit, cu urechea la pîndă, supraveghea ușile, inspecta colțurile întunecoase, fără să poată închide ochii. Ziua, însă, îi revenea curajul. Își dădea

seama de imperioasă nevoie pe care o avea Justinian de serviciile sale, de ascendentul pe care-l avea asupra spiritului împăratului; se încredea de asemenea în inextricabila dezordine pe care avea de gând s-o introducă în administrarea finanțelor și care, făcându-i succesiunea foarte greu de descurat, îl făcea pe el însuși indispensabil.

Și fără grijă de veșnica Nemesis care, cum spunea un contemporan, răsplătește întotdeauna răul cu rău, își continua fărădelegile și crimele, îmbogățindu-i pe ai săi, umplind administrația cu slugile sale, sporindu-și fără încetare scandaloasă avere; datorită atotputerniciei sale toată lumea se închina în fața acestui „dușman al legilor, cel mai rău dintre toți oamenii” — astfel vorbesc despre el cronicarii — și nimeni, la palat, nu cuteza să-i pronunțe numele fără să i-l acopere de laude.

Ioan de Capadocia nu-și dădea seama de adîncimea intrigei Teodorei. La început, împărăteasa încercă să-l lămurească pe Justinian despre suferințele pe care administrația prefectului le căsuna supușilor săi, despre marea nemulțumire pe care o producea, despre pericolul cu care ea amenința însăși monarhia. Foarte abilă, suverana lăsă de-o parte plîngerile sale personale și făcu apel la bunul simț al basileului, la dragostea lui pasionată pe care i-o cunoștea, pentru ordine și exactitate, la grija cu care se făcea că o are față de poporul său. Teodora nu obținu însă nimic. Justinian nu se putea hotărî să se despartă de un ministru pe care pînă și dușmanii săi îl proclamau „geniul cel mai puternic al vremii sale”, și care era un minunat expert în „a prevedea toate eventualitățile și a rezolva toate dificultățile”. Atunci Teodora se strădui să-i trezească basileului bănuiele în legătură cu faptul că ambiția prefectului pune în pericol autoritatea, ba chiar și viața suveranului; Justinian, atît de prompt de obicei să culeagă denunțurile calomnioase, atît de grăbit, la cel mai mic demers care-i neliniștea gelozia, să-și părăsească cei mai buni prieteni, nu voi să audă nimic. Ca toate ființele slabe, ezită să alunge un consilier, față de care o lungă obișnuință și o oarecare afecțiune reală păreau să-l fi legat adînc. Teodora începu să fie foarte încurcată.

Pentru a învinge încăpățînarea împăratului, ea nu putea, cum făcuse cu Priscus, să riște o lovitură de forță împotriva ministrului atotputernic; Ioan se păzea prea bine ca ea să poată nădăjdui să se descotorosească de el, prin închisoare sau prin pumnal. Dar Teodora era femeia soluțiilor; pentru a-l pierde, ea imaginează o mașinație machiavelică.

Antonina, soția lui Bélizarie, tocmai se întorsese din Italia la Constantinopol. Mare stăpînă a palatului și foarte atașată basilisei, această femeie inteligentă și îndrăzneată, pătimașă și ipocrită, era neîntrecută, spunea Procopiu care a cunoscut-o bine, să înnoade o intrigă și să izbutească să realizeze pînă și imposibilul. În multe împrejurări ea și-a arătat puterea dibăciei sale; și a adus împărătesei servicii însemnate; în acel moment ea ținea în mod cu totul deosebit să-i facă pe plac suveranei, care-i cunoștea secretele și putea să-i ocrotească amorurile. Fu deci cu totul cucerită de planurile Teodorei. Dealtfel, personal, ea îl detesta pe prefect. Știa cit de mult îl deranja pe Ioan de Capadocia gloria lui Belizarie, cit era de gelos ministrul pe prestigiul și pe popularitatea generalului; și măcar că nu se făcea că ar fi o soție prea fidelă, se temea pentru soțul ei de o dizgrație pe care ar fi împărtășit-o și ea. Acceptă deci propunerile Teodorei, și, ca să-i placă depuse tot zelul în intriga tenebroasă pe care o puseră la cale împreună.

Ioan avea o fată, Eufemia, încă foarte tînără, candidă și naivă; singurul copil, ea era bucuria și mîndria prefectului. Antonina și-a făcut-o prietenă; prin vizite zilnice și cuvinte măgulitoare îi cîștigă cu abilitate prietenia, și, făcîndu-și-o confidentă, se prefăcu a-și deschide inima. Într-o zi, cum discutau singure, Antonina începu să vorbească despre nemulțumirea lui Belizarie, plîngîndu-se cu amărăciune că după ce cucerise Africa și Italia, aducînd în Bizanț doi regi prizonieri și bogății nemăsurate, generalul victorios nu întîlnise decît ingratitude din partea stăpînului său și începu, cu acest prilej, să critice cu violență forma de guvernămînt. Eufemia, fără nici o bănuială, asculta aceste vorbe primejdioase și cum și ea o detesta pe împărăteasă în care nu

vedea decît o dușmancă a tatălui său, începu să spună cu nevinovăție :

— Dar, draga mea, de ce dacă aveți armata în mînă suportați să fiți atît de nedemn tratați ?

Tocmai asta aștepta și Antonina.

— O revoluție în tabără, replică ea, este un lucru imposibil dacă n-ai un aliat în capitală : Ah ! Dacă tatăl dumitale ar vrea să fie acest aliat, n-am avea prea mare bătaie de cap să reușim !

Discuția fu, firește, raportată de fiică, prefectului, și acesta, încîntat, crezînd că și vede îndeplinindu-se prezicerile care-i făgăduiau tronul, îi transmise Antoninei că ar fi fericit să discute cu ea chiar a doua zi. Pentru a-l înșela pe ministru și pentru a-i îndepărta din suflet orice bănuială de trădare, soția lui Belizarie refuză să dea curs acestei întrevederi. Asta însemna, declară ea, să joci un joc prea primejdios. Într-o capitală plină de spioni și de trădători, risca să se piardă pe sine și să piardă totul. Dar în cîteva zile urma să-și întîlnească bărbatul în tabăra din Orient ; ar putea, la ieșirea din Bizanț, să se oprească la vila izolată pe care-o avea Belizarie în cartierul Rufinianes, pe coasta Asiei, nu departe de Calcedonia. Pretextînd că vrea s-o salute, prefectul ar putea veni acolo fără teamă și în acel loc ar fi posibil să discute liber și să pregătească alianța. O atît de prudentă abilitate îi plăcu lui Ioan de Capadocia, care hotărî ziua întrevederii. În vremea asta Teodora, ținută la curent de favorita ei cu mersul acestei afaceri, îl înștiință pe Justinian.

Împăratul se încăpățînă totuși să nu bănuiască nimic, neputînd crede că ministrul său conspira împotriva lui. Nu fără greutate, împărăteasa îl decise să trimită, în ceasul întîlnirii hotărîtoare, pe doi dintre credincioșii săi, eunucul Narses și Marcus, comandantul gărzilor, la vila lui Belizarie ; ascunși cu grijă de Antonina, ei trebuiau să surprindă discuția și aveau ordin, dacă trădarea li se părea sigură, să-l aresteze pe prefect, iar dacă acesta se opunea să-l ucidă imediat. Teodora nădăjduia că dușmanul ei va dispărea astfel în învălmășeală fără să aibă timp să se explice sau să se justifice.

În vreme ce se pleca astfel voinței împărătesei, Justinian, dintr-un ultim rest de afecțiune, îl înștiință în secret pe favoritul său nu se ducă în casa fatală. Ioan de Capadocia nu ținu seama de nici un sfat și așa cum fusese convenit, noaptea, în mare taină, trecu Bosforul și veni la Rufinianes ; avu grijă, din prudență, să fie bine păzit de oamenii lui. Primit de Antonina în grădina vilei, el făgădui tot ceea ce-i ceru aceasta, și se angajă în mod solemn să concure la căderea împăratului. În acel moment, Narses și Marcus, care ascunși în spatele unui gard viu auziseră totul, ieșiră brusc cu oamenii lor și încercară să-l aresteze pe ministru. Auzind zgomot, oamenii lui Ioan alergară și începură să se bată. Marcus fu rănit în învălmășeală, dar pînă la urmă prefectul scăpă și părăsind în grabă capitala alergă să se refugieze în inviolabilul azil al Sfintei Sofia.

Lucrul acesta l-a pierdut pe acest om dibaci, care de obicei dădea dovadă de mult sînge rece și de multă prezență de spirit. Dacă ar fi cutezat să se prezinte cu îndrăzneală în fața împăratului poate că ar fi izbutit să-l convingă de nevinovăția lui ; fugind, se recunoștea vinovat, și mai ales îi lăsa cîmp liber Teodorei. Ea îi smulse lui Justinian destituirea prefectului. După uzanța dizgrațiilor bizantine, ministrul era obligat să se călugărească. În grabă, chiar în biserica Sfînta Sofia, îl tunseră în ciuda rezistenței sale, și, cum n-aveau la îndemînă hainele necesare noii sale situații, îi aruncară pe umeri, pentru ca treaba să se facă mai repede, mantia unui ecleziasat atașat vistieriei bazilicii care se găsea chiar atunci acolo. Procopiu arată că acest preot se numea August și că astfel, făgăduind prefectului că va purta într-o zi veșmintele lui August, oracolele nu mințiseră.

Niciodată Ioan de Capadocia nu s-a resemnat cu noua condiție ; niciodată n-a vrut să îndeplinească funcțiile de preot pentru a nu-și închide fără întoarcere drumul către onorurile publice.

Încrezător în soarta sa, el își păstră nădejdlile mîngiindu-se cu gîndul că va reintra totuși repede în gra-

iii. Într-adevăr Justinian I-a tratat cu o clemență extremă. Exilat în mahalaua din Cizic, Ioan s-a văzut reîntrat, prin bunăvoința imperială, în posesia majorității bunurilor sale la început confiscate; și cum avusese pe deasupra, în vremea prosperității sale, prudența de a-și pune în siguranță o bună parte din avere, rămânea nemăsurat de bogat și, în neliniștita și somptuoasa sa retragere, trăia pe picior mare, într-adevăr fericit, dacă s-ar fi putut consola de marea sa pierdere. Opinia publică din Constantinopol, se indignă și pe bună dreptate, că un asemenea om rău își ispășea atât de plăcut crimele și ducea, împotriva oricărei justiții, o viață mai plăcută ca niciodată.

Din fericire pentru morală, Teodora veghea. În această criză de temut, cea mai serioasă prin care trecuse în viața ei de împărăteasă, un moment tremurase pentru puterea sa; niciodată nu i-o va ierta omului care-i amenințase influența, ura ei, insuficient satisfăcută, nu va dezarma împotriva lui, niciodată; dușmănia ei încăpăținată nu va cruța nimic ca să-și piardă rivalul; îl va persecuta până în ultima ei zi.

La conducerea bisericii din Cizic se afla un prelat pe nume Eusebiu, detestat de toată lumea. În zadar se ceruse împăratului destituirea lui; prin intrigile și încrederea de care se bucura la Curte, își menținuse statornic locul. Până la urmă nemulțumirea crescuse până într-atât, încât împotriva lui se puse la cale un complot; în plin forumul Cizicului, el fu asasinat. Or, se știa că Ioan era în relații proaste cu episcopul. Teodora sesiză în grabă prilejul de a-l compromite în această afacere trimițând imediat o comisie senatorială pentru a deschide o anchetă; Ioan fu arestat, întemnițat, bătut cu vergile ca un hoț sau ca un tâlhar de drumul mare. Nevinovăția sa era totuși atât de evidentă încât fu imposibil să-l condamne la moarte. Totuși, pentru a fi pe placul împărătesei îl deposedară de toate bunurile sale, i se luă până și veșmintele și, nelăsându-i-se decît o tunică mizerabilă, îl îmbarcară pentru îndepărtatul Egipt; pentru a pune vîrf umilirii fostului ministru, căpitanul navei primi ordin ca în fiecare port unde poposeau să-l debarce pe Ioan și să-l oblige să-și cer-

șească piinea de la trecători; lumea l-a putut deci vedea pe acest vechi prefect al pretoriului, pe acest vechi patriciu, pe acest vechi consul, despuiat de tot ce avea, cersînd ca să poată trăi. Pînă la urmă l-au surghiunit la Antinoes, dar chiar și acolo ura Teodorei nu l-a uitat. Ea se strădui să regăsească pe asasinii episcopului din Cizic și, prin amenințări și făgăduieli, determină pe unul dintre ei să-l acuze pe Ioan de a fi pus la cale omorul; dar celălalt, în ciuda torturilor, nu voi să mintă și să se salveze denunțînd un nevinovat. Astfel Ioan scăpă; dar, pînă la moartea persecutoarei sale, rămase în exil, sărac și adesea rău tratat de temnicierii săi.

Totuși, chiar și în sărăcia sa lucie, niciodată acest om energic nu și-a pierdut curajul, încrederea în sine, obrăznicia. Acest prizonier de Stat nu pregeta să le aducă aminte oamenilor din Alexandria că-i datorau bani pentru tezaur. Acest exilat, sărman și părăsit de toți, mai visa încă la imperiul la care sperase. A doua zi după moartea Teodorei, reapăru la Constantinopol, mereu îndrăzneț și cutezător, avînd o credință neștrămutată în steaua sa. Dar era prea tîrziu. În șapte ani Justinian avusese vreme să-l uite pe vechiul său favorit; Ioan de Capadocia nu putu să reintre în grații și muri în acel veșmînt de preot pe care-l îmbrăcase împotriva voinței sale.

În acest ministru atotputernic, inteligent, ambițios și fără scrupule, Teodora găsisese în adevăr un adversar demn de ea. Împotriva lui și-a epuizat ea toate resursele unui spirit neobișnuit în născocirile pe care i le atribuiseră cronicarii, și în lupta dificilă în care s-a angajat, putea pe drept să se socoată mîndră de victorie. Prin alte mijloace, dar nu mai puțin ingenioase, a știut să mențină în spiritul datoriei și al fidelității pe un alt bărbat de a cărui influență putea să se teamă la fel. Istoria relațiilor Teodorei cu Belizarie și cu soția sa Antonina, nu este, ca să cunoaștem și mai bine firea suveranei mai puțin instructivă decît cea a luptei sale cu Ioan de Capadocia.

TEODORA ȘI BELIZARIE

Prin strălucirea victoriilor sale, prin prestigiul, bogăția și popularitatea sa, Belizarie, ca și Ioan de Capadocia, putea să i se pară Teodorei un rival de seamă, și poate cel mai de temut, căci el avea în mână forța, armata, care în Bizanț era instrumentul necesar al oricărei răscoale.

Belizarie era cel mai mare general al epocii. Învingător al perșilor, al ostrogoților, al vandalilor, cuceritorul Africii și al Italiei, depusese doi regi captivi la picioarele lui Justinian, adusese, la Constantinopol, comorile lui Genseric și Teodoric, dublind întinderea imperiului. După căderea Cartaginei, trezise, pe Hipodromul în sărbătoare, o ultimă amintire a gloriilor romane pierdute. Ore în șir, făcuse să defileze, pe sub ochii mulțimii entuziaste, prăzile bogate din Africa supusă de brațul său, tronurile de aur, vasele prețioase, grămezile de neștemate, vesela de preț, veșmintele magnifice, trăsurile somptuoase, lungul cortegiu al captivilor barbari cu chică sălbatică, printre care se zărea Gelimer, încă îmbrăcat în purpura regală și plimbându-și în jur privirile melancolice și ironice. Din înălțimea carului său triumfal, Belizarie aruncase generos poporului vase de argint, centuri de aur, pumni de monezi cu efigia imperială; Constantinopolul recunoscător, ridicase în cinstea acestei victorii statui de aur și, pentru a celebra „gloria romanilor“, pusese, pe medaliile comemorative, imaginea lui Belazarie alături de a lui Justinian. După luarea Ravennei, umpluse săptămîni întregi Bizanțul cu strălucirea renumelui său. Cînd trecea pe străzi, urmat de pitoreasca sa escortă de soldați goți, perși, mauri sau vanđali, mulțimea nu se putea abține să nu-i admire

statura înaltă, înfățișarea plăcută, aerul nobil și mîndru, I se lăudau virtuțile, curajul, victoriile; îl aclamau, se înghesuiau în jurul lui ca să-l salute, ca să-i vorbească. El, amabil, se lăsa înconjurat, avînd pentru fiecare un cuvînt binevoitor; și, în mijlocul armatei de șapte mii de ostași devotați cu credință persoanei sale, părea, în acest apogeu al carierei, un rege atotputernic înapoiindu-se în capitala sa.

Era idolul soldaților și al poporului. Trupele îl adărau pentru marea sa bravură, de asemenea pentru generozitatea promptă, pentru ușurința cu care împărțea bani și recompense.

Era o cinste fără egal să fii atașat casei sale militare; cei mai bravi dintre învinși erau mîndri să-l slujească plini de credință; ca să fie lăudați de el, oamenii din garda sa sfidau toate primejdiiile, fericiți să moară pentru generalul lor. Provincialii îl iubeau pentru modestia pe care le-o impunea soldaților, pentru grija pe care-o avea de a ocroti țara, pentru sollicitudinea de a le plăti cu exactitate rechizițiile. La Constantinopol poporul uitase cu ce asprime singeroasă reprimase odinioară răscoala Nika, nu-și mai amintea decît de victoriile sale, și-l proclama primul general al lumii. Chiar și adversarii se înclinau în fața strălucitelor sale calități. Prezența sa în fruntea trupelor părea, ea singură, un gaj al succesului; numele său prețuia cît o victorie.

În sfîrșit, nu depinsese decît de el să devină rege al Italiei cucerite, să domnească asupra acelor goți pe care-i supusese și care, buni cunoscători ai valorii militare, îi oferiră tronul învingătorului lor. Înconjurat de o strălucită aureolă, bogat, de o bogăție regală, Belizarie părea adevăratul stăpîn al imperiului.

„Cred, spune un contemporan, că dacă ar fi dat un ordin, nimeni n-ar fi îndrăznit să-i reziste, toată lumea s-ar fi grăbit să-l asculte, atît din stimă pentru virtuțile sale, cît și din teamă față de puterea sa“.

Amestecat în toate marile afaceri ale Statului, consilier cu atît mai ascultat la palat, cu cît îl știau destul de puternic, Belizarie era omul cel mai binevăzut din Bizanț. Așa că, fără să vrea, fără să se gîndească, îi ne-

liniștea pe toți cei care dețineau puterea. Ioan de Capadocia îl detesta văzînd în el un rival de mare influență; Teodora nu-l iubea cîtuși de puțin, temîndu-se să nu-i vină într-o zi gustul, să încerce vreo lovitură de Stat; Justinian, în ciuda încrederii relative pe care o avea în tovarășul său din tinerețe, se temea uneori în persoana lui de un succesor. Și așa se răspîndise în capitală părerea că Belizarie nu aștepta decît un prilej ca să răstoarne cîrmuirea stabilită.

Din fericire pentru împărat, Belizarie nu era om politic. Era un soldat loial și fidel; niciodată n-ar fi voit să fie altceva. Compatriot al basileului, atașat de timpuriu, încă înainte de suirea pe tron, persoanei sale, el se considera legat de stăpînul său prin angajamente mai strînse decît ceilalți supuși și cînd Justinian i-a cerut să jure că niciodată, cît va trăi el, nu va aspira la tron, el a făcut cu plăcere acest jurămint și și l-a ținut. Dealtfel firea sa nu-l îndemna la vise ambițioase.

Sensibil la onoruri, la glorie, la popularitate, nu prețindea puterea, care l-ar fi stînjinit serios. Soldat brav, bun general, îi lipseau ideile personale și inițiativa; născut pentru a executa, pentru a sluji, el nu voi să fie decît un bun slujitor, un instrument docil al voinței imperiale. Foarte respectuos față de puterea stabilită, avea un suflet cam prea umil; grandoarea sa îl încurca uneori; și, ca să nu iasă în evidență se cobora mai mult decît era necesar. Știa că împărăteasa nu-l iubea cîtuși de puțin; pentru a o dezarma, se ostenea să facă pentru ea chiar și treburile cele mai umile. Știa că Justinian era gelos pe gloria, pe averea, pe prestigiul său; se strădui, din prea multă slăbiciune, să-l liniștească. Acest soldat care pe cîmpul de bătălie arăta o bravură strălucitoare, era lipsit de curaj civil. Toată viața sa se temu de mîniile Teodorei și mai mult încă să se certe cu ea.

Toată viața sa, pentru a-și păstra încrederea, se lăsa cu prea multă îngăduință amestecat în intrigile femeilor. Belizarie este eroul unei epoci de decadență; nu este un om dintr-o bucată, cu un caracter puternic călit. Toată viața sa s-a lăsat, fără să protesteze, calomniat, umilit; toată viața sa a acceptat, fără să spună nimic, proce-

deele urite și dizgrațiile. N-a fost cruțat de nimic. În armata din Africa, prudenta palatului a plasat pînă și în statul său major spioni care raportau la Constantinopol, răstălmăcîndu-le, demersurile sale cele mai nevinovate. În armata din Italia i s-a dat ca tovarăș, sau mai curînd ca supraveghetor, pe Narses, omul de încredere al Teodorei, înarmat cu o scrisoare de serviciu care-i îngăduia să-l țină în frîu pe generalissim. De trei sau de patru ori, brusc, fără nici o justificare, i s-a retras comanda armatei; au mers pînă la a-i lua pe sus casa militară, pînă la a-i confisca bunurile. După prima campanie, atît de glorioasă, din Italia, i s-au refuzat onorurile triumfului; i s-a creat și a doua oară această situație imposibilă în care i s-a năruit pentru totdeauna prestigiul militar. Pentru a-l menține solid și constant pe Belizarie în îndatoririle sale, Teodora află un mijloc și mai bun: se folosi de Antonina.

Dacă trebuie să dăm crezare *Istoriei secrete*, Antonina, ca și Teodora, avusese o tinerețe destul de furtunoasă. Fiica unui vizitiu de circ și a unei curtezane, a început prin a duce o viață foarte deșănțată; apoi s-a măritat destul de mediocru, după cît se pare, și din această căsătorie a avut mai mulți copii; l-a întîlnit pe Belizarie și, cu toate că nu mai era tînără în momentul în care Justinian s-a urcat pe tron (avea patruzeci de ani împliniți) l-a cucerit pe general. Acesta s-a însurat cu ea și toată viața a iubit-o cu atîta patimă, încît palavrăgii din Bizanț, după obiceiul lor, n-au putut să explice o dragoste atît de statornică și de credincioasă decît prin farmece. În orice caz el o adora pînă la nebunie, pînă la slăbiciune; neputîndu-se decide să se despartă de ea, o lua întotdeauna cu el, în campaniile sale din Africa, din Orient, din Italia, și o lăsa să se amestece în consfăturile sale. Pentru ea a ajuns să sacrifice expedițiile militare cele mai decise, să-și uite datoriile de general și interesele superioare de Stat; pentru ea s-a pretat la cele mai deochete intrigi și pentru a-i satisface capriciile, mîniile sau urile, nu precupețea nimic. Pînă și prietenii lui Belizarie par să fi fost șocați de excesul acestei pasiuni mai mult decît conjugale; supus.

cu totul influenței soției sale, n-a înșelat-o niciodată și a ascultat-o întotdeauna. Trebuie să spunem că Antonina era foarte inteligentă, capabilă de îndrăzneală și de sfaturi bune. În timpul asediului Romei, ea a fost destul de curajoasă pentru ca să riște, sub protecția unei escorte nu prea numeroase de cavaleri, să străbată liniile asediatorilor, cu scopul de a grăbi sosirea ajutoarelor. În timpul celei de a doua campanii din Italia, a asistat la atac ispitită să deblocheze Cetatea Eternă. Spiritul ei ingenios se ocupa de cele mai mici detalii. În timpul traversării cu escadra care ducea armata lui Belizarie în Africa, ea singură a găsit mijlocul de a servi la masa generalului apă potabilă, păstrînd-o în amfore mari de sticlă îngropate în nisip, în fundul calei, la adăpost de razele soarelui. Dar mai ales ea s-a arătat întotdeauna de o atenție devotată față de soarta lui Belizarie de care depindea și soarta sa; ca să obțină întăririle de care avea nevoie, n-a ezitat să întreprindă o călătorie lungă din Italia la Constantinopol și să facă uz, pentru a-și sluji soțul, de toată încrederea de care se bucura la Curte.

A și-o apropia pe Antonina, însemna a-l supune și pe Belizarie; Teodora își dădu seama de acest lucru numaidecît. La început împărăteasa, se pare că avusese prea puțină simpatie pentru nevasta generalului; o detesta chiar în mod foarte cordial. Nutrea față de ea oarecare animozitate pentru scandaloasele aventuri prin care această femeie pătimasă, îl făcuse repede de ris pe soțul ei Belizarie? Se poate. Nu se temea cumva mai curînd ca ea să nu-i dea generalului sfaturi periculoase pentru tronul lui Justinian? Antonina era foarte intrigantă, foarte iscusită în a-și duce cu bine la capăt mașinațiunile destul de lipsite de scrupule, ascunsă și totodată violentă; era de asemenea ambițioasă, lacomă de putere și de influență și mai ales mult mai inteligentă și mai îndrăzneată decît Belizarie. Puteai deci să te mai îndoiești că o astfel de femeie nu-l va abate într-o zi pe patriciu de la cîntecul sa plin de credință? De aceea Teodora se strădui să capete influență asupra ei, cu scopul de a o avea la discreția sa, și prin ea și pe Belizarie. Or, în anumite privințe, Antonina îi dădu prile-

jul. În momentul în care, la 22 iunie 532, flota bizantină părăsea Constantinopolul pentru a se îndrepta spre Africa, patriarhul Epifanie îmbarcase pe vasul-amiral un tînăr soldat proaspăt convertit la creștinism și botezat în ajun. El se numea Teodosie și fusese atașat de cîtăva vreme casei lui Belizarie; așa că patriciul și soția sa ținuseră să-i fie naș și nașă și datorită acestei înrudiri îl considerau ca pe fiul lor adoptiv. Antonina nu întîrzie să se intereseze de el într-un fel mai concret. În trîndăvelile acelei lungi traversări, ea se îndrăgosti de tînărul bărbat; și cum, odată îndrăgostită, ea nu era femeia care să fie oprită de nici un scrupul, în curînd îi deveni amant. La început legătura fu destul de discretă apoi, foarte repede, se afișă pe față cu Teodosie. Toți servitorii îi cunoșteau aventura; singur Belizarie nu știa încă nimic. Într-o zi totuși, la Cartagina, îi surprinse pe amanți într-o cameră din subsolul palatului, în costume care nu mai lăsau cîtuși de puțin loc vreunei îndoieli, și firește că se minie cumplit. Dar Antonina dînd dovadă de cutezanță, zise:

— Tocmai eram pe cale, acest tînăr și cu mine, să ascundem în această subterană cîteva obiecte de preț, provenite din pradă, ca să nu cadă în mîinile împăratului!

Patriciului îi plăceau banii; dar și mai mult o iubea pe nevastă-sa. Se lăsă deci convins și preferă să nu creadă în mărturia prea edificatoare pe care-o văzuse cu ochii săi. Încurajată de această orbire, Antonina lăsă deoparte orice rețineră, și cînd Belizarie părăsi Africa pentru a se întoarce în Bizanț, cînd apoi în anul următor o porni către Sicilia, ea își luă peste tot amantul cu ea și obținu chiar, datorită slăbiciunii soțului ei, ca Teodosie să fie numit șeful casei civile a patriciului. La Siracuza, ea provocă un adevărat scandal prin felul în care afișă această legătură. Totuși nimeni în juru-i nu îndrăznea să spună nimic; se cunoștea slăbiciunea lui Belizarie pentru soția sa, și nu se ignora pericolul de a te expune veninoaselor mîinii ale Antoninei; fiecare socotea deci că e mult mai prudent și mai de folos să rămînă în termeni buni cu ea decît să-l lămurească pe

bărbat. O cameristă, Macedonia, nemulțumită desigur de stăpîna sa, se decise totuși, sub pecetea tainei, să-i dezvăluie lui Belizarie nefericirea sa, și aduse, ca să-și confirme denunțul, două sclave din serviciul intim al Antoninei. Furios, patriciul ordonă moartea lui Teodosie; dar gărzile însărcinate cu această treabă, socotiră mai înțelept să-i dea de veste tînărului; el putu să fugă și alergă să caute azil în sanctuarul din Efes. În ce-o privește pe isteța Antonina ea știu și de astă dată să iasă cu bine din încurcătură. Îl încredință pe Belizarie că era victima unei odioase calomnii și nu-i fu prea greu să-l convingă de nevinovăția sa. După care pentru ca să prevină repetarea unor accidente asemănătoare îl somă pe soțul ei de a-i da ei pe calomniatori. Cameristei prea vorbărețe și sclavelor necredincioase li se tăiară limba, apoi, cusute în saci, fură aruncate în mare. Antonina se răzbună tot așa de crud și pe alți dușmani pe care îi avea în anturajul lui Belizarie. Unul dintre ofițerii statului major, Constantin, își îngădui să spună:

— Eu l-aș lăsa pe amant să se ducă și aș ucide femeia!

Antonina nu uită aceste vorbe. Cu o răbdare plină de dibăcie, ea îl îndepărtă puțin câte puțin pe Constantin de sufletul patriciului; și cum ofițerul era foarte orgolios și ușor insolent, nu-i fu prea greu Antoninei să-i facă pe cei doi oameni să se certe. Constantin, în plus, mai făcu greșeala, în timpul campaniei din Italia, să fure mai multe obiecte prețioase de la un notabil din Ravenna numit Presidius, și, cu toate insistențele generalului său, el refuză să le restituie. Răbdarea patriciului ajunsese la capăt. Iritat, îl întrebă pe ofițer dacă persista în refuzul său de a asculta, și cum celălalt se împotrivi, el chemă gărzile.

— Ca să mă ucizi, desigur, exclamă Constantin care cunoștea ura pe care i-o purta Antonina; și fără să mai aștepte, scoțîndu-și pumnalul, se năpusti asupra lui Belizarie. Arestat și azvîrlit în închisoare, fu ucis în celula sa. Antonina era răzbunată.

Firește, la rugămintea soției sale, Belizarie se grăbi să-l recheme pe Teodosie. Dar Teodosie se lăsa rugat.

Patriciul îl adusese cu el în armata din Italia, pe fiul Antoninei, Fotios, arătîndu-i acestui tînăr o afecțiune paternă. Or Fotios îl detesta pe Teodosie, a cărui legătură cu mama sa o bănuia, și pe care de asemenea era gelos pentru trecerea pe care-o avea pe lîngă Belizarie; Teodosie, care nu era prea curajos, declară că nu va reveni atîta vreme cît Fotios se va afla în anturajul generalului. Între fiu și amant, Antonina nu ezită; manevră atît de bine lucrurile, încît Fotios, plictisit, dezgustat, sătul de procedeele sale urite, insistă să fie retrimis la Bizanț; și, sub ochiul îngăduitor al lui Belizarie, Teodosie și Antonina își reluară legătura amoroasă. Cînd, după luarea Ravennei, generalul se întoarse la Constantinopol, Antonina reveni triumfătoare, în capitală, între soț și amant.

Teodora află repede despre această legătură care dura de șapte ani și despre care toată lumea vorbea în mod public; și Antonina știa că împărăteasa nu ignora nici una din aventurile sale. Acest lucru le apropie pe cele două femei. Pentru a dezarma reaua voință a suveranei, soția lui Belizarie își puse toată iscusința, în Italia, să dea o mînă de ajutor la căderea dușmanului Teodorei, papa Silvestru. Teodora, care aprecia iscusința Antoninei, înțelese la rîndul ei că, protejîndu-i amorurile, va face din ea instrumentul devotat al politicii sale și garantul fidelității politice a lui Belizarie. Unite prin comunitate de interese, de îndată ce se cunoscuseră mai bine, se plăcură. Antonina deveni favorita oficială, prietena intimă, confidenta Teodorei; ea fu numită în înalta slujbă de stăpînă a casei imperiale și, sigură pe soarta sa, nu mai crută nimic. Teodosie începu totuși să se neliniștească din pricina acestei legături publice și poate că era și puțin sătul de o stăpînă atît de laeomă. Plecă din nou, și de data asta, ca să fie liniștit, intră într-o mănăstire. Atunci Antonina fu cuprinsă de disperare; se îmbracă în doliu, nu mai voi să vadă pe nimeni, și, înlăcrimată, nu înceta să geamă, pînă și în prezența lui Belizarie, după credinciosul, plăcutul, fermecătorul prieten pe care-l pierduse. Se vaită atîta încît minunatul ei bărbat sfîrși prin a cere audiență la Justinian și Teodora, și declarînd că nu se pu-

tea lipsi de indispensabilul slujitor care era Teodosie, îl rugă pe prinț să i-l dea înapoi. Făcu chiar mai mult. Cum tocmai pleca în Orient ca să ia în primire comanda armatei din Persia, consimți, în ciuda obiceiurilor sale, s-o lase pe Antonina în capitală. De îndată ce-o porni la drum, Teodosie, care protestase zdrăvăn nevoind să părăsească mănăstirea, se grăbi s-o întâlnească în taină pe stăpîna sa. Patima Antoninei o făcu imprudentă; rămas singur, fără să mai fie supus altor influențe, Belizarie risca să deschidă în sfîrșit ochii. Fotios își asumă sarcina să-l lămurească. În fața urii mamei sale care se străduia să-l compromită pe lingă șeful său, și se gîdea chiar — se spune — să-l facă să dispară, el luă o mare hotărîre. Îi dovedi lui Belizarie cu cită nerușinare, soția sa și amantul ei, își băteau joc de statornicia lui. De data asta, simțindu-se susținut, generalul se supără de-a binelea, și-l rugă pe Fotios să-l ajute să-și răzbune onoarea ultragiată. Dar, pînă și în acest moment decisiv, nu se putea hotărî s-o pedepsească cu asprime pe Antonina.

— Îmi iubesc încă nevasta, spunea el. Poate că dacă aş pedepsi omul care mi-a mînjit cu noroi casa, ei nu i-aş face nici un rău. Dar atîta timp cît trăiește Teodosie, n-aş putea s-o iert cu adevărat.

În ciuda acestor rezerve, în ciuda puținei baze pe care o pune pe energia lui Belizarie, Fotios se angajă să-l slujească. Cei doi oameni schimbară, pe cărțile sfinte, legăminte solemne, se jurară să nu se părăsească unul pe altul, și să sfideze împreună chiar și moartea. Apoi aşteptară o ocazie favorabilă.

Era în anul 541. Antonina tocmai îi făcuse Teodorei serviciul pe care l-am mai amintit: fusese sufletul intrigii care-l răsturnase pe Ioan de Capadocia și faima ei crescuse și mai mult. Crezu deci că nu va întîmpina nici un pericol ducîndu-se să-și întâlnească bărbatul; trimițîndu-și amantul în Efes, ea o porni la drum spre armate. În ciuda a tot ceea ce putea aştepta, își găsi bărbatul disperat. De îndată ce-o văzu pe soția sa sosită, uitînd, în graba sa, să-și pună în ordine afacerile, pînă și interesele de Stat, evacua teritoriul persan pe care

abia îl cucerise. Pentru prima oară în viața sa o primi pe Antonina prost; o pusese, în secret, sub pază, și se gîndi — se zice — chiar s-o ucidă. În același timp Fotios, luîndu-l la întrebări pe unul din eunucii mamei sale, și aflînd unde era Teodosie, îl luă pe sus pe amantul Antoninei din biserica Sfîntul Ioan din Efes, cu complicitatea plătită a episcopului din acel loc; șterpeli averea favoritului și-l transferă, sub pază bună, într-un castel îndepărtat din Cilicia. Belizarie și Fotios își pierduseră însă vremea de pomană. Teodora nu era dispusă să admită ca prietena să-i fie jignită. Foarte neliniștită de ceea ce i se întîmpla Antoninei, ea îl chemă în grabă pe Belizarie în Bizanț. Se știe cum a satisfăcut ocările protejatei sale asupra lui Fotios și a prietenilor săi și cu ce liniștită cutezanță i l-a înapoiat favoritei sale pe scumpul ei amant care-i fusese răpit. În același timp făcu pace în căsnicia lui Belizarie. Marea dragoste a generalului pentru soția sa îi îmblînzise, încă înainte de întoarcerea în capitală, sentimentele față de Antonina și, văzîndu-l atît de grabnic schimbat, bîrfitorii din Constantinopol, care urmăreau plini de curiozitate această tragicomedie, se întrebau căror farmece avea să mai fie supus bietul om.

Teodorei nu-i fu prea greu să-i împace pe cei doi soți. Generalul se lăsă totuși puțin rugat. Dar ce să vezi?

Teodosie muri chiar atunci și, cum dorința împărătesei era categorică, Belizarie chemă deci înapoi pe Antonina și, cu nepăsarea sa obișnuită se interesă prea puțin de soarta lui Fotios și a tovarășilor săi. Ca să fie pe placul basilisei, Belizarie se arătă laș și sperjur. Ieși din această întîmplare puțin micșorat. Dealtfel pare să fi păstrat o oarecare mînie surdă împotriva celor două femei care l-au umilit. Reîntors în 542 la comandamentul său el conduse destul de neglijent operațiunile militare, și-și permise chiar — se spune — niște cuvinte revoltătoare care-o jigniră cumplit pe Teodora. Împărăteasa socoti deci că-i era necesară o lecție. Scos brusc din funcția sa, Belizarie fu rechemat pe neașteptate la Constantinopol; primise porunca de a înmîna toți banii

pe care-i avea unui eunuc al basilisei și de a-și lăsa armata în grija oamenilor din garda personală, de a căror credință nu se îndoia. Primit cu răceală de suverani, ținut la distanță de prietenii care se temeau să nu se compromită, patriciul părea în plină dizgrație. Era un spectacol lamentabil să-l vezi pe marele general parcurgând acum singur străzile, părăsit de toți, cu aerul preocupat și sobru, temându-și în fiecare moment viața, văzându-se de pe acum înconjurat de asasini. Antonina rămase totuși în mare cinste la palat; era prietena de inimă, tovarășa indispensabilă a împărătesei. După povestea din anul precedent rămăsese în relații reci cu bărbatul ei. Teodora, foarte dibace, se decise să-i împace pe deplin pe cei doi soți socotind că, dacă Belizarie i-ar datora Antoninei iertarea sa și reîntrarea în grații, îi va fi pe vecie recunoscător celei care l-a salvat.

Într-o zi deci, conform uzanțelor, Belizarie prezentându-se în audiență la împărat, întâlni acolo doar chipuri ostile și închise, și, simptom și mai grav, se văzu expus ocărilor gloatei de valeți ai Curtii. Reîntors seara acasă, din ce în ce mai neliniștit de soarta sa, se culcă în pat, tremurînd de frică, fără curaj și fără demnitate. Antonina se afla acolo, și plîngîndu-se că se simte rău, se plimba prin apartament. Se făcu noapte. Dintr-o dată, răsună o lovitură puternică în ușă: „Ordin de la împărăteasă“, strigă un servitor al palatului. Belizarie crezu că i-a sunat ceasul; rămase întins, gata să primească lovitura fatală. Dar, în loc de un mesaj al morții, sosi o scrisoare de la Teodora, pe care o aducea servitorul imperial; iată ce se putea citi în ea:

„Știi, dragul meu, ce-ai făcut împotriva noastră. Dar ai mari obligații față de nevasta ta, căci datorită ei am hotărît să te iert. Să știi, că numai ei îi datorezi viața; și numai prin ea poți nădăjdui pe viitor salvarea și avere. Vom vedea cum vei ști să te porți față de ea.“

Antonina, care cunoștea conținutul scrisorii, aștepta curioasă efectul. El fu minunat. Grozav de fericit, Belizarie, se sculă, și pentru a-i da trimisului împărătesei dovada imediată a ascultării sale, căzu pierdut, la picioarele Antoninei, îi sărută mâinile, o strînse în brațele

sale și-i jură că de acum înainte va fi nu numai soțul, ci și sclavul ei cel mai credincios. Cu acest preț obținut să i se restituie o parte din avere, să i se redea onorurile și un mare comandament militar. L-au trimis în Italia, dar fără armată, fără bani, fără resurse; trebui chiar să se angajeze, se spune, că va suporta toate cheltuielile expediției din punga sa. Nu-i prea ușor să descureci ceea ce este adevărat în toată această poveste. Belizarie să fi avut într-adevăr acele îngăduințe vinovate față de purtarea Antoninei? După scurta criză de energie, s-o fi reprimat într-adevăr numai pentru a-și recăpăta favorurile și a reîntra în grațiile împărătesei? Nu sînt decît birfeli care nu pot fi cituși de puțin verificate. Se poate crede totuși că, Antonina fiind favorita împărătesei, el o menaja doar din teama de a nu se certa cu suverana; în orice caz, e sigur că s-a slujit de ea pentru a-și asigura încrederea la palat. Pe de altă parte e sigur că o iubea profund. În a doua expediție în Italia, atunci cînd era vorba de a salva Cetatea Eternă, se zăpăci ca un copil la vestea că soția sa căzuse în mâinile ostrogoților și, pentru a o salva pe Antonina, bătu în retragere și părăsi tot. Se poate deci crede că a fost de bunăvoie indulgent; chiar și după moartea Teodorei el rămase orbește supus influenței Antoninei.

Orice-ar fi fost, în capitală se credea că Belizarie, odată ieșit din Bizanț, se va răzbuna printr-o insurecție pentru umilințele și dizgrațierea sa. Asta însemna să nu-l cunoști bine: Antonina îl însoțea în Italia și doar prezența ei era de ajuns ca să-l mențină în limitele datoriei. Întotdeauna gata să îndeplinească dorințele basilisei, ea se arătă, atît cît trăi împărăteasa, devotată în mod absolut acesteia și Teodora, în schimb, nu și-a preocupat niciodată protecția. Deci calculul împărătesei se dovedi just; atașîndu-și-o pe Antonina, l-a supus pentru toată viața pe Belizarie lui Justinian. Ea nădăjdui chiar, grație favoritei sale, să-și realizeze cel mai frumos vis. Belizarie era nemaipomenit de bogat. Iubea banii și-și făcea prea puține scrupule în privința felului de a și-i procura. Fu deci în mod legitim bănuț de a-și fi atribuit o mare parte, mult prea mare, din prada din Africa

și din Italia, de a fi acceptat, pentru a deveni călăul Papei, daruri de la dușmanii pontifului. E sigur că n-a ezitat să primească somptuosul palat al lui Ioan de Capadocia, drept recompensă pentru partea pe care-o luase Antonina la prăbușirea acestui favorit. Oricum averea sa, cum spunea un contemporan, era demnă de un împărat. Justinian și Teodora n-ar fi fost deci supărați dacă ar fi putut pune mîna pe ea; dar, fie din considerație pentru serviciile lui Belizarie, fie din lipsa vreunui pretext plauzibil, nu cutezară s-o confişte, și chiar se prefăcură a nu băga de seamă că o parte din aceste bogății fuseseră însușite în detrimentul coroanei. Totuși împărâteasa nu disperă în a-și ajunge scopurile prin alte mijloace.

Belizarie avea o singură fată, pe Ioana, căreia trebuia să-i revină această incomparabilă moștenire. Teodora se gîndi s-o mărite cu nepotul ei Atanasie. Proiectul acestei alianțe figura printre condițiile pactului pe care basilisa îl impusese generalului în momentul marei sale dizgrații și, în ciuda silei sale, patriciul trebui să consimtă la logodnă. Dar o dată ce ajunsese în Italia, se răzgîndi și, lucru neașteptat, se bucură în această treabă de sprijinul Antoninei; fie că ea vedea cum împărâteasa, bolnavă, mergea spre declin, fie din alte motive, socoti că poate rezista dorințelor suveranei. În zadar basilisa trimitea scrisoare după scrisoare, cerînd să se grăbească celebrarea căsătoriei; părinții inventară o sută de pretexte ca să scape, invocînd motivul că trebuia să se aștepte întoarcerea lor în Bizanț, apoi găsiră motive pentru a amîna înapoierea. Teodora se neliניști. Ea o cunoștea pe Antonina. Își spunea că după moartea stăpînei sale, favorita va uita repede angajamentele pe care și le luase și recunoștința pe care o datora protectoarei sale. Voi deci să forțeze lucrurile.

Făcu în așa fel încît să-i apropie pe tînărul bărbat și pe tînăra fată și lucrurile ajunseră repede între ei la acel punct în care căsătoria nu mai era decît o formalitate necesară. Atanasie și Ioana se îndrăgostiră atît de tare unul de celălalt, încît trăiră împreună, pe față, cu complicitatea suveranei. Legătura lor dura de aproape

opt luni, cînd Teodora muri. Puțin după asta, Antonina se întoarse la Bizanț și atitudinea sa arată clar și prompt cît de bine o judecase basilisa. Uitînd tot trecutul, ea nici nu voi să audă de unirea proiectată; și, nepăsîndu-i de reputația fiicei sale, foarte compromisă în această aventură, păsîndu-i și mai puțin de disperarea celor doi îndrăgostiți, ea îi despărți în mod brutal, declarînd că nu înțelegea să aibă ca ginere un urmaș al Teodorei. Cînd Belizarie, puțin după asta, veni și el la rîndul său din Italia, firește că aprobă, după obiceiul său, tot ceea ce hotărîse Antonina.

Dar dacă, asupra acestui punct, moartea făcu să eșueze proiectele pe care și le făcuse Teodora, linia de conduită pe care-o trasase ea, în privința lui Belizarie, fu urmată cu atenție, chiar după ce ea dispăruse. Pînă în ultima sa zi, generalul fu bănuît că aleargă prea mult după glorie, că nutrește speranțe prea ambițioase și, deși îl coplesise cu onoruri, Justinian nu-l cruță la bătrînețe nici de umilințe, nici de dizgrații. Chiar a doua zi după ce, printr-un suprem efort, patriciul salvase capitala și pe împărat de atacul hunilor, gelozia neliniștită a prințului îl implică într-un complot pregătit împotriva suveranului; și, măcar că nu se putu dovedi nimic în ceea ce privește complicitatea sa, basileul, într-o scenă violentă, dădu frîu liber miniei sale împotriva lui Belizarie și încă o dată îi luă garda, îl destitui din toate funcțiile și demnitățile și-l puse la arest în palatul său. Astfel, împotriva acestui supus prea de temut, spiritul Teodorei îl însufleți de dincolo de mormînt, pe slabul Justinian.

În același timp, în amintirea împărătesei, împăratul acordă toată favoarea Antoninei care fusese confidenta și prietena ei. Pînă la moartea sa, ea își păstră situația înaltă de care se bucura la palat. Astfel se perpetuă politica prin care Teodora voia să-și facă simțită în casnicia generalului atotputernicia voinței imperiale și, aici, opera i-a supraviețuit. Belizarie ascultînd de Antonina, rămase pînă la sfîrșit, un umil, fidel și docil servitor al lui Justinian.

FEMINISMUL TEODOREI

Dacă trebuie să dăm crezare *Istoriei secrete*, Teodora avu pentru slăbiciunile altora o inepuizabilă indulgență, ca o femeie care cunoștea viața și fragilitatea firii omenestii. Într-un mare oraș cum era Constantinopolul, moravurile nu erau ireproșabile; căsniciile nefericite nu erau rare, adulterele frecvente; îngăduitoare, basilisa acoperea totul cu mantia ei împărătească. Dacă o femeie avea un amant și era destul de stingace ca să fie surprinsă, alerga repede la palat, și, cu ajutorul împărătesei, ieșea întotdeauna din încurcătură. Nenorocire soțului care pleda pentru divorț, dacă nu aducea în fața justiției dovezi de necombătut ale celor afirmate. Condamnat să plătească soției sale o sumă egală cu dota pe care aceasta i-o adusese, risca în plus biciul și închisoarea. În timp ce doamna, sigură că nu va fi pedepsită, făcea chiar paradă de înșelăciunea făptuită.

Așa că mulți soți judecau că este mai înțelept să închidă ochii; și astfel, grație Teodorei, capitala cunoșcu o mare decădere a moravurilor.

Cu toate aceste trăncăneli, cărora li se opun însemnările pe care ni le furnizează documentele oficiale, constatăm totuși că toți se umflau în pene cu pretinsa virtute a Palatului Sacru. În legile foarte numeroase în care Justinian s-a ocupat de căsătorie, divorț, adulter, revine fără încetare un cuvânt: moralitate, față de care împăratul are o grijă deosebită: „Noi vrem, a scris el undeva, ca femeile să se poarte cu înțelepciune, să nu ducă o viață zbuciumată și nelegiuită, și nădăjduim că vor ajunge la asta“. E bine să vedem câte lucruri sînt

socotite de basileu ca necuviincioase și contrare înțelepciunii. Dacă o femeie este destul de nerușinată pentru a se duce să facă baie împreună cu bărbații, soțul poate să ceară divorțul; dacă, fără autorizația soțului său, ea va lua masa cu străini, dacă fără știrea soțului, în ciuda opreliștii acestuia, se va duce la teatru, la curse, la luptele cu animale, toate aceste îngăduințe erau tot atâtea cazuri de divorț pe care le recunoștea legea. Pentru rațiuni foarte puternice, se aplica și repudierea dacă femeia își petrecea noaptea în afara casei conjugale, dacă în timpul vieții soțului ei ea se gîndea să se mărite cu altul, sau dacă își lua un amant. În acest caz, soțul avea dreptul, după trei avertismente prealabile, să-și facă singur dreptate dacă-i găsea împreună pe femeie și pe seducător, fie în propria sa casă, fie în casa amantului, fie în vreo tavernă, fie în vreo mahala; dacă-i surprindea astfel, de exemplu în biserică — bisericile serveau în mod frecvent ca locuri de întîlnire — el îl putea da pe vinovat pe mîna autorității publice și, dacă faptul era vădit, bărbatul corupător era condamnat la moarte, fără nici o altă formă de proces, iar femeia înapoiată soțului ca să fie urmărită conform legii. Și această lege nu era deloc blîndă pentru femeile adultere; după divorț, vinovata era închisă la mănăstire și dacă, după doi ani, soțul nu consimțea s-o ia acasă, era tunsă și închisă acolo pentru tot restul zilelor sale.

A consolida instituția căsătoriei, „acest lucru sfînt între toate“ cum spune undeva Justinian, a o înconjura de toate garanțiile care pot s-o „facă durabilă și indisolubilă“, era pentru împărat o preocupare esențială. El interzise divorțul prin consimțămînt mutual ca oferind un motiv prea ușor de a rupe legăturile sacre; restrînse numărul cazurilor legale de divorț, socotindu-le pe toate cele admise de vechile legi ca fondate pe argumente slabe. Nu mai voi ca închiderea unuia dintre soți sau condamnarea pentru diverse pricini să fie un motiv de a rupe căsnicia; nu mai admise ca nevasta soldatului,

pentru că nu primește vești de la soțul ei, să se creadă liberă ; era nevoie, pentru ca ea să se poată remărita, de dovada oficială a morții soțului ei. Promulgă pedepsele cele mai severe împotriva acelor care, pentru a duce o viață cât mai desfrînată, imaginau pretexte ca să se despartă. Doar dorința de a te consacra religiei găsea iertare în ochii basileului dar trebuia ca vocația să fie durabilă și serioasă și legea pedepsea cu asprime pe cei care ieșeau din mănăstire pentru a-și relua viața lumească.

Nu ignor cituși de puțin faptul că în toate timpurile și în mai toate țările legea și practica nu prea sînt întotdeauna de acord. Totuși, asprimea acestei legislații ne face să credem că asupra acestui punct, ca și asupra altor altele, *Istoria secretă* a calomniat-o puțin pe Teodora. Ce este adevărat — și poate că aici trebuie să cunoaștem influența ei — este faptul că situația femeii în căsătorie a fost în multe privințe ameliorată. Femeia a fost protejată împotriva tratamentelor proaste și capriciilor bărbatului. Ea putea nu numai să ceară divorțul pentru purtarea nedemnă a soțului — „lucru care, spune Justinian, le înfurie în mod deosebit pe femei, mai ales pe cele care se poartă bine“ — ci chiar să și obțină pedepsirea lui dacă soțul era ispitit s-o îndemne și pe ea la desfrîu ; în plus, femeia nu se mai teme să fie repudiată fără motiv sau acuzată pe nedrept de adulter. Legea cerea, în acest caz, dovezi peremptorii și îngăduia femeii, dacă acuzația era recunoscută calomnioasă, să ceară divorțul, fără prejudiciul indemnizațiilor pecuniare și al alungării la care soțul ar fi putut s-o condamne. Soțul nu mai putea să-și bată soția fără un motiv cât se poate de legitim, nu mai putea, fără motive serioase, s-o alunge din casă, și legea adaugă, nu fără oarecare ironie că, dacă din noaptea petrecută în afara domiciliului conjugal ar rezulta vreo consecință supărătoare, bărbatul nu va putea decît s-o ia asupra lui. Dar în ciuda acestei intervenții salutare și binefăcătoare în favoarea femeilor nefericite în căsnicie sau brutalizate, Teodora ca și Jus-

tinian — și faptele o dovedesc — nutreau un respect deosebit față de instituția sacră a căsătoriei și manifestau o grijă deosebită în ceea ce privește respectarea ei.

Artaban era un frumos ofițer armean, plăcut și de neam mare. Înrudit cu familia regală a Arsacizilor venise să-și caute norocul în imperiul bizantin și prin curajul, hotărîrea și firea sa generoasă, a devenit repede popular în toată armata. Se afla în Africa în momentul răscoalei militare în care a pierit guvernatorul general Areobinde și a fost cuprins de o cavaleriească pasiune pentru tinăra soție a celui mort pe care evenimentele o lăsaseră la discreția șefului răsculaților. Prejecta — acesta era numele tinerei văduve — era o nepoată a lui Justinian și ambițiosul armean nădăjduia să tragă unele foloase din serviciile pe care i le-ar fi putut aduce acelei mari doamne. Nu se înșela. Salvată de el, Prejecta nu-i refuză nimic eliberatorului ei. Nemulțumită să-l copleșească doar cu bogății, îi făgădui în curînd mîna sa ; și Artaban, amețit de soarta sa, se și vedea prin această strălucită căsătorie, pe treptele tronului.

Totul îi merse după dorință ; prințesa se reîntoarse la Constantinopol și Justinian, ca să se facă plăcut îndrăgostiților, îl autorizase pe Artaban s-o urmeze. Pentru a micșora distanța care-l despărțea de iubita lui, îl coplesi cu demnități și onoruri. Îl făcu comandant-șef al contingentelor străine ale gărzii, apoi consul. Dar în acest moment ceva îi tulbură fericirea. Artaban uitase cu desăvîrșire că odinioară, undeva în Armenia, contractase o căsătorie ; într-adevăr, trecuse atîta vreme de cînd se despărțise de această primă soție și de atunci niciodată nu mai auzise vorbindu-se despre ea ! Or, iată că ea apărură pe neașteptate la Bizanț, reclamîndu-și drepturile de soție legitimă și gășind un puternic sprijin la împărăteasă ; Teodora fu inflexibilă într-o problemă care privea legăturile sacre ale căsătoriei ; ea îl obligă pe Ar-

taban să se întoarcă la nevasta lui și, ca exces de precauție, o mărită pe Prejecta cu un altul.

Împărăteasa nu fu mai puțin aspră în grija sa față de corectitudine și bunele moravuri cu două femei de familie mare care, rămase văduve, se consolau cu prea mare ușurință de pierderea soților lor. Proasta lor purtare era un rău exemplu; Teodora își puse în cap să le mărite din nou și, pentru a le pedepsi umilindu-le în orgoliul lor, le propuse pretendenți de condiție foarte umilă. Însăpăimintate, cele două surori se refugiară la Sfinta Sofia socotind să scape astfel de o atît de supărătoare uniune. Dar Teodora era încăpățînată; ele trebuiră să se întoarcă și, deși le ceruseră mîna bărbați de rangul lor, consimțiră cu strîngere de inimă la aceste căsătorii nedemne de ele. Trebuie adăugat că, după ce dădu acest exemplu, basilisa își luă sarcina de a-și consola victimele; se ocupă activ de avansarea soților lor, și-i coplesî cu onoruri și binefaceri.

Se poate ca — datorită firii sale autoritare și cu obiceiul pe care-l avea de a subordona toate lucrurile scopurilor sale politice — Teodora să se fi amestecat cîteodată cu prea multă indiscreție în treburile de familie și în căsniciile care n-o priveau. I s-a reproșat de a fi pus la cale căsătorii cu același despotism pe care-l punea în cîrmuirea Statului, de a fi unit și despărțit oameni fără ca măcar să-i întrebe, numai pentru că așa-i plăcea ei. S-a văzut cum s-a străduit să împiedice căsătoria fiicei lui Germănos și cum s-a străduit s-o pună la cale pe cea a fiicei lui Belizarie. Dar astea nu erau doar niște treburi mărunte ale împărătesei: procedînd astfel, Teodora avea planurile ei politice. Cînd, de pildă, a măritat-o pe Prejecta cu un nepot al celui Hypatios care odinioară, în răscoala Nika, se proclamase împărat, era preocupată de fapt de a reduce la neputință un pretendent; rațiuni de același ordin au determinat-o de la început să protejeze amorurile Antoninei, apoi s-o împace cu

Belizarie. Cînd interesele Teodorei erau în joc, sau cînd trebuia să-și servească rudele sau prietenii, scrupulele morale nu cîntăreau cîtuși de puțin. Se știe cît de binele-a măritat pe sora sa Comito și pe nepoata sa Sofia; o mărită de asemenea pe fata lui Crisomallo, favorita sa, cu fiul lui Hermogene, maestrul oficiilor. Saturnius — acesta era numele tînarului bărbat — era logodit cu una din rudele sale, o fată frumoasă, pură și de neam bun; împărăteasa rupse cu brutalitate căsătoria proiectată și-l obligă pe Saturnius s-o accepte pe fiica lui Crisomallo. Căsătoria avu loc; după nuntă Saturnius se plînsese prietenilor săi că nu și-a găsit mireasa neatinsă. Dar o păți. Teodora porunci să fie arestat și bătut cu vergile pentru a-l învăța — spunea ea — să nu mai fie atît de flecar. Și alte căsătorii silite au fost — se pare — opera sa, și n-au izbutit întotdeauna prea bine. Cunoaștem puține amănunte ale acestor întîmplări; un fapt totuși este demn de remarcat. În toate aceste aventuri, Teodorei îi păsa prea puțin de bărbat; ea însăși femeie, era întotdeauna, după cuvîntul unui istoric „pornită în mod firesc să ajute femeile în nenorocire“.

Astfel apare ea, mai ales în măsurile pe care i le-a inspirat lui Justinian cu privire la cîntărețe, dansatoare și la femeile pierdute. Cunoștea, pentru că trecuse prin asta, drojdia capitalei, și știa cîtă mizerie și rușine ascunde; de la început uză deci de influența sa pentru a aduce în acest domeniu îmbunătățiri. Cred că la ea face Justinian o aluzie discretă, cînd într-una din ordonanțele sale privind reforma moravurilor, vorbește de persoana care de multă vreme îl înștiința în secret la Constantinopol și că ei i se datorează ancheta care s-a soldat cu mai multe legi reparatoare și salvatoare. Se poate, în orice caz, crede, că ea a contribuit la ridicarea actrițelor pe care le lovise mizeria, fie îngăduindu-le să părăsească scena, fie făcînd să cadă ultimele bariere care se opuneau la căsătoria lor. Căci în acel moment devenise un obicei general în societatea bizantină de a

obliga adesea femeile să intre, împotriva voinței lor, în teatru, și de a le face să contracteze, sub cauciune, angajamentul de a nu-și părăsi niciodată profesia. Pe viitor, legea declara nule toate acele contracte imorale și le autoriza chiar pe comediene să rupă legământul pe care-l făcuseră, salvarea nevinovăției lor fiind, în ochii lui Dumnezeu, un act în stare să scuze un sperjur. S-a dat ordin, sub pedepsele cele mai severe, guvernatorilor provinciilor și episcopilor, de a veghea la asigurarea libertății actrițelor și de a reclama împăratului dacă nu se respecta legea. Pedepse foarte aspre îi loviră pe cei care încheiau contracte abuzive; în afară de confiscarea averii și de exil erau pasibili de o amendă de zece livre de aur — cam unsprezece mii de franci — plătite femeii respective ca să poată trăi în mod cinstit. Astfel, reîntrate în viața normală, comedienele puteau să contracteze căsătorii cu cei mai înalți demnitari fără să aibă nevoie, așa cum ordonase odinioară Justin cu ocazia înșurătorii nepotului său, să ceară în acest scop o autorizație imperială; aceeași înlesnire fu acordată fiicelor comedienelor.

Le fu impusă doar o singură obligație: aceea de a nu se mai urca niciodată pe scenă.

Dar, mai ales, păzitoare severă a moralei publice, Teodora ținea morțiș să-și moralizeze capitala. Se știe ce loc ocupa acolo criminala industrie a *lenonelelor* și câte nenorocite erau antrenate, prin făgăduieli frumoase, în meserii infame. Se știe în ce măsură casele deocheate umpleau Constantinopolul și prin ce angajamente rușinoase erau reținute acolo, adesea împotriva voinței lor, victimele acestui deplorabil trafic. Teodora voi să pună ordine în toate astea. O ordonanță imperială interzicea, sub pedeapsa cu moartea, de a țiri, împotriva voinței sale, o fată tânără în desfrâu; fură interzise casele de toleranță; fură închise cele care existau, restituindu-se femeilor închise acolo banii pe care-i dăduseră pentru cauciune; în sfârșit, se expulzaseră din oraș *lenonele* ca „oameni vătămători și corupători ai moralei publice“.

„Poruncim, spunea ordinul împăratului, ca toți supușii noștri, să ducă pe viitor o viață înțeleaptă, înțelepciunea fiind singura în stare să apropie sufletul oamenilor de Dumnezeu.“

Însăși Teodora veghea să se execute măsurile la care-l îndemnase pe împărat, de a smulge pe bietele fete pierdute „din jugul rușinosului lor sclavaj“. Din ordinul său au fost strânse, laolaltă cu victimele lor, *lenonele*, și împărăteasa le-a cerut să declare, sub jurământ, cu câți bani le cumpăraseră pe acele nenorocite de la părinții lor.

La răspunsul lor că le plătiseră în medie cinci bani de aur de persoană, împărăteasa le cumpără pe toate acele nefericite cu propriii ei dinari; și, dând în plus fiecareia câte un veșmînt curat și câte un galben le trimise înapoi la familiile lor. Acelora fără familie, împărăteasa se preocupă să le deschidă un azil. Pe coasta asiatică a Bosforului, într-un vechi palat imperial, ea fondă, pentru fetele care se pocăiseră, mănăstirea zisă Metanoia, adică a Pocăinței; și pentru a evita orice ispită viitoare a acestor nenorocite, pe care adesea numai nevoia le adusesese la pierzanie, ea înzestră cât se poate de bogat această caritabilă instituție. Se povestește că unele dintre noile schimnice se acomodară destul de greu cu această nouă schimbare a existenței și preferară să se arunce în prăpastie din înaltul zidurilor închisorii lor. Se poate. Opera nu face totuși mai puțină cinste Teodorei și găsim o noblețe deosebită în aceste cuvinte ale ordonanței imperiale pe care fără nici o îndoială ea i-a inspirat-o lui Justinian: „Am numit magistrați pentru a-i pedepsi pe tîlhari și pe hoții care fură bani; n-ar trebui oare cu atît mai mult să-i urmărim pe tîlharii care fură cîntea și pe seducătorii castității?“

Trebuie oare să credem că toate aceste măsuri și această simpatie firească pentru femeile aflate în sărăcie și nenorocire erau determinate, la Teodora, de vreo

amintire sau de vreun regret din trecutul ei și că, ar fi
gîndit, după cum se spune, ca și poetul :

„*Non ignara mali miseris succurere disco*“ ? ¹

Lucrul este probabil, ca să nu spunem sigur, și el
nu poate schimba părerea pe care ne-am făcut-o des-
pre Teodora. Această dansatoare de odinioară, urcată pe
tronul Cezarilor, nu era la urma urmei nedemnă de
soarta sa. Pornită de foarte de jos, ea știu să fie, în ciuda
cusurilor și viciilor sale, o mare împărăteasă, și din
furtunoasa ei tinerețe căpătă, mai ales, printr-un straniu
și neașteptat contrast, dragostea de lucruri serioase, grija
constantă față de morala publică și de propria ei dem-
nitate.

Partea a treia

PREACUCERNICA TEODORA

¹ Cunoscînd nenorocirea, știu să-i ajut pe nenorociți. (lat.).

PIETATEA TEODOREI

În viața vechiului Bizanț, religia ocupa un loc de frunte. În viața unei împărătese, ea constituia chiar o parte din protocol. La fiecare din marile sărbători, atât de numeroase, ale ortodoxiei, suverana, înveșmântată în purpură și aur, se ducea, urmată de un splendid cortegiu, la marile biserici din capitală, la Sfinta Sofia, sau la Sfintii Apostoli, la Sfintul Sergiu sau la Sfintul Moctius, la Sanctuarul Sfintei Maria sau la cel al Fecioarei Blacherne, și așezată pe tron, printre cubicularii și ostiarii săi, înconjurată de mulțimea împodobită a femeilor, a marilor demnitari, asista, plină de devotament, la liturghia divină, unde venea cu pioșenie, ținând în mână lumânări, să îngenunche la picioarele altarelor, și să se roage în fața relicvelor sfinte. Străbătînd străzile cetății, procesiunea imperială își desfășura fără încetare luxul pitoresc al costumelor oficiale, mereu altele, după cerințele ceremonialului.

Procesiunea se ducea, cu mare pompă, cînd să inaugureze vreo biserică nouă, cînd să venereze niște moaște renumite ca să obțină de la ele vindecări miraculoase, cînd la vreo faimoasă mănăstire ca să ceară binecuvîntarea vreunui ascet renumit; alteori prin acțiuni solemne de iertare, mulțimea Domnului pentru victoriile acordate de providență armatelor imperiului; uneori veneau toți în haine negre de doliu, cu mișcătoare lamentații, să-l roage pe atotputernicul Dumnezeu să-și potolească mînia, să pună capăt flagelurilor, ciumei sau cutremurelor de pămînt cu care El îngrozea capitala.

Ferm convinși că un împărat este alesul lui Dumnezeu, însărcinat cu cîrmuirea lucrurilor omenești, si-

guri că în orice încurcături, în orice pericole, Dumnezeu își întinde asupra basileului mîna protectoare și îl ajută cu inspirația sa, amestecat în toate ceremoniile cultului și în toate treburile bisericii, stăpînii Bizanțului duceau într-adevăr o viață pontificală.

Justinian simțea în această existență o plăcere deosebită. Foarte evlavios și chiar superstițios, el se credea obiectul sollicitudinii speciale a Providenței, și-i plăcea să constate așa-zisele minuni care se înmulțeau în favoarea sa. Își amintea cum, într-o zi, pe cînd era foarte bolnav, și cînd știința omenească nu mai era în stare să-l salveze, cei doi mari doctori, Cosma și Damian, pe care tot Bizanțul îi știa și căroră le venera puterea miraculoasă, coborîseră în mod special din înaltul cerului, ca să-l vindece pe prințul aflat pe moarte. Își amintea cum altă dată, grav atins de reumatism și aproape paralizat, s-a vindecat doar prin ungerea cu mir sfințit scăpîndu-și trupul de chinuri. Și, pătruns de gratitudine, se străduia fără încetare să-i dovedească recunoștință acelui Dumnezeu care-și arăta astfel dovezile ocrotirii sale. A păstra puritatea credinței, a apăra cu orice preț Biserica, a reforma în spiritul disciplinei și al dogmei, a-i întinde și a-i propaga influența, era grija lui constantă. Îi plăcea să clădească biserici și mănăstiri. Îi plăcea și mai mult încă să se amestece în controversele teologice. A prezida concilii, a discuta cu episcopii, a se certa cu dizidenții, erau distracțiile lui favorite. Bun vorbitor, foarte mîndru de elocvența sa, de puterea eruditei sale, de logica demonstrațiilor, socotind, nu fără oarecăr naivitate, că nu-și avea egal în arta savantă a controversei, îi plăcea să dea exemple prelaților prin predici mieroase și pline de blîndețe; își închipuia că-i convinge prin argumente de nezdruccinat și că-i convertește pe eretici; își petrecea nopțile discutînd cu teologii sau alcătuiind scrieri polemice, cu care apoi se lăuda peste tot. Toată viața s-a amestecat, adesea chiar indiscret, în treburile Bisericii; și cei care voiau să-i placă îl felicitau fiindcă izbutea să înmănuncheze în discursurile sale „blîndețea lui David, răbdarea lui Moise, clemența apostolilor și să realizeze sub domnia sa epoca ideală

predicată de profeți, în care filozofii vor fi regi și regii filozofi“.

Teodora manifesta și ea o grijă foarte mare față de exigențele etichetei pentru a nu se sustrage pioaselor datorii care se impuneau unei împărătese.

Ea avea prea multă finețe și simț politic ca să nu-și dea seama care era, într-un Stat creștin, importanța problemelor religioase și ce primejdii ar fi însemnat să nu se intereseze de ele. În sfârșit, pe deasupra, era în mod sincer pioasă. Avea, ca o bună bizantină, un mare respect pentru persoanele ecleziastice, pentru acei călugări cu chipuri austere, cu lungi veșminte negre, pentru acele femei evlavioase care renunțaseră la lume „ca să îmbrace veșmintul îngerilor și să devină cetățene ale cerului“. Le era, ca toți oamenii din vremea sa, profund recunoscătoare pentru virtuțile, penitențele, rugăciunile prin care completau meritele insuficiente ale altor creștini. Ca și Justinian, ea admira sincer „această viață monastică, ce-l pune pe om în legătură directă cu Dumnezeu, care-l face pur, puternic prin meditații, superior tuturor grijilor omenesti“.

Îi plăcea să se înconjoare de sihastri și de asceți; îi primea în mod familiar la Palatul Sacru, discuta cu ei despre lucrurile spiritului, se supunea cu plăcere cereurilor lor și avea încredere în cuvântul lor.

S-a și văzut cum, pentru ca să-l vindece pe Justinian bolnav, ea a făcut apel la călugărul sirian Zooras; se știe cum l-a rugat pe marele sfânt al Palestinei, Sabas, să intervină pe lângă Dumnezeu ca să-i dea un băiat. Istoria relațiilor sale cu anahoretul Maras nu este mai puțin instructivă, nici mai puțin picantă.

Maras era unul dintre acei impetuoși sirieni a căror evlavie înflăcărată și zel, adesea temerar, nu se opreau în fața nici unui obstacol. Spre vârsta de treizeci de ani, chiar în ziua în care trebuia să-și celebreze nunta, fusese, chipurile, atins pe neașteptate de harul divin și preferase jugul ușor al Domnului „funestelor incomodități ale unirii trupesti“. Intrat la mănăstire, s-a făcut remarcat prin austeritatea penitențelor sale, prin asprimea aproape excesivă a tratamentului pe care și-l aplica

trupului. Foarte dur cu el însuși, nu era mai puțin sever nici față de alții. Se știe cu câtă violență a cutezat, la Palatul Sacru, să-i dojenească pe Justinian și pe Teodora. Tocmai pentru asta i-a plăcut împărătesei. Socotind că un om atît de sfînt trebuie să fie atotputernic pe lângă Dumnezeu, ea l-a rugat să rămînă la palat. Maras a refuzat. Ea i-a trimis atunci, prin vistiernicul ei, o sumă foarte mare pentru milostenii. Cu un dispreț insolent, preafericitul, scuturînd cu pumnul lui viguros sacul care conținea banii, a aruncat monezile de aur în fața împărătesei și a șambelanilor năuciți și îngroziți. Faptul făcu oarecare vîlvă în oraș și la Curte; dar Teodora nu se descurajă. Preafericitul se retrăsese pe cealaltă parte a Cornului de Aur, în mahalaua Sike, pentru a-și duce, în singurătate, aspra existență cu care se obișnuise. Plină de umilință, basilisa i-a prezentat scuze pentru că a cutezat să-l supună prin daruri ispitei, și l-a întrebat dacă cel puțin vrea să primească de la ea atîta cît să aibă ce minca. Maras nici nu voi să audă.

— Nu există nimic în tine, răspunse el, de care să aibă nevoie slugile Domnului, decît teama de Dumnezeu, dacă ești în stare să dai dovadă de ea!

Și pentru a se sustrage solicitărilor imperiale, plecă mai departe să-și caute un loc mai liniștit.

Între timp aceste ciudățenii îl făcură celebru. Palavragiile și sufletele pioase se duseră să-l vadă și să-i ceară să se roage pentru ei; favoarea pe care i-o arăta Curtea îi atrase și alte vizite. Într-o noapte tilharii veniră să-l asalteze în cortul său.

— Dacă nu ne dai, i-au spus, tot ce ți-a trimis basilisa, te ucidem pe loc!

Atunci preafericitul a spus:

— Credeți-mă, n-am aur. Dacă aș fi voit aur, n-aș mai fi stat aici!

Dar hoții, increduli, puseră mîna pe spadă și unul dintre ei îl lovi pe Maras cu un baston. Nenorocire lor! Înainte de a fi sfînt sirianul era un atlet robust; cu un dos de mîna îl trînti pe primul dintre adversarii săi, și înarmîndu-se cu bastonul victimei îi ciomăgi rînd pe

rînd pe ceilalți șase hoți ; îi legă cu grijă, punînd alături spadele și rețelele acestora ; după care le spuse cu o liniștită ironie :

— V-am rugat, fiii mei, să mă lăsați în pace ; păcat că nu m-ați ascultat : acum faceți-mi plăcerea și stați liniștiți pînă la ziuă, și să vă între în cap că nu trebuie să disprețuiți niciodată nici chiar pe omul cel mai sărman !

Dimineața le dădu drumul, oprindu-le doar bîtele și săbiile. Întimplarea făcu mare vîlvă la Curte ; și cînd șambelanul trimis să afle amănunte, aduse la palat, pentru a arăta stăpînilor săi, trofee de victorie preafericite lui, Justinian și Teodora căpătară pentru Maras o și mai mare admirație. Întimplarea fu de folos în primul rînd sirianului. Catadicsi, în sfîrșit, a primi să i se clădească o mănăstire și trăi acolo multă vreme, nepierzînd totuși prilejul să-i ocărase zdrăvan pe împărat și pe împărătească ori de cîte ori i se ivea ocazia. Astfel cînd, în 542, muri în marea epidemie de ciumă, prinții hotărîră să-i facă funeralii solemne și trimiseră, pentru a asista la aceste funeralii, pe oamenii cei mai iluștri și mai nobili de la palat, cubiculari și senatori, episcopi, clerici și călugări. Și moartea sfîntului păru la Constantinopol o calamitate publică.

Pentru acești asceți ciudați Teodora manifesta o nesfîrșită indulgență. Orgoliul ei le accepta muștrările, insolentele, asprimile ; măreția sa se umilea în fața zdrențelor lor. Atentă să-i protejeze, avea pentru ei o generozitate nepuizabilă, mila ei se concretiza în construirea de mănăstiri, de spitale, de orfelinate. Justinian vorbește undeva despre darurile mărețe pe care basilica le-a făcut bisericilor, spitalelor, azilurilor, episcopilor și călugărilor. Ea i-a dăruit călugărului Zooras, pentru a se retrage cu discipolii săi, un vast domeniu în mahalaua Sike ; a cumpărat, pentru a-i oferi azil patriarhului Alexandriei, Teodosie, o vilă frumoasă la Derkos, în Tracia ; l-a rugat pe Iacob Baradeu să primească o casă în capitală, cu tot ceea ce-i era necesar ; a fondat o mănăstire chiar în interiorul Palatului Sacru.

Pentru a-i primi pe străinii săraci pe care afacerile îi aduceau la Constantinopol, ea a construit mai multe hanuri întinse. A ridicat biserici, spitale pentru bolnavi

și aziluri pentru cei săraci ; s-a străduit să îmbogățească cele mai ilustre sanctuare cu daruri somptuoase. Îi plăcea să fie înfățișată în această liberală și caritabilă atitudine : pe o splendidă tapiserie brodată cu aur, care alcătuia o învelitoare pentru masa altarului din Sfînta Sofia, o vedea vizitînd, împreună cu Justinian, spitalele și bisericile, „opere de seamă, scria un contemporan, ai acelor stăpîni ai lumii, ai acelor protectori ai cetății“.

Printre fundațiile sale, există una care a rămas cu deosebire celebră : construcția bisericii Sfîntii Apostoli.

Pe colina unde moscheea lui Mahomed al II-lea își ridică astăzi cupolele cu semilune, Constantin cel Mare a zidit o biserică închinată Sfîntilor Apostoli și fiul său a strămutat aici, cu mare solemnitate, așezîndu-le într-un sicriu de aur, rămășițele apostolilor Andrei, Luca și Timotei. În intenția fondatorului imperiului creștin, acest edificiu trebuia să slujească în același timp și de mormînt lui și urmașilor lui. În vremea lui Justinian, biserica primitivă crăpase de vechime ; împăratul o dărîmă și Teodora își asumă sarcina s-o reclădească mai vastă și mai frumoasă.

În anul 536, împărăteasa puse în mod solemn prima piatră a noului edificiu, și marele arhitect care chiar în acel moment termina Sfînta Sofia, Antemius din Tralles, inaugură, cu concursul lui Isidor cel Tînăr, construcția sanctuarului. Ca și la Sfînta Sofia, se folosi și la Sfîntii Apostoli de toate splendorile și de toate posibilitățile decorației bizantine. O pădure de coloane, smulse fără în-doială din templele păgîne, alcătuia de jur împrejurul bisericii un dublu etaj cu largi coridoare ; pe jos, pe ziduri, marmurele de preț erau așezate într-o strălucitoare marchetărie ; pe bolta cupolelor, pe pereții basilicii, alături de Crist triumfător, înconjurat de Fecioară și de apostoli, se vedeau episoadele principale din viața terestră a Mîntuitorului. Dar noua construcție era remarcabilă mai ales în privința planului. Avea forma unei cruci grecești ; și în vreme ce la Sfînta Sofia o singură și imensă cupolă încununa edificiul, aici cinci cupole dominau intersecția și extremitățile brațelor crucii. Această dispunere care o amintea, se pare, pe cea a bisericii Sfîntului Ioan Evan-

ghelistul din Efes avea să facă o strălucită carieră în istoria arhitecturii bizantine. În vreme ce Sfinta Sofia, prea greu de imitat, a rămas aproape unică, biserica Sfinții Apostoli, „noul firmament cu cinci domuri, cum spune un poet, înstelat cu mozaicuri de aur“ a servit în mod constant ca model constructorilor din secolele următoare. San-Marc din Venetia nu este decât o replică a măreții biserici construite de Justinian și Teodora.

Cu un zel pios, Teodora urmărirea progresul edificiului și legenda povestește că această construcție i-a pricinuit multe griji. Încă de la început au existat greutăți pentru stabilirea unor fundații solide din cauza riului Lycus care slăbise terenul prin infiltrațiile sale.

Apoi urmă altă poveste. În momentul în care trebuia să înceapă decorarea cu mozaicuri, Teodora băgă de seamă că nu mai avea bani ca să continue lucrul. Din fericire, apostolii în cinstea cărora se ridica biserica și ale căror rămășițe fuseseră descoperite în mod miraculos sub pardoseala vechii bazilici, veniră în ajutorul împărătesei. Căci minune, ea avu un vis în care Andrei, Luca și Timotei i se arătară și-i spuseră :

— Nu te neliniști și nu cere nici un ban soțului tău, Justinian ; ci du-te pe țărmul mării, dincolo de poarta lui Dexiurate ; vei găsi acolo îngropate în pământ douăsprezece vase pline cu aur !

Teodora ascultă și în adevăr, la locul arătat, se descoperiră vasele pline cu monezi însemnate cu efigia sfinților apostoli. Astfel suverana putu să-și termine edificiul și să-l împodobească din belșug.

Teodora totuși nu s-a putut bucura să-l vadă isprăvit în întregime ; la doi ani după moartea sa, în 28 iunie 550, avu loc inaugurarea solemnă. Totuși, încă din timpul vieții, esențialul fusese făcut și, conform voinței lui Constantin, în acest Saint Denis al imperiului grec din Orient, s-au pregătit, într-o somptuoasă capelă, pentru ea și soțul ei, minunate sarcofage de marmură, unde urmau să fie așezate mai târziu sicriele de aur ale celor doi suverani.

Cu toată cucernicia, operele de binefacere și zelul pentru cele privitoare la credință, Teodora a fost judecată în diverse chipuri și adesea sever de Biserică. În

vreme ce unii cronicari orientali o numeau „Teodora, darul lui Dumnezeu“, în vreme ce prietenii ei din Siria o proclamau „împărăteasa care-l iubește pe Dumnezeu, care-l iubește pe Cristos, împărăteasa credincioasă“, în vreme ce mulți o socoteau „susținută de însuși Dumnezeu pentru a-i proteja pe cei necăjiți împotriva asprilor furtunii“, alți cronicari, îndeosebi cei din occidentul latin, aveau pentru ea doar ocări și blesteme. Aceasta din pricină că în ochii ortodoxismului Teodora era cu vehemență suspectată de erezie. Foarte atașată patriarhului Sever, ea profesa pe față doctrina monofizită, care respingea Conciliul din Calcedon și nu admitea decât o singură ființă în persoana lui Cristos. Pentru a-și apăra prietenii, a sfidat pe față Roma și, pînă în ultimă sa zi, și-a protejat cu încăpăținare partizanii împotriva fulgerelor pontificale. „Ea reîncălzea, spune un istoric, zelul ereticilor stabiliți în imperiu ; îi copleșea cu daruri bogate pe cei din străinătate.“ Dar asta nu era totul. Cu obișnuita ei ardoare, își împinse bărbatul pe același drum pe care se angajase ea însăși și, în numele intereselor Statului, l-a antrenat într-o politică ce neliniștea catolicismul. În vreme ce sentimentele religioase ale împăratului, respectul său față de ortodoxie, înclina să mențină unirea cu Roma și să-i persecute pe dizidenți, Teodora, mai puțin docilă și mai fină, își făcea alte planuri. Timp de douăzeci și unu de ani, cu o suplă și tenace dibăcie, trecînd peste toate piedicile, și-a urmărit scopul, și și-a impus adesea voința în fața soțului ei ; și dacă moartea, sosită prea curînd, a împiedicat-o să-și realizeze din plin operă, politica în materie de religie pe care a dus-o face cînte intelligenței sale de om de Stat și ne dă pe deplin măsura influenței pe care ea a exercitat-o asupra spiritului și cîrmuirii lui Justinian.

POLITICA ȘI TEOLOGIE

În momentul în care Teodora se urca, împreună cu Justinian, pe tronul Cezarilor, un grav conflict religios tulbura de multă vreme întregul Orient. Încă din secolul al V-lea, teologi subtili crezuseră de cuviință să explice cum, în persoana lui Hristos, se îmbinau umanitatea cu divinitatea și această unitate tulbura profund Biserica. În zadar, în anul 451, Conciliul din Calcedonia fusese tentat, cu aprobarea Papei Leon cel Mare, să facă lumină în doctrina ortodoxă asupra acestui punct și condamnasă cu aceeași asprime atît erezia lui Nestorius care deosebea în Hristos două ființe distincte, cît și pe cea a lui Eutyces, care nu admitea în Hristos decît o singură ființă. Partizanii lui Nestorius ca și cei ai lui Eutyces — aceștia din urmă erau numiți monofiziți — refuzau în egală măsură să subscrie la condamnarea lor și partidul monofizit îndeosebi, avînd în fruntea sa oameni de mare valoare, sprijinit pe o puternică majoritate în Egipt și în Siria, susținut de horde de călugări fanatici și neînduplecați, devenea, pe zi ce trecea, tot mai stăpîn pe Biserica bizantină. Ceea ce sporea gravitatea acestei dezbinări teologice era faptul că provinciile orientale, unde stăpînea monofizismul, nu erau prea strîns legate. În Egipt, în Siria se aflau naționalități puternic constituite, trăindu-și propria lor viață, întotdeauna gata să se desprindă de monarhie; credințele lor religioase nu erau altceva decît forma sub care se manifestau tendințele lor separatiste. Așa că împărații de la sfîrșitul secolului al V-lea și începutul celui de al VI-lea, Zenon, Atanasie, fuseseră preocupați de concesiile care să dea satisfacție monofizitelor, preferînd, pentru a restabili unitatea în Orient, să sacrifice, dacă era nevoie, unirea cu Roma. Încă de la

venirea lui Justin I, de îndată ce, mai ales, Justinian și-a impus, în treburile Bisericii, puternica și aspră sa tenacitate, o altă politică învingea și, în fața persecuției declarate, monofizii trebuiau să dea înapoi. Dar, cu toate asprimitile și persecuțiile, partidul rămînea puternic în Siria, în Palestina, în Mesopotamia, și mai ales în Egipt, unde toate eforturile ortodocșilor se vădîră nepuțințioase; și peste tot, în comunitățile monofizite se aștepta mult de la Teodora.

Încă din tinerețea sa — s-a văzut — Teodora fusese în relații de prietenie cu creștinii din Egipt și din Siria și despre acele îndepărtate relații, ea păstrase o amintire tandră și plină de recunoștință. Pe de altă parte, se știe ce socoteli politice înclinau să-i favorizeze pe dizidenții orientali și să le sporească și mai mult ardoarea firească a simpatiei pe care le-o arăta. Încă înainte de a se urca pe tron, pentru a tempera furia persecuției, ea se folosisese în mod activ în favoarea lor de influența atotputernică pe care o exercita asupra lui Justinian. Ajunsă împărăteasă, ea se folosi pe față de trecerea pe care o avea, pentru a și-o pune în slujba lor. Ei i-a datorat Egiptul eretic anii îndelungați de îngăduință; ei i-a datorat Siria eretică reconstituirea Bisericii sale naționale persecutate; datorită protecției sale, dizidenții au putut mai întîi să reîntre în grații, apoi să-și înceapă liber propaganda, iar mai tîrziu să sfideze excomunicările conciliilor și asprimitile puterii seculare; încurajărilor și concursului ei și-au datorat misiunile monofizite succesul lor în Arabia, în Nubia, în Abisinia. Toată viața, Teodora s-a străduit să caute un teren de conciliere și de înțelegere prin care, risipind neîncrederea și înfrîngînd opoziția orientalilor, să restabilească în Biserică și în Imperiu unitatea și pacea și n-a depins decît de ea că dogma monofizită să devină, chiar în ciuda Romei, credința universală a monarhiei. Ca dar la suirea lui pe tron și ca gaj al bunelor intenții, ea începu prin a inspira piosului Justinian o neașteptată măsură de toleranță; episcopii și călugării fugari sau proscrisi fură chemați din exil și reintrară, după ani îndelungați de absență, în bisericile și mănăstirile lor prădate și pustii. La chemarea împără-

tesei, monofiziții reapărură în capitală, ba chiar și în Palatul Sacru ; cu toată împotrivirea ortodocșilor, fură văzuți căpătînd încredere la Curte. Curînd Teodora făcu și mai mult : îl determină pe Justinian să intre în relații directe cu dizidenții. Încă de multă vreme avea o mare admirație și o vie prietenie pentru Sever, patriarhul, înălțurat din scaun, al Antiohiei, pe care-l cunoscuse odinioară la Alexandria. Pentru credința, știința și elocvența sa, pentru curajul ferm de care dăduse dovadă în timpul persecuției, acest prelat era o glorie a partidului monofizit ; spirit înalt, conciliant, dușman al disputelor deșarte, părea mai mult decît oricare altul dispus la o înțelegere. Basilisa îl făcu pe bărbatul ei să priceapă, în ciuda silei sale, ce avantaj ar fi avut să se pună de acord cu un astfel de personaj, atît de influent, și reuși să-l convingă că o asemenea cucerire ar aduce din întregul Orient, nenumărate adeziuni la politica imperială. Cu foarte multă curtenie, cei doi suverani îi scriseră deci lui Sever pentru a-l ruga să vină la Constantinopol ; dar patriarhul, nesperînd nimic de la acest aranjament, se eschivă, și pretextînd vîrsta sa înaintată, slăbiciunea, pletele lui albe „care, spunea el îmi vestesc moartea apropiată“ insistă să rămînă la Alexandria. Teodora nu se descurajă. În lipsa lui Sever, discipolii săi fură invitați să se reunească într-o conferință cu ortodocșii „pentru a restabili unitatea“, și, într-adevăr, avu loc la Bizanț un colocviu. Cuvîntul de ordine, foarte caracteristic, era de a arăta dizidenților o blîndețe perfectă și o răbdare nemaipomenită. Ministrul basileului, care conducea dezbaterile, vorbi pe larg despre „dragostea de tată“, care umplea inima împăratului ; Justinian, care prezidă el însuși ședința de închidere, manifestă o puternică dorință de conciliere. În ciuda bunelor intenții nu s-au putut înțelege totuși, spre marelă necaz al Teodorei. Dar faptul de a fi făcut să urmeze atîta bunăvoință după înflăcăratele persecuții de odinioară era un mare punct cîștigat. Între timp, grație noului regim de toleranță, monofiziții recîștigară terenul pierdut. În Asia, Ioan de Tella, unul dintre cei mai iluștri predicatori ai sectei, în ciuda ezitărilor celorlalți episcopi din partid, făcea o activă propagandă. Reunind în jurul lui grupuri

mici de credincioși, instruindu-i cu răbdare, îi puneă să citească *Scriptura*, să cînte *Psalmi*, și-i primea în această credință. În zadar l-au denunțat autorităților, l-au amenințat cu moartea. Curajos, își aduna, în taină, noaptea, adepții în jurul lui. Deși sărăcăcios îmbrăcat, în veșminte sacerdotale zdrențuite, el nu făcea asupra auditorilor săi o impresie mai puțin profundă ; mereu pe drum, cînd la Alexandria, cînd la Constantinopol, convertea, porunceă preoților, umplea toată Asia cu emisarii săi. Se spune că, în cîțiva ani, a convertit la doctrina monofizită aproape o sută șaptezeci de mii de persoane.

În capitală, grație protecției declarate a împărătesei, activitatea dizidenților era și mai mare. Din întregul Orient, cei mai iluștri reprezentanți ai lor alergau la Bizanț : Petru, bătrînul episcop din Apameea, călugărul Zooras și alții. Însuși Sever, în ciuda ezitărilor sale, a sfîrșit prin a ceda în fața insistențelor basilisei, în fața reproșurilor coreligionarilor săi, care-i blamau aparenta inactivitate.

— Nu vă faceți iluzii, le-ar fi spus el ; cîu împăratul actual, nu vom stabili niciodată pacea. Totuși, mă voi duce la Constantinopol, ca să nu par o piedică în calea nădejdlor voastre ; dar mă voi reîntoarce fără să fi obținut nimic !

Faptele pîrură la început să-i dezmință temerile. Priimit cu mare pompă de basileu, instalat, datorită prieteniei Teodorei, chiar în palat, foarte ascultat de suverani, Sever nu întîrzie să exercite asupra treburilor religioase o influență atotputernică.

Acum, monofiziții păreau într-adevăr stăpînii capitalei. Siguri de favoarea împărătesei, declarară cu îndrăzneală război ortodocșilor, opunînd altare altarelor și baptisterii baptisteriilor. În ciuda opreliștii formale a legii ei țineau conciliabule, predicau în biserici, în casele particulare, în vile și în mahalale, făceau scandal în bisericile ortodoxe ; cum erau binecunoscuți la Curte, nimeni nu se opunea uneltirilor lor. În mănăstirea care fusese construită pe un teren dat de împărăteasă, Zooras era pildă pentru toată lumea în ceea ce privește credința, umilînța, mila sa ; în fiecare zi, pentru a par-

icipa la pomenile pe care le împărțea, săracii se înghesuiau cu sutele la poarta mănăstirii sale; văzînd de cîtă trecere se bucura la palat și cum hotăra în treburile cele mai serioase, oamenii de lume, senatori și curteni nu se înghesuiau mai puțin să-și arate devotamentul. Femeile, mai ales, erau pline de entuziasm pentru predicatorii sirieni. Adversarii monofiziților le reproșau pe nedrept acestora că au pentru penitentele lor indulgențe deosebite, că și le recrutează mai cu seamă dintre curtezane, dansatoare, ființe pierdute de viciu, de lux, de adulter. În orice caz popularitatea lor printre femei era considerabilă și prin ele ei obțineau succese uimitoare.

Grație relațiilor pe care le aveau la Curte, grație, protecției fățișe a anumitor mari personaje de la palat, făceau fără încetare progrese, mai ales în înaltele clase ale societății. Li se aduceau cu sutele copii să fie botezați, și pînă și în anturajul lui Justinian șambelanii își făceau o glorie din a duce în lume austeră și aspră exigență a pustnicilor sirieni.

Pentru a atinge gradul lor de sfințenie, marele șambelan Teodor își risipi toată averea în pomeni, fericit de a ajunge sărac; comitele Tribonius, sfîrșindu-și îndatoririle la Curte, se retrase într-o chilie și-și împărți timpul între rugăciuni și grija celor sărmani; și cei de la palat se străduiau să-i imite pe acești oameni pioși nădăjduind să merite cîndva bunăvoința Stăpînului și să-și asigure salvarea veșnică. Tocmai atunci patriarhul Constantinopolului, Epifan, muri. Acesta a fost pentru dizidenți prilejul unui alt triumf. În mănăstirea pe care împărăteasa a fondat-o în palatul Hormisdas trăia un om sfînt care se numea Antim. Fusesse episcop al Trebizondei și monofiziții îl stimau mult pentru doctrina, moravurile, disprețul său față de cele lumești și mai ales pentru curajul cu care „se desprinsese de legături mincinoase și predica adevărata credință”. Cucerit în taină la cauza ereticilor, el a fost ridicat pe tronul patriarhal cu sprijinul Teodorei și n-a întîrziat să suporte puternica influență a lui Sever și să ceară sfaturile acestui om în care vedea pe unul dintre marii învățați ai Bisericii.

Cam în același timp muri și Timotei, patriarhul Alexandriei. Teodora, care-l iubise foarte mult pe acest pătimas apărător al doctrinei monofizite, voi să-i dea un urmaș demn de el. Între intransigentul Gaeamos, pe care-l susținea armata fanatică a călugărilor și Teodosie, ea îl alese pe acesta din urmă, mai ușor de minuit și mai supus; și cum partidul exaltaților se încăpățina să-l vrea pe Gaeamos, ea acționă, conform obiceiului, cu toată vigoarea. La Alexandria, era datina ca patriarhul defunct să fie vegheat pe patul său mortuar de viitorul urmaș care, luînd mîna dreaptă a mortului și-o pune pe cap și apoi, luînd paliumul¹ sfîntului Marcu și-l trecea în jurul gîtului. Cu tot sprijinul autorităților și prezența unui emisar al Teodorei, prietenii lui Gaeamos au izbutit să-l împiedice pe Teodosie să îndeplinească acest ritual de transmitere a puterii. Pentru a-l instala pe protejatul împărătesei, a trebuit să se facă apel la trupe, să se delege, în Egipt, un comisar extraordinar, eunucul Narses, șambelan și intim al Augustei. S-au bătut pe strădă timp de mai multe zile, femeile luînd și ele parte la bătălie, de sus, de pe acoperișuri; la sfîrșit, pentru a liniști răzmerița, s-a recurs la foc. Cu acest preț, puterea fu de partea cîrmuirii și Teodosie se urcă în scaunul episcopal.

Prin intermediul lui Sever, Antim din Constantinopol se grăbi să intre în legătură cu noul episcop al Alexandriei și sub patronajul basilisei și cu complicitatea împăratului, cei trei patriarhi urmăriră pe față, „în interesul păcii”, cum ziceau ei, o politică favorabilă monofiziților. În zadar călugării ortodocși, paznici fideli ai credinței lor, denunțau prin scrisori înflăcărâte atitudinea ereticilor; în zadar îl înfățișară pe Sever ca pe un păgîn, slugă a demonilor și suspect de practici magice, pe Petru din Apameea ca pe un destrăbălat „avîndu-și drept Dumnezeu pîntecele”, și îngăduindu-și cu femeile familiarități rușinos de deșănțate, pe Zooras ca pe un nebun, pe Antim ca pe un ipocrit. Împăratul se făcea că n-aude și cu tot marele scandal

¹ Fișie de lîină albă cu cruci negre purtată de înalții prelați peste veșmîntele de slujbă.

al catolicilor, opera de corupție — cum spuneau ei — făcea progrese înfricoșătoare.

Din nenorocire pentru protejării Teodorei, un adversar neprevăzut sosi în acel moment la Bizanț. Era Papa Agapit. Trimis ca sol la Justinian de către Teodot, regele goților, și primit cu foarte mari onoruri la Curte, el n-a întârziat să se preocupe de chestiunile religioase, și a refuzat cu hotărâre să intre în relații cu ereticul Antim. În zadar s-a supărat împăratul :

— Fii de părerea mea, i-a spus el Papei, ori te exilez.

În zadar Teodora, mai abilă, a încercat să-l înduplece pe pontif, prin făgăduirea unor mari sume de bani. Sustinut de toată ortodoxia, Agapit n-a vrut să audă nimic. Și, prins între nevasta sa și suveranul pontif, basileul era foarte încurcat, cu atât mai mult cu cât, dacă e să dăm crezare legendei, însuși Dumnezeu se pronunțase pe față în favoarea monofiziților.

În afară de destituirea patriarhului, Agapit cerea alungarea lui Zooras. Justinian i-a atras atenția că monahul era un om cumplit care nu se temea de nimeni; Papa voi cu tot dinadinsul să dea ochi cu sirianul ticnit, pentru a-l obliga să se supună. Când trimisul pontifical se prezentă la mănăstirea preafericitului, găsi porțile închise; Zooras porunci să se răspundă că era în perioada postului mare și că legea divină interzicea să se discute în acel moment despre vreo problemă, fie chiar și cu împăratul.

— Nu mai am nimic de spus, adăugă el; dacă vreți să uzați de forță, n-aveți decît.

Descumpănit, trimisul se întoarse la palat. Împăratul, furios, porunci atunci șefului oficiilor să se ducă el însuși cu un detașament de soldați din gardă ca să-l aresteze pe preafericit. Dar, în momentul în care ministrul se întorcea pentru a străbate Cornul de Aur și a ajunge în mahalaua Sike o izbitură neașteptată de vînt aruncă nava înapoi pe mal. Plecară din nou; cînd să debarce pe malul celălalt, o altă furtună împinse vasul în mijlocul valurilor. Exasperat, șeful oficiilor îi înjură pe marinari; forțară vislele. Dar un fulger căzu dintr-o dată peste bastiment și despica puntea de la un capăt la celălalt.

Socotiră atunci, în mintea lor proastă, că însuși Dumnezeu se lupta pentru Zooras și, fugind degrabă, trimișii lui Justinian alergară să-i ducă știrea basileului stupefiat. Providența puse mai puțin zel în a-l apăra pe Antim. Împăratul, după o scurtă rezistență, îl sacrifică reprezentantului autorizat al ortodoxiei. Patriarhul fu destituit, și-n locul lui, Agapit îl puse pe preotul Menas. Era un succes de seamă. Papa nu mai avu cînd să se bucure. În mai puțin de o lună muri subit. După obiceiul partidelor, catolicii pretinseră că a căzut victima blestemelor adversarilor săi; monofiziții se bucurară de moartea sa ca de o pedeapsă dreaptă a Domnului. Își recăpătară curajul, mereu siguri de ajutorul Teodorei, și-și reîncepură propaganda cu o ardoare nestăvilită. În mod public, Zooras nu se temu să boteze de Paști un mare număr de copii aparținînd familiilor de la Curte; și, în exaltarea lor, dizidenții meraseră pînă la a insulta pe față pe însuși împăratul pe care-l acuzară de a-i fi trădat. Un energumen, Isaac persanul, cuteză să lovească cu bastonul o imagine imperială și să-i scoată ochii. Efervescența era mare în capitală și era de temut că partidele vor începe să se încaiere.

În această criză, Menas, noul patriarh, dădu dovadă de hotărâre. În luna mai 536, în Biserica Fecioarei, vecină cu Sfînta Sofia, se adună un Conciliu prezidat de el ca să dea curs executării poruncilor lui Agapit. Timp de mai multe zile, prin fața episcopilor adunați defilău șefii și reprezentanții mănăstirilor ortodoxe din capitală, ai comunităților din Siria, Pălestina și Sinai. Timp de mai multe zile, se citiră din Sfîntii Părinți rugăciuni prin care, aducînd în sprijin dovezi, acei paznici austeri ai credinței catolice îi denunțară Papei sau împăratului pe Antim și pe Sever, pe Zooras și pe Petru din Apameea. Timp de trei zile, trimișii Conciliului îl căutară pe Antim prin tot Constantinopolul; se prezentară rînd pe rînd la Sfînta Sofia și la patriarh, la bisericile în care prelații ar fi putut să caute azil, la mănăstirea Sfîntul Sergiu unde se bănuia că l-ar fi ascuns partizanii săi, ba pînă și la Palatul Sacru și în Oratoriul Mihail, unde se spunea că fusese văzut. Peste tot găsiră porți închise

și oameni gata să jure că l-ar fi văzut pe patriarh, dar care în realitate habar n-aveau ce se întâmplase cu el. Și, foarte încurcați, emisarii Conciliului îi interogau pînă și pe copiii de pe străzi ca să capete vești despre acuzatul de negăsit. Teodora ar fi putut să-i informeze pe episcopi. Prin grija ei, Antim găsisese o sigură și discretă ascunzătoare chiar în gineceul palatului imperial; datorită protecției sale, și alți acuzați izbutiră să se sustragă. Sinodul nu se opri însă pe loc pentru atîta lucru; el afurisi în toată legea pe Antim, pe Sever, pe Petru din Apameea, pe Zooras, le condamnă scrierile, declară persoanele lor despuiate de toate demnitățile ecleziastice, șterse numele lor din rîndurile catolicilor. După care, preoții psalmodiară, înainte de a se despărți, în aclamațiile rituale: „Viață lungă împăratului! Viață lungă patriarhului! Afurisenie asupra lui Petru, Zooras și Sever, afurisenie asupra dușmanilor lui Dumnezeu! Avem un împărat creștin; de ce să ne temem? Să distrugem vizuina lui Zooras! Foc grotelor ereticilor! Să dăm năvală peste mănăstirea lui Petru! Avem un împărat ortodox; de ce să ne temem? Afurisenie asupra lui Sever, Petru și Zooras! Credința creștinilor triumfă!”

Trei luni mai tirziu Justinian, revenit cu totul la ortodoxie și supus docil influenței nunțiului pontifical Pelagius, sancționa, printr-o ordonanță imperială, sentimentele Conciliului. Le era interzis lui Antim, lui Sever și partizanilor lor să locuiască la Constantinopol sau în orice alt mare oraș al imperiului; le era interzis tuturor să-i primească sau să le ofere azil sub pedeapsa confiscării averii. Cărțile lor fură proscrise și se interzise să se facă copii după ele sub pedeapsa tăierii mîinii; predica le fu interzisă, și pînă și administrarea botezului și a împărtășaniei. Astfel Justinian se fălea că a restabilit pacea în Biserică și a asigurat prosperitatea Statului.

Teodora se încrezuse prea mult în puterile sale în ceea ce privește influența asupra împăratului; împotriva Papei și a ortodoxiei eforturile sale au fost zadarnice. Tot ceea ce a putut face a fost să-și salveze prietenii. Se știe cum l-a ascuns pe Antim. Tot la fel i-a procurat lui Sever mijloace ca să fugă și patriarhul Antiohiei

s-a putut duce în Egipt ca să-și sfîrșească în liniște zilele. Zooras a fost exilat în Tracia și, în fața persecuției amenințătoare, toți cei care năvăliseră în Bizanț atrași de nădejdea victoriei, clerici, călugări, laici, se risipiră dispersați, pe drept neliniștiți în ceea ce privește viitorul. În curînd, într-adevăr, în Siria se aprinseră noi ruguri și, sub energica impulsune a lui Efrem, patriarhul Antiohiei, și a episcopilor săi, cu concursul susținut al autorității laice, mănăstirile fură închise, predicatorii întemnițați sau uciși, norodul credincioșilor monofiziți lăsat pradă sărăciei. Însuși Egiptul fu atins de această reacție. Patriarhul Teodosie, prieten cu Antim și cu Sever, fu chemat la Constantinopol, invitat să-și dea demisia, exilat în Tracia, cu tot clerul său, înlocuit la Alexandria de un prelat capabil de a face să se frîngă orice rezistență, fie și prin teroare. În puțină vreme, în întreg imperiul nu mai rămăseră decît trei așezări episcopale ocupate de dizidenți.

Teodora nu era însă femeia care să îndure acest eșec. A trebuit să cedeze împrejurărilor, să asiste neputincioasă la ruina prietenilor ei și la triumful papalității: cu o abilitate suplă și cutezătoare încercă să-și ia revanșa. În timp ce Conciliul din 536 culmina prin afurisenii sterpe, ea profită de moartea lui Agapit pentru a încerca să pună pe tronul pontifical un Papă ales de ea. În timp ce, sub influența nunțiului roman Pelagius, ultima citadelă a monofiziților, Egiptul, părea pe cale de dispariție, la Constantinopol, chiar în palatul imperial, împărăteasa pregătea cu răbdare victoria Bisericii persecutate.

CHIPURI DE CĂLUGĂRI ȘI DE APOSTOLI

În vremea în care, din întregul Orient, călugării monofiziți, persecutați de ortodocși, năvăleau spre Constantinopol, Teodora, dornică să le ofere azil și să le dea o dovadă răsunătoare a protecției sale, nu crezu că ar putea proceda mai bine decât strângându-i în Palatul Sacru.

Palatul din Hormisdas era una dintre dependențele reședinței imperiale. Situat pe malul drept al Mării de Marmara, el slujise ca locuință lui Justinian atunci când nu era încă moștenitorul prezumtiv al imperiului. Urcat pe tron, prințul ținuse să-și păstreze această locuință din tinerețe și o restaurase cu măreție, incluzând-o în incinta extinsă a palatului. Tocmai casa aceasta fu aleasă de Teodora ca să-și instaleze prietenii în ea și nu-i fu greu s-o obțină prin bunăvoința soțului ei. Justinian nu se supăraseră de a-i avea astfel sub mîna sa și sub supravegherea directă a poliției sale pe șefii cei mai de seamă ai opoziției monofizite.

Prin grija basilisei vechiul palat din Hormisdas se transformă deci, cum scrie un contemporan, „într-un mare și minunat pustiu al călugărilor“. În apartamente s-au amenajat chilii; dintr-una din marile săli s-a făcut o biserică, din alta un refectoriu. Pentru cei mai în vîrstă dintre călugări, pentru cei care cereau o grijă deosebită, anahoreți și schimnicii alungați din sihăstrie, stiliți constrînși să coboare de pe stîlpii lor, s-au construit în curți și sub porticuri, colibe de lemn, acoperite cu țigle sau stuf, unde putură să trăiască izolați, în meditație și rugăciune; celorlalți călugări li se puse la dispoziție o casă vastă unde, sub conducerea unui abate, duceau în comun o viață austeră. Mai bine de cinci sute

de călugări originari din cele mai diverse țări, vorbind limbile cele mai variate, fură astfel adunați într-o pioasă comunitate; și-n tot lungul zilei, pe coridoare, în curți, în sălile somptuoase ale palatului, n-auzeai decît murmurul rugăciunilor și psalmodierea cîntecelor sacre, nu mai vedeai decît călugări bătrîni, cu barbă albă, prosternați la picioarele altarelor, străduindu-se prin veghe, austeritate și post, să merite salvarea veșnică. În curînd prin pioșenia lor sirienii deveniră populari în capitală. La început se mirară toți de ciudățenia lor; apoi repede ajunseră să-i admire. Credincioșii alergară cu miile la mănăstire, curioși de acest spectacol nemaivăzut sau dornici să primească binecuvîntarea preafericitelor; pînă și partizanii Conciliului din Calcedonia, surprinși și încințați, simțiră, încetul cu încetul, remușcări, căința le pătrunse în suflute și mulți dintre ei se convertiră la doctrina monofizită. Pătimașa Teodora mai ales, se ducea să-și viziteze protejații. La fiecare două sau trei zile, ea venea să ingenuncheze cu pioșenie la picioarele cenobitilor, să le ceară binecuvîntarea și rugăciunile, să le împartă pomeni mărețe. Sfirși chiar prin a-l hotări pe Justinian, în ciuda prejudecăților, s-o însoțească; și împăratul însuși, cuprins de admirație, fu atît de adînc convins în urma discuțiilor pe care le avu cu călugării încît voi, ca și soția sa, să-i cinstească și să-i ocrotească.

Firește, în acest entuziasm general, miracolele care se produceau prompt, chiar atunci cînd era nevoie, făcură să crească și mai mult, în Bizanț, reputația acestei comunități.

Într-o zi credincioșii se înghesuiră în mare număr ca să primească împărtaşania. Ca de obicei, în asistență se aflau multe femei și copii.

Deodată se auzi o trosnitură puternică. Sub picioarele mulțimii foarte compacte, edificiul se prăbuși, îngropînd sub el sute de victime. De pretutindeni se ridicau gemete, strigăte de groază și de moarte; zgomotul ajunse pînă la Palatul Sacru, și, în curînd, vestea despre cumplita catastrofă se răspîndi în întreg orașul. Dar Domnul, în mila sa, veghea asupra aleșilor săi. După un scurt moment de stupeoare, zice-se că toți cei de față se

ridică întregi și zdraveni fără nici o rană, fără nici o contuzie, laudând și celebrându-l pe Domnul care-i salvase de la o moarte sigură. În fața acestei minuni, suveranii, bogătașii, întreg orașul, îi venerară și mai mult pe preafericii, și însuși Justinian ținu să le facă cinstea să reconstruiască, pe cheltuiala sa, clădirea care se prăbușise.

În timpul anilor grei care urmară după Conciliul din 538, atunci când în întreg imperiul persecuția continua cu turbare, mănăstirea monofizită a Sfintului Sergiu — acestui hram îi fusese consacrată — datorită protecției împărătesei scăpă de furtună. În realitate, călugării erau într-un fel prizonieri în această așezare; le trebuia, ca să părăsească orașul, autorizația cîrmuirii. Cu toate acestea, influența pe care o exercitau în jurul lor era considerabilă și cu toate că, cu timpul, numărul cenobiților a scăzut, o parte dintre ei avînd îngăduința să se întoarcă în ținuturile natale, totuși, atîta vreme cît a trăit Teodora, mănăstirea a prosperat; chiar după moartea basilisei, Justinian, în amintirea soției sale, a ocrotit-o mai departe.

Cam tot în acea vreme, și tot grație sprijinului împărătesei, o altă comunitate monofizită se menținea la porțile capitalei. În mahalaua Sike, pe malul oriental al Cornului de Aur, se ridica, în fața bisericii și a palatului Sfintului Maras, mănăstirea sirienilor.

Fusese fondată pe un teren dăruit de Teodora călugărului Zooras și mulți dizidenți care veneau în capitală găsiseră aici siguranță și liniște. Pe un teren învecinat, piosul Maras făcuse un cimitir pentru coreligionarii săi și un mare număr de oameni iluștri ai partidului fuseseră îngropați în acest pămînt. Devenit astfel un loc sfînt al monofizismului, mănăstirea era cît se poate de înfloritoare; șeful ei, abatele Ioan, un călugăr originar din Armida, în Mesopotamia, avea mare trecere în fața împărătesei și chiar a împăratului; pentru zelul lui de a combate și a denunța păgînismul, consimți să-i ierte lui Justinian credințele eretice. În acest adăpost sigur, încetul cu încetul, se adunară toate notabilitățile partidului care-și aflară acolo centrul de acțiune și de propagandă.

Astfel, în ciuda edictelor, în ciuda opreliștilor legii și a persecuției, Teodora își susținea și-și proteja prietenii. Peste tot le pregăti monofiziților aziluri. În insula Chios ea întemeie, pentru episcopii expulzați și călugării proscrși, o casă de refugiu, alături de mormîntul sfîntului martir Isidor.

La Derkos, pe Pontul Euxin, unde a fost obligată, în timpul crizei din 536, să accepte ca monahul Zooras, patriarhul Teodosie și clerul său să fie exilați, ea nu crută nimic ea să îndulcească semicaptivitatea partizanilor săi. Nu se mulțumi, să se îngrijească doar de nevoile lor, ci le încurajă în mod discret propaganda, făcînd astfel încît să lase să ajungă pînă la ei pe numeroși credincioși care veneau lîngă păstorii lor să caute ajutor și mîngiere; se strădui mai ales să le înlesnească înapoierea în capitală, cu scopul de a grupa în jurul ei și de a organiza toate forțele partidului.

În timp ce, într-adevăr, populațiile orientale, în ciuda persecuției, în ciuda exilului sau a morții preoților lor, se încăpățîneau în credința lor, marii șefi ai sectei înțeleseseră, abili, că singur palatul putea să vină în ajutorul Bisericii lor și că toate eforturile trebuiau depuse la Constantinopol pentru „a-l îmblîndi pe împărat, cum zice un cronicar, și a înflăcări zelul împărătesei cu privire la credincioși“.

Adoptînd pentru un moment o prudentă rezervă, ei se făceau că respectă ordinele cîrmuirii, nefăcînd o propagandă prea activă, evitînd să predice sau să poruncească preoților; contau pe timp și pe Teodora. Dar atitudinea lor nu plăcu tuturor coreligionarilor lor; existau, printre monofiziți, entuziaști și fanatici și aceștia voiau să se impună solitudinii suveranei.

Printre oamenii cei mai pătimași ai partidului cel mai intransigent era Ioan, odinioară episcop la Memfis, în Egipt. Îl urmase în exilul său pe patriarhul Teodosie, dar sufletul lui energic și pasionat, lacom de gloria martiriului, n-a întîrziat să se plictisească de viața prea liniștită și prea prudentă care se ducea la Derkos.

— Ne numesc, spunea el adesea, păstorii bisericii lui Dumnezeu și totuși noi ne lăsăm mieii ca să fie sfișiați

de lupi. Stăm liniștiți acasă cînd ar trebui să murim pentru credința noastră.

Se întrista să-i vadă în jurul lui pe episcopi refuzînd, de teama cîrmuirii, ajutorul credinței, celor care alergau de atîta de departe pînă la ei.

— Pentru Dumnezeu, mai spunea el, nu știu ce mă ține să nu mă duc, de față cu toți, în Marea Biserică sau în Forum, și să mă închin !

Sfîrși prin a obține, sub pretextul că ăra bolnav, autorizația de a merge la Constantinopol pentru a consulta niște medici. Foarte bine primit de împărăteasă, care se ocupă ea însăși de găzduirea și întreținerea lui, el începu în curînd să predice foarte liber, restabilind altarele și instruindu-i pe credincioși. Politicienii sectei, puțin neliniștiți de acest zel nepotolit, socotiră că Ioan se arunca în gura leului și că prin patima lui nebu-nească avea să compromită grav partidul ; și cum egipteanul nu voia să audă nimic și declara disprețuitor că gura leilor se închide cu cuvîntul Domnului, cerură patriarhului să-l recheme la Derkos. Teodosie, încîntat în taină de opera discipolului său, se eschivă spunînd că împărăteasa era la curent cu intențiile lui Ioan și că ea îl primise bine. Se reîntoarseră deci către Teodora. Episcopii monofiziți o rugară să-l îndepărteze pe egiptean din capitală și, voind prin asta să fie pe placul preafericitor, ea consimți bucuroasă. Dar cînd veniră, în numele basilisei, să-i spună lui Ioan că trebuia să plece neîntîrziat, sub pedeapsa cu moartea, preafericitul, cu obișnuitul lui curaj, alergă drept la palat și de îndată ce se află în fața suveranei, începu să-i reproșeze cu violență că s-a înțeles cu Justinian ca să mîhnească biserica Domnului. Și cum Teodora nu pricepea nimic, el zise :

— Nu tu mi-ai spus să părăsesc orașul ? reluă el. Nu tu ai poruncit să mă omoare ? Ce-ți trebuie mai mult ?

Se explică ; împărăteasa, foarte nemulțumită de trimișii necredincioși, nu consimți să-i ierte decît la rugămintile preafericitului. Totuși, ea se strădui să-i potolească puțin excesul de zel :

— Ai grijă, îi spuse, să rămii la palat, ca să nu te pască vreo nenorocire ; poartă-te bine, cum fac și ceilalți și nu mai hirotonisi alți preoți în capitală !

— N-am nici o dorință, făcu el ; dacă am venit aici, am făcut-o cu unicul scop de a-ți cere îngăduința să petrec treizeci sau patruzeci de zile liniștit, într-o casă la țară, căci sînt foarte bolnav.

Încîntată, Teodora îi acordă ceea ce voia. Dar Ioan profită de această îngăduință de a absenta ca să se ducă să predice în Asia Minor ; deghizat în cerșetor, ajunsese pînă la Tars și obținut mari succese. Totuși ortodocșii erau neliniștiți de uneltirile sale ; episcopii îi trimiseră lui Justinian scrisori destul de tari care-l anuntau că un călugăr eretic, scăpat din capitală, tulbura toată țara. Și de data asta, prin istețimea sa, sfîntul știu s-o scoată cu bine la capăt. Întors în grabă în Bizanț, se grăbi să-i scrie Teodorei că regretă de a nu fi venit de atîta vreme s-o salute, dar sănătatea sa subredă îl împiedicase în tot acest timp să iasă din casă. Astfel, cînd din ancheta deschisă părea să rezulte că episcopul incriminat putea foarte bine să fie Ioan Egipteanul, Teodora îl luă ea însăși pe garanție susținînd că sfîntul nu părăsise casa de la țară în care îi îngăduise să se retragă ; și cum îl găsiră într-adevăr acolo, denunțătorii se făcură de rîs. În mai multe rînduri, prin ingeniozități de acest fel, Ioan putu să-și reînceapă opera sa de evanghelizare. Preveniți dinainte de trecerea sa, credincioșii se adunau la întîlnirea fixată ; noaptea, în mare taină, în timp ce străjile vegheau asupra siguranței adunării, episcopul împărțasea, hirotonisea preoți, încuraja pe credincioși ; și cînd ortodocșii erau înștiințați de sosirea sa, el era de acum departe.

În capitală, activitatea sa nu era mai puțin susținută și inșiși politicienii au sfîrșit prin a se înclina în fața admirabilului curaj și neobositului zel al preafericitului.

Între timp, prin alte mijloace, ei îi urmăreau opera. Grație împărătesei, Teodosie și prietenii săi fuseseră chemați la Constantinopol și, curînd, vechea casă a patriarhului deveni centrul partidului.

La el se întâlneau toți oamenii mai activi și mai energici ai sectei. Alături de vechi luptători ca Zooras sau Petru din Apameea, găseai acolo oameni ca Iulian, viitorul apostol al Nubiei, ca Teodor, viitorul episcop al Arabiei, ca Sergius din Tella, viitorul patriarh al Antiohiei și prietenul său Iacob Baradeu, care avea să ocupe scaunul din Edessa și să reconstituie biserica monofozită, și încă alții, Ioan, abatele mănăstirii siriene, care fu mai târziu episcop al Efesului și Constantin, care ajunsese episcopul Laodiceei. Ocrotiți pe față de Teodora, care cunoștea de multă vreme pe cei mai mulți dintre ei, toți fură bine primiți la Curte; basilisa îi recomanda fără înțetare, adesea chiar îi impunea împăratului; și din nou catolicii se plinseră că monofiziții, prin perfidia lor, înțesaseră palatul și cea mai mare parte a capitalei.

În curînd ei făcură și mai mult. Persecuția ortodoxă măturase din scaunele lor majoritatea episcopilor dizidenți, și cîrmuirea veghea cu foarte mare atenție să împiedice recrutarea clerului schismatic. Lucrul cel mai important atunci era să li se dea șefi credincioșilor; în ciuda precauțiilor luate împotriva lor, monofiziții reușiră, cu complicitatea Teodorei, acest lucru. Ocazia se ivi în anul 543. Harit Gassanidul, prințul triburilor arabe din deșertul Siriei îi ceru Teodorei să-i trimită doi sau trei episcopi pentru a întreține credința printre supușii lui. Cu grabă, basilisa îi căută pe acei preoți printre prietenii monofiziților, și lucru demn de remarcat, alegerea ei fu pe placul lui Justinian. Împăratul, destul de încurcat de clerul său dizident, folosea cu bucurie în misiuni externe zelul devorant al predicatorilor schismatici; se mai folosisse de ei ca să-i creștineze pe arabii din Yemen și pe abisinienii din regatul lui Aksum, ca să-i cucerească la credința creștină pe păgînii din Nubia și din ținutul Blemys și se știe cum a secondat Teodora, din toate puterile sale, acest apostolat. Cei doi suverani se arătară deci de acord să aleagă dintre monofiziți episcopii pe care-i cerea prințul din deșert.

Cam de vreo cincisprezece ani trăia la Constantinopol un călugăr din Tella, numit Iacob Baradeu. Om foarte savant, hrănit cu știința siriană și greacă, era și

mai celebru încă prin posturile sale, austeritatea, simplitatea vieții și excesul modestiei. De tînăr voise să fie sărac și-și împărțise toată averea săracilor; deveni repede faimos prin neglijența veșmintelor, asprimea moravurilor și vindecărilor miraculoase. Venit mai târziu în capitală și primit foarte bine de împărăteasă, socotise mai înțelept să se ferească de ispitele lumii; se închise într-o chilie strîmtă, nevoind să vadă pe nimeni, nevorbind cu nimeni și cu atît mai admirat de toți. Harit Gassanidul, care avu prilejul să-l întâlnească și să-i admire profetica sa clarviziune, avea o deosebită stimă pentru el. Teodora, care-l cunoștea bine, simțea pentru el o vie simpatie. Așa că pe acest gînditor, pe acest singuratic, pe acest ascet îl alesese ea ca să-i creștineze pe arabi și să reconstituie biserica monofizită. Întîmplarea avea să arate că nu se înșelase.

La sfaturile basilisei, Teodosie îl desemnă pe Iacob Baradeu pentru scaunul din Edesa și numi în scaunul din Bostra un alt călugăr din anturajul său, pe arabul Teodor. Cu toată sila lor, cei doi trebuiră să cedeze în fața dorinței formale a Teodorei și să reîntre în acea viață activă pe care ei sperau s-o părăsească. Confirmați episcopi de bătrînul patriarh al Alexandriei cei doi plecară la diocesele lor. Dar, pe lângă misiunea oficială, cei doi apostoli primiseră și instrucțiuni secrete. Cu acordul suveranei, Teodor fusese înputernicit să hirotonească preoți, să numească episcopi, într-un cuvînt să reconstituie clerul monofizit în Orient. Drept cîmp de acțiune Teodosie atribuisse — departe mult de limitele înguste ale diocazelor lor — lui Teodor întreaga Arabie, Palestina și deșertul, iar lui Iacob Baradeu Siria și Asia Minor în întregime. Împărăteasa, de acord cu patriarhul, încuraja această propagandă și făgăduia să-și pună influența în slujba prelaților.

În cîțiva ani, Iacob Baradeu, prin energia, zelul și curajul său reconstitui într-adevăr biserica monofizită. Reluînd opera pe care o întreprinsese în provinciile asiatice mai întîi Ioan din Tella și după el Ioan Egipteanul, el parcurse, adesea ascunzîndu-se sub straie de cerșetor, Siria, Armenia, Capadocia, Cilicia, Isauria, Pamfilia, Asia

și insulele Rodos, Cipru, Chios, Mytilene predicînd și instruind, hirotonisînd preoți pentru noile comunități, organizînd dioceze și numînd în ele episcopi, „răspîndînd“, după cuvîntul cronicarului, „fluvii mari de sacerdoți în întregul imperiu roman“. În zadar, speriați de agitația pe care o provoca apostolul, prelații ortodocși se străduiseră să-l aresteze pe Iacob; în zadar Justinian, la cererea lor, puse un premiu pe capul său; sfîntul dejuca toate intrigile persecutorilor și-și continua marșul „pe drumul dreptății“. Mereu pe jos, ducînd peste tot o existență de ascet, îl găseai cînd la Constantinopol, cînd în Asia, cînd în Alexandria, mereu nebosît, mereu de negăsit. Prietenii săi erau convinși că însuși Dumnezeu îl proteja și îl tuneca mintea dușmanilor săi și se povestea în cercurile monofizitelor, nu fără oarecare ironie, cum de multe ori cavalerii cîrmuirii îl întrebau chiar pe el: „N-ai auzit spunîndu-se că Iacob-impostorul a fost în cutare loc?“ și cum el își bătea joc de ei rîspunzînd: „— Da, mi s-a spus într-adevăr că a fost văzut în cutare district — și le indica o direcție cu totul opusă celei pe care se gîndea el s-o urmeze — dacă vă grăbiți un pic caii, cu siguranță că-l veți ajunge!“ Prietenia Teodorei și dibăcia coreligionarilor săi din capitală îl protejau și mai sigur pe apostol.

Cum legea canonică cerea, pentru confirmarea unui episcop, prezența a trei dintre colegii săi, Iacob, la sfatul patriarhului Teodosie, a trebuit să se întoarcă la Alexandria: aici a găsit prelați care, la porunca vechiului lor mitropolit, conferiră cu plăcere episcopatul la doi dintre însoțitorii sfîntului. Cu concursul lor, Baradeu, la rîndul său, confirmă alți episcopi în principalele orașe ale Siriei și Asiei. În același timp, prelații reținuți la Constantinopol numeau doisprezece episcopi pentru Egipt și Tebaida și, în fruntea patriarhatului din Antiohia, vacant după moartea lui Sever, numiră pe un prieten al lui Iacob, savantul și piosul Sergiu din Tella. Astfel, un întreg episcopat neoficial se constituî pentru a dirija noua biserică ce trebuia, după marele ei învățător, să-și păstreze numele de iacobită. Cu foarte multă iscusință, Teodora, ca să favorizeze acțiunea protejaților săi, a găsit mijlocul să dea multora dintre ei însărcinări

oficiale din chiar partea cîrmuirii. Așa se face că Ioan, numit în secret episcop monofizit în Efes, a fost trimis de Justinian în Caria, în Lidia, și în Egipt ca să combată acolo păgînismul. Își realizează cu conștiinciozitate opera și merită, prin zelul său, să fie numit „distrugătorul idoloilor, hărțuitorul păgînilor; dar el sluji și mai bine secta din care făcea parte și-și acoperi dioceza cu biserici și mănăstiri monofizite.

Doi patriarhi, douăzeci și șapte de episcopi unși, mai bine de o sută de mii de preoți și diaconi hirotonisiți, acestea fură în cîțiva ani rezultatele apostolatului lui Iacob Baradeu. Grație activității sale, cea mai mare parte a Orientului revenise acum la ceea ce numeau toți „creștina preafericiților Iacob și Teodosie“, și, chiar dincolo de hotarele monarhiei, în Persia, în Arabia, în Abisinia, în Nubia, biserici puternice mărturiseau credința monofizită; Teodora, care fusese întotdeauna protectoarea acestei creștinătăți îndepărtate, care lucrase cu energie toată viața sa pentru triumful monofizismului, putea să fie mîndră de opera sa.

Călugărul obscur pe care ea îl văzuse odinioară în vis, adăpînd cu apă vie mulțimea romanilor, pustnicul pios pe care ea îl adusese odinioară la Constantinopol și-n care avusese încredere, îi răsplătise din plin nădejdea. A putut, pe pătul de moarte, văzînd succesele crescînde ale apostolatului lui Iacob, să creadă că visul politicii sale în materie de religie era împlinit.

Dacă astăzi, în Egipt și în Siria, mai există încă biserică iacobită, faptul se datorează numai lui Iacob Baradeu și Teodorei.

PAPA ȘI ÎMPĂRĂTEASA

Cînd, în 536, Papa Agapit muri pe neașteptate la Constantinopol, Teodora concepă cutezătorul proiect de a profita de eliberarea neprevăzută a scaunului pontifical. De cîțiva ani, trăia la Bizanț ca nunțiu apostolic, un diacon numit Vigiliu. Era un suflet ambițios, lipsit de scrupule, capabil, ca să parvină, de multe fapte reprobabile și de compromisuri. Provenit dintr-o familie senatorială, fusese odată ispitit să se urce pe scaunul sfîntului Petru și s-a lăsat, în acest scop înfiat de Bonifaciu al II-lea ca urmaș al său. Obligat, în fața opoziției clerului roman, să renunțe la nădejile sale, el s-a întors către bizantini și și-a folosit misiunea diplomatică în capitală pentru a cîștiga, cu multă iscusință, favoarea Teodorei. Cînd basilisa furioasă, de a fi cedat pretențiilor lui Agapit se gîndi, pentru a-și lua revanșa, să aleagă ea un Papă dispus să cadă la învoială cu monofiziții, Vigiliu, bine văzut la Curte și a cărui ambiție îi garanta ascultarea, păru omul care trebuia să pună în practică planurile împărătesei.

Lui Vigiliu și Teodorei nu le fu deloc greu să se înțeleagă. Basilisa îi oferi nunțului locul lui Agapit; el făgădui în schimb că va fi, pe tronul pontifical, instrumentul cu totul devotat al năzuințelor împărătesei. Se povesti chiar, mai tîrziu, că în schimbul protecției bizantine, el se angajă în mod și mai oficial: făgădui să renege Conciliul din Calcedonia, să-l repună în scaun pe Antim, să scrie marilor șefi ai monofizismului, Teodosie și Sever, ca să le dovedească totala sa conformitate de vederi cu ei. Drept răsplată a serviciilor pe care le aștepta de la el, Teodora, îi înmînă lui Vigiliu o mare sumă de bani. „Pentru cel care a studiat caracterul lui Vigiliu

— a spus un foarte pătrunzător istoric — nici o stipulație nu părea a fi departe de problema inițială. Era capabil de orice făgăduială, sau cel puțin era în stare să te lase să nădăjduiești orice.“

Ceea ce este sigur e că a plecat în grabă la Roma ducînd scrisori pentru Belizarie și soția sa Antonina și că aceste scrisori îi indicau generalului ce are de făcut în termeni care nu mai îngăduiau nici o obiecție. În numirea noului Papă, Justinian era hotărît să-i lase mină liberă Teodorei, dorind să-i ofere această compensație în urma eșecului pe care-l încercase, și poate că în secret satisfăcut de o soluție care să restabilească unitatea Bisericii, punîndu-l pe pontiful roman de acord cu orientalii.

În timp ce la Bizanț se negocia acest pact, în Cetatea Eternă evenimentele mergeau înainte. Cu toate că la acea dată Belizarie debarcase în Italia, Roma era încă în mîinile ostrogoților. Regele Teodot, simțind din instinct ce importanță avea, în acea conjunctură să se asigure de suveranul pontifical, numise cu toată graba un succesor după Agapit, în persoana diaconului Silvestru, pe care-l presupunea devotat intereselor sale. Cînd Vigiliu sosi în Italia, pentru a se așeza în scaunul sfîntului Petru, conform dorinței Teodorei, trebui mai întîi să-l dea jos pe Silvestru. Lucru greu și cu atît mai neplăcut cu cît, pentru a se face agreat la Constantinopol, noul Papă avusese grijă să-i cheme pe bizantini în Cetatea Eternă și să-i predea Roma, în 536, lui Belizarie.

Vigiliu era foarte decepționat; Teodora, prea puțin mulțumită. Ea încercă totuși, indiferentă în fond în ceea ce privea persoana, de a obține de la Silvestru ceea ce nădăjduia de la Vigiliu și-i ceru să-l repună pe Antim pe tronul pontifical. Noul Papă refuză cu energie. Atunci împărăteasa se hotărî să se apuce de treabă. Ordine oficiale îi fură trimise lui Belizarie poruncindu-i să-l destituie pe Silvestru și să-l pună în locul lui pe Vigiliu. Patriciul ezită, destul de plictisit de silnica treabă care i se cerea; dar, alături de el, Antonina, foarte dornică să-i fie pe plac Teodorei, îi combătu scrupulele și, pentru a triumfa, ambițiosul Vigiliu, agitîndu-se în jurul

generalului, folosea, se zice, argumente nu mai puțin hotărâtoare. Îi făgădui patriciului bani și cum nu mai putea să contracareze fără pericol, dorința basilisei, Belizarie sfârși prin a se preta la complotul urzit împotriva bietului Silvestru.

Dar chiar în acel moment ostrogoții, sub ordinele regelui Vitiges, reluară ofensiva. O armată formidabilă asedia Roma; pentru apărare, Belizarie avea doar cinci mii de oameni ascunși în spatele meterezelor prost reparate, în mijlocul unei populații nemulțumite care sufla vântul trădării. Când i se aduseră deci preținsele scrisori ale Papei, prin care pontiful se oferea să predea regelui goților poarta Asinaria, vecină cu reședința sa din Latran, patriciul fu puțin emoționat; dar băgă repede de seamă că aceste piese „doveditoare“ fuseseră plăsmuite fără rușine; cuprins de simpatie față de victimă, făcu în taină, de acord cu Antonina, un ultim efort pe lângă Silvestru. Îi sugeră să facă el însuși, în fața Teodorei, concesile pe care le aștepta de bunăvoie de la Vigiliu și să scape astfel de soarta care-l amenința. Cu curaj, amintindu-și că era păzitorul ortodoxiei, Silvestru refuză. Evenimentele aveau să-și urmeze cursul.

Pentru a dezminți zvonul trădării care circula pe sea-ma sa, Silvestru părăsise palatul Latran și se retrăsese departe de ziduri, pe Aventin, în vecinătatea bisericii Sfânta Sabina. Aici a trimis Belizarie să fie căutat, jurându-se pe fiul său vitreg, Fotios, că nu i se va întâmpla nimic supărător. În ciuda temerilor celor din preajma sa, care-și băteau joc de jurămintele grecilor, Silvestru se duce la palatul Pincio și, în adevăr, această primă întrevvedere se termină fără violențe. În ultimul moment Belizarie ezitase. La câteva zile după asta, Papa fu din nou chemat de general. Dar pontiful, neliniștit, refuză să părăsească biserica ce-i slujea de azil; în sfârșit se decise și, cu o suită numeroasă plecă, incredințându-și cauza Domnului. Dar abia sosit la palatul patriciului, Silvestru fu despărțit de însoțitorii săi care fură reținuți în anticameră; singur cu Vigiliu, el fu introdus în apartamentele intime. Un spectacol straniu îl aștepta. Pe un pat de odihnă, Antonina culcată cu nepăsare, pă-

rea o suverană care primește un supus; la picioarele sale, Belizarie, așezat ca un îndrăgostit, părea un servitor ascultător al tuturor poruncilor sale.

— Ei bine, senior Papă, exclamă soția patriciului, ce v-am făcut, noi și romanii, ca să vreți să ne predați goților?

Ceea ce spuse după aceea, nu se mai știe. Se știe doar ceea ce se întâmplă. Despuiat de ornamentele sale sacerdotale, Papa fu îmbrăcat în haină de călugăr; apoi un slujitor al lui Belizarie se duse să spună clericilor rămași în anticameră:

— Seniorul Papă a fost destituit și făcut călugăr!

În toiul consternării generale Vigiliu fu ales Papă chiar a doua zi sub presiunea autorității bizantine.

Asta se întâmpla în martie 537.

Nenorocitul Silvestru, expediat de Belizarie în Lycia n-avea să mai revadă niciodată Cetatea Eternă.

Un moment Justinian înspăimântat de amploarea nelegiurii săvârșite împotriva pontifului, s-a gândit să întenteze un proces în toată regula și să-l reazeze pe scaunul său dacă se dovedea nevinovat.

În ciuda Teodorei, el a poruncit să fie retrimis la Roma, și Vigiliu, foarte neliniștit, se și întreba ce-i va aduce viitorul.

Din fericire, Antonina era acolo; mereu dornică să fie pe placul împărătesei, ea îl determină pe Belizarie să-l predea emisarilor lui Vigiliu pe nefericitul său predecesor. Exilat în insula Palmaria, redus „la piinea durerii și la apa spaimei“, Silvestru muri la puțină vreme după asta, victimă nevinovată a ambițiilor lui Vigiliu, a intrigilor Antoninei și a politicii Teodorei.

Împărăteasa părea să fi izbutit; își făcuse un Papă credincios ei. Dar, odată instalat, Vigiliu își schimbă atitudinea. Cu toate sfaturile Antoninei, cu toate somatiile lui Belizarie, el încercă să meargă pe căi ocolite și să amâne îndeplinirea făgăduielilor. Dușmanii săi spun că a sfârșit prin a ceda, și că a adresat marilor șefi ai monofizismului, Teodosie, Antim și Sever, o scrisoare în care a aderat la doctrina lor; dar documentul este de o autenticitate mult prea suspectă și recunoașterea pu-

blică a credinței oficiale pe care Papa a adresat-o împăratului și patriarhului Menas nu este împotriva ortodoxiei. De asemenea și împrejurările i-au sugerat pretexte ca să nu se execute. Italia, devastată de război, era într-o situație prea critică pentru ca Papa să nu fie scuzat de a fi uitat oarecum de problemele religioase; atașamentul față de Occident al Conciliului din Calcedonia și tradiția sfântului Leon justificau, pe de altă parte, tergiversările pontifului. Însăși Teodora părea să fi înțeles pericolul pe care l-ar fi adus o bruscare a lucrurilor, și, încrezătoare în Vigiliu, așteptă, la început cu răbdare, ca acestuia să-i fie propice momentul de a-și îndeplini făgăduielile. Cît despre Justinian, foarte supus atunci influenței nuntîului Pelagiu, prieten bun al Papei, n-avea nici o dorință să-i favorizeze pe monofiziți. Vigiliu putu deci, fără prea mare greutate, să rămînă, fără a se certa cu Teodora, fidel ortodoxiei romane. În concluzie, în ciuda intrigilor împărătesei, tentativa de a pune mîna pe scaunul apostolic a eșuat total.

Totuși, Teodora nu era femeia care să se lase înșelată fără să pedepsească; o dovedi chiar în acest moment. Avusese odinioară ca favorit pe un anume Arsenios, om destul de pătat și pe deasupra aparținînd sectei eretice a samaritenilor, pe care ea îl făcuse bogat și senator ilustru; în momentul revoltei samaritenilor în Palestina ea primise cu plăcere sugestiile sale împotriva creștinilor. Dar de atunci Arsenios își schimbase partidul; se convertise la creștinism, primise botezul din mîinile sfântului Sabas și depunea un zel de neofit să apere noua sa credință. La Alexandria, unde se retrăsese, s-a gîndit să se facă plăcut împăratului, favorizînd din toate puterile reacțiunea calcedoniană pe care o inaugurase, cu sprijinul guvernului, patriarhul Paul, urmașul lui Teodosie. Teodora firește, îi păstră ranchiună, din pricina acestei greșeli; și-l făcu să vadă asta. Opoziția monofizită se închea în Egipt și patriarhul era fără încetare obligat să acționeze cu asprime. Arsenios făcu pe zelosul; îl determină pe Rodos, prefectul augustal, să execute, fără judecată, pe unul dintre adversarii arhiepiscopului. Actul era ilegal; rafinementele de cruzime care însoțiseră acest act, sporiseră grozăvia. Împărăteasa

găsi repede ocazia să se răzbune. Arsenios și Rodos fură arestați, judecați, executați; bunurile le fură confiscate. Patriarhul Paul, în ciuda tăgăduirilor sale, fu implicat, ca pârtaș în această afacere și pus la dispoziția sinodului din Gaza. Basilisa putea să fie mîndră de opera sa; cu aceeași lovitură făcuse să fie destituit un prelat odios monofizitilor, dînd un răsunător exemplu de pericolul care-i păstrea pe funcționarii ce slujeau cu prea multă docilitate — chiar din ordinele împăratului — interesele ortodoxiei, și pedepsise în sfîrșit pe un vechi prieten devenit un trădător. Vigiliu trebuia să ia aminte și el la tenacitatea urii sale și la imprudența de a înșela speranțele Teodorei.

Acestea se petreceau în vremea în care biserica monofizită începea să se reconstituie; și prelații Curtii, ca să placă suveranei, se străduiau să caute un mijloc de înțelegere cu dizidenții. Unul dintre ei, Teodor Askidas, episcop din Cezareea, avu norocul de a dibui printre textele aprobate de Conciliul din Calcedonia trei opusculă, „trei capitole“, cum li se spuneau, atinse în mod notoriu de erezie nestoriană și ai căror autori erau foarte odioși monofizitilor. Foarte mîndru de această descoperire, prin care nădăjduia să-i joace un renghi serios rivalului său de influență, nuntîul roman Pelagius, îl înștiință pe Justinian și linguşind mania teologică a împăratului îl rugă să analizeze această chestiune. Îi arătă în plus că avea mijlocul de a risipi neîncrederea monofizitilor, și Conciliul „reînnoit și curăţat“ va fi fără dificultate acceptat de toți. Justinian care, sub influența Teodorei, revenise atunci la politica de reconciliere, se lăsă sedus; dizidenții, încîntați de a vedea compromisă opera Sfîntului Leon, îi împingeau pe toți, chiar și pe cei mai intransigenți la noua formulă a uniunii. Cearta „celor trei capitole“ începu.

Aici îi căzu Teodorei în mînă Papa Vigiliu. Acesta fu invitat să-și dea adeziunea la edictul prin care împăratul pronunțase condamnarea textelor incriminate și, pentru a-l hotări la asta, Justinian folosi, cu destulă brutalitate, forța. La 22 noiembrie 545, cum Papa celebra slujba în biserica Sfînta Cecilia din Transtevere, biserica

fu pe neașteptate încercuită de soldați. Secretarul imperial de care asculta detașamentul, intră în sanctuar și-i făcu cunoscut pontifului să-l urmeze fără întârziere. Înainte ca asistența să-și poată da seama, Vigiliu fu arestat și imbarcat în grabă pe o navă care staționa în apropiere de Tibru. În vremea asta, pe mal, rîndurile mulțimii se îngroșau. Un grup de credincioși care-l urmaseră pe Papă îi cereau, prin strigăte puternice, binecuvîntarea. Pe puntea navei, Vigiliu rosti asupra lor o rugăciune. Între timp funcționarul imperial grăbi pornirea și curînd vasul începu să coboare pe fluviu. Dar atunci avu loc o altă întîmplare : mulțimea, care-l detesta pe pontif, începu să huiduiască în timp ce o grindină de proiectile, pietre, bastoane, se abătu asupra navei.

— Moarte ție, striga poporul, nenorocire ție ! Ai făcut rău romanilor : rău să-ți fie și ție acolo unde te duci !

În sfîrșit, nava, împinsă de curent, fu în afara valului acelor turbați ; Vigiliu putu să ajungă la Porto și de acolo se imbarcă pentru Siracuză.

Imaginația populară îi atribui o parte din această lovitură de teatru, Teodorei. Se povestește că ea a fost cea care a ordonat această răpire.

„Afară sau în biserica Sfîntului Petru, îi scrisese ea emisarului său, arestează-l pe Vigiliu oriunde îl vei găsi și adu-ni-l nouă. Dacă nu, pe bunul Dumnezeu, te jupoi de viu !“

Indiferent de aceste scorneli, se pare că Papa se temea într-adevăr de răzbunarea suveranei ale cărei nădejdi le trădase ; puțin dornic de asemenea să se angajeze în acest „viespar teologic al celor trei capitole“, puse prea puțină grabă în a se prezenta la Constantinopol. Nu ajunsese aici decît după paisprezece luni, la 25 ianuarie 547 ; dar cum avu între timp răgazul să reflecteze și să-și recapete curajul, cum se simțea susținut acum de opoziția întregului Occident, sosi aici cu sentimente foarte diferite de cele pe care le aștepta Curtea. Ca și Agapit odinioară față de Antim, el refuză să intre în legătură cu patriarhul Menas și-l excomunică în mod brutal împreună cu toți aderenții săi. Dar în curînd se

mai domoli ; stingherit de amintirea angajamentelor sale de odinioară, cedînd obsesiilor basileului, energicei voînte a Teodorei, măgulit de asemenea de politețile teologilor de la Curtea bizantină, admise posibilitatea de a afurisi cele trei capitole.

Începînd din luna iunie, ca să fie pe placul împărătesei, se împacă cu patriarhul ; puțin după asta mai făcu un pas. I se dovedi că s-ar putea, fără să se atingă de Conciliu, să condamne cele trei capitole ; în curînd, nici nu mai fu sigur că ar avea dreptate. Cu toate amenințările însă, refuză cu încăpăținare să subscrie la edictul imperial, socotind că urmașul sfîntului Petru nu se putea coborî pînă la simpla ratificare a deciziilor împăratului în materie de credință ; dar se angajă oficial, în prezența basileului și a miniștrilor săi, să condamne cele trei capitole și, ca gaj al făgăduielilor sale, înmînă lui Justinian și Teodorei două declarații exprese întărite de semnătură. Și, foarte mîndru de a fi rezolvat toate dificultățile situației, entuziasmîndu-se la gîndul de a fi judecat o atît de înaltă cauză, se umflă în pene că redăduse, prin înțelepciunea sa, pacea Bisericii ; închise deci cu brutalitate gura aceloră dintre consilierii săi care protestau și, în ajunul Paștelui din anul 548 își publică sentința. Păstrînd în mod oficial autoritatea Conciliului din Calcedonia, el condamnă scrierile celor trei doctori incriminați. Acesta fu ultimul triumf al Teodorei. În ajunul morții, ea a putut să creadă, văzînd umilînța Papei și progresul crescînd al Bisericii monofizite, că și-a răzbunat eșecul din 536, că a pedepsit trădările lui Vigiliu, că a făcut să izbucnească, cu puterea unei energii tenace, politica religioasă la care visase.

Biserica nu i-a iertat Teodorei nici brutala destituire a lui Silvestru, nici fidelitatea încăpățînată pe care a păstrat-o monofizismului, nici violența autoritară de care s-a folosit ca să-și satisfacă mîniile împotriva persoanelor ecleziastice, și din pricina căreia în special Vigiliu a încercat o amară experiență. În ceea ce-l privește pe Vigiliu, în virtutea unei vechi axiome care nu se potrivește decît bogaților — acesta a îndurat unele afromturi în afară de cele poruncite de ea, de care împărăteasa nu putea fi făcută răspunzătoare, ca, de exemplu,

asprele tratamente care i-au fost aplicate acestuia și care sînt în mod incontestabil posterioare morții Teodorei. Din veac în veac, istoricii ecleziastici au acoperit numele împărătesei de blesteme și de ocări și există ceva aproape ridicol în animozitatea cu care unii dintre ei, văd în soția lui Justinian, „o a doua Evă preasupusă șarpelui, o nouă Dalilă, o altă Irodiadă, înădită la sîngele sfinților, o ființă a iadului, tulburată de Satan, înțepată de musca dracului, înverșunată să rupă pacea răscumpărată prin sîngele preoților și martirilor“. Teodora merită să fie judecată altfel decît prin acest val de vorbe deșarte. Sigur că a pus prea multă ardoare pătimașă în a-și realiza planurile, prea multă violență autoritară, prea multe dușmăanii încăpăținate, prea multă cruzime rece uneori; a dat totuși dovadă, în această problemă, de calități eminente: o fermitate bărbătească, un sentiment foarte ascuțit al necesităților cîrmuirii, o inteligență lucidă și puternică de om de Stat. A fost constantă în planurile sale, credincioasă prietenilor și politica complexă pe care a impus-o lui Justinian în materie de religie a fost, în ciuda ezitărilor și schimbărilor bruște de atitudine, destul de demnă, după toate aprecierile, chiar de un împărat.

V

MOARTEA TEODOREI

La 29 iunie 548 Teodora muri de cancer după o destul de lungă suferință.

Pentru a aduce ultimele omagii împărătesei moarte, mulțimea curtenilor și demnitarilor s-a adunat în jurul ei în sălile Palatului Sacru. În Tricliniul celor nouăsprezece paturi fusese expus, conform ceremonialului, cadavrul îmbălsămat al suveranei. Pe patul în întregime din aur, ea se odihnea înveșmîntată în purpură, încununată cu diadema imperială, cu picioarele încălțate în papuci roșii de purpură; pe chipul ei descoperit, moartea nu-și pusese încă pecetea; puțin mai palidă ca de obicei părea că doarme liniștită. În jurul înaltului catafalc pe care străluceau bijuteriile cele mai prețioase ale coroanei, ardeau, înfipte în coloane, mii de torțe de argint și de aur; încet, în aerul îngroșat, urcau printre flăcările lumînărilor norii tămîiei de Arabia, parfumul greu al plantelor cu miros de rășină; la picioarele culcușului funebru, eunucii, cubicularii, femeile din casa imperială plîngeau sfișietor.

Pentru ultima oară, prin fața suveranei moarte defilă întregul Bizanț într-o procesiune solemnă. Patriarhul Menas, urmat de numerosul cler din marea biserică; Papa Vigiliu însoțit de călugări și de episcopi; apoi Senatul în haine de ceremonie, patricienii, magistratii, înalții șefi militari, mulțimea demnitarilor palatului și a administrației; apoi lungul șir al femeilor: patricii cu centura de onoare și magistrisse, soții ale prefectilor, consilierilor, chestorilor, doamne de la Curte și cameriste; toate veniră rînd pe rînd, la chemarea prepozitului, să aducă

un ultim omagiu basilisei. La sfîrșitul lungului cortegiu înaintau prinții din familia imperială și însuși Justinian, înlăcrimat, copleșit de gravitatea pierderii pe care-o socotea, pe bună dreptate, ireparabilă. Femeii pe care o adorase îi aducea, ca ultim dar și supremă amintire, bijuterii somptuoase, stofe minunate brodate cu aur și înstelate cu pietre scumpe, dar funebru care trebuia s-o însoțească pe defunctă în mormînt, simbol al ultimei străluciri a acelui lux și a acelei pompe pe care ea le iubise atîta. Cuprinzînd în brațe scumpul trup neînsuflețit, bătrînul basileu, cu ochii scăldați în lacrimi, își luă ultimul rămas bun de la Teodora sa.

Atunci, la un semn al suveranului, purtătorii imperiali ridicară sicriul ; după care marele maestru al ceremoniilor se apropie de moartă, și repetă de trei ori, cu voce tare, cuvintele rituale :

— Ieși de aici, basilisă ; regele regilor, stăpînul stăpînilor te cheamă !

Și, urmînd sicriul pe sub bolțile palatului, procesiunea imperială se alcătui și se desfășură pentru ultima oară. Afară, sub porticurile Augusteionului, o mulțime în doliu aștepta trecerea cortegiului ; la porți, pe terase, la ferestrele caselor, femei cu părul despletit plîngeau în tăcere sau scoteau strigăte ascuțite : pe străzile acoperite cu covoare, presărate cu nisip aurit, unde tămîia urca în nori deși și înceti, străbătînd valul de norod atras de grandoea spectacolului, cortegiul funebru înainta, măreț și pompos. Cîntecele sacre ale preoților, psalmodierile fecioarelor se amestecau cu bocetele de doliu, cu sunetele orgilor de argint, cu strigătele ritmice ale facțiunilor ; mii de luminări se legănau într-o procesiune luminoasă ; și, străbătînd lunga Stradă a Slujbei, prin Forumul lui Constantin și Piața Capitoliului, toată Curtea se îndreptă spre biserica Sfinții Apostoli s-o conducă pe Teodora în ultimul ei lăcaș.

În biserică se celebră slujba oficială a morților. Din nou maestrul de ceremonii apropiindu-se de cadavru îi strigă :

— Recapătă-ți odihna, basilisă ; regele regilor, stăpînul stăpînilor te cheamă !

Apoi prepozitul îi luă diadema de aur și o înlocui cu o fișie de purpură ; în sfîrșit, în marele sarcofag de marmoră verde de Hierapolis pe care ea însăși poruncise să-i fie pregătit la Denis, se depuse sicriul de aur care închidea rămășițele împărătesei. Încet, mulțimea se risipi și Justinian, zdrobit de durere, reintră împreună cu Curtea în palatul său pustiu.

Cînd se auzi în imperiu de moartea temutei suverane, toți cei care suferiseră din pricina ei simțiră cum le renasc curajul și speranțele. Ioan de Capadocia reapăru la Constantinopol mîngîindu-se cu ideea de a recuceri favoarea lui Justinian ; Artaban, alungîndu-și soția pe care i-o impusese Teodora, crezu că a venit momentul să se răzbune conspirînd împotriva împăratului ; Germanos și fiii săi, foarte ațîțați, socotiră ceasul potrivit pentru a ieși din lunga dizgrație pe care o înduraseră ; chiar și Antonina, protejată și prietena Teodorei, își uită binefăcătoria și căută un nou sprijin pentru a-și asigura puterea. În ochii tuturor, moartea basilisei părea să aducă după sine o reacție și politică și religioasă ; chiar și ortodocșii, uneltind pe lîngă împărat, cereau noi legi împotriva monofiziților înfricoșați de moartea marelui protectoare. Se și vorbea să se curețe Palatul Sacru de toți acei călugări nelegiuți care murdăreau de atîta vreme Palatul din Hormisdas ; îl și ațîtau pe prinț acum cînd împărăteasa era moartă, să supună cu forța credinței Calcedoniei pe acei eretici care se bucuraseră de îngăduința împărătesei și cutezaseră să reziste poruncilor împăratului.

Uitaseră însă de dragostea adîncă pe care Justinian o păstrase Teodorei, de lunga obișnuință pe care o avea de a-i urma sfaturile ; de grija pe care o avusese, înainte de a muri, ca să-i explice soțului ei supremele sale dorințe și să-i recomande pe toți cei care o iubiseră și o slujiseră cu credință.

„Dornic — după cum spune un contemporan — de a se conforma în toate lucrurile voinței soției sale, chiar moartă“, basileul rămase cu încăpăținare fidel sfaturi-

lor cu care ea îl înconjurase și politiciii pe care ea o trăsese. Ioan de Capadocia, cu toate eforturile sale, rămase dizgrațiat; Belizarie, în ciuda onorurilor, fu întotdeauna bănuț; Petru Barsymes și Narses își păstrară favorurile; Antonina, în amintirea prieteniei Teodorei, păstră încrederea suveranului; Germanos și fiii săi fură singurii care reintrară în grații; dar printre prinții din familia imperială, favoritul dintotdeauna al bătrînului împărat fu curopalatul Justin pe care Teodora îl însurase cu nepoata sa și pe care-l desemnă ca moștenitor prezumtiv al monarhiei.

În materie de religie, Justinian nu urmă cu mai puțină fidelitate, instrucțiunile Teodorei. Cînd în gineceul imperial l-au descoperit pe bătrînul patriarh Antim, pe care ea îl ascunsese, împăratul îi făcu o bună primire patriarhului eretic și, spre stupoarea tuturor, îi văzură pe marii șefi ai monofizismului, Antim, Petru din Apameea, Teodosie din Alexandria, primiți ca prieteni la palat și pe prinț căutînd împreună cu ei mijlocul de a restabili pacea în Biserică. Pînă în ultima lui zi, Justinian se strădui să realizeze politica de conciliere la care visase Teodora; Vigiliu, prost tratat, închis, constrîns să fugă, trebui pînă la urmă să se resemneze și să condamne cele trei capitole pe care Conciliul ecumenic din 553 le anatemiză în mod solemn. Pentru a-i reduce pe dizidenți împăratul multiplică colocviile și conferințele; și dacă eforturile sale fură pînă la urmă inutile, ele dovediră cel puțin pînă la ce punct rămăsese el fidel sfaturilor Teodorei.

Niciodată Justinian n-a uitat-o pe seducătoarea ființă, colaboratoarea inteligentă și îndrăzneată pe care soarta i-o scosese în cale. În amintirea ei, ținu să-i păstreze în serviciu pe toți cei care-i fuseseră apropiați; pînă în ultima sa zi, îi păstră, cu fidelitate, memoria. Mulți ani după aceea, cînd voia să facă o făgăduială solemnă avea obiceiul să jure pe numele Teodorei, și cei care doreau să-i facă plăcere îi aminteau de minunata, frumoasa și

înțeleapta suverană, care după ce fusese în lumea aceasta colaboratoarea sa credincioasă, se ruga acum Domnului pentru soțul ei.

Trebuie să mărturisim că există un oarecare exces în această apoteoză. Teodora dansatoarea, n-a avut deloc virtuți care s-o ducă drept în rai; Teodora împărăteasa, cu toată evlavlia sa, a avut cusururi și vicii care nu se prea potrivesc cu aureola sfinților. Dar o trăsătură merită să fie notată: această mare ambițioasă care, sub înaltele sale calități de om de Stat, a știut să rămînă femeie, dă dovadă pînă și dincolo de moarte de o incomparabilă putere de farmec și de seducție.

IMPĂRATUL JUSTINIAN

În biserica San-Vitale din Ravenna se văd pe pereții absidei două tablouri mari de mozaic. La stînga, un împărat, îmbrăcat într-un costum bogat, strălucind de aur și de pietre scumpe încălțat cu papuci de purpură, cu coroană pe cap și înconjurat de aureola pe care bizantinii o atribuiau regilor, aduce darurile sale bisericii isprăvite prin grija lui. E întovărășit de două grupuri de personaje; din primul fac parte arhiepiscopul de Ravenna și clericii săi, în lungi veșminte sacerdotale; în al doilea, strălucitorul cortegiu al demnitarilor aulici și al gărzilor, totul scînteind de bogăția broderiilor, de luciul scuturilor și al armelor. De cealaltă parte a absidei, o împărăteasă înaintează spre ușa sanctuarului, întovărășită de o suită de femei în veșminte elegante și rafinate. Costumul suveranei este de o splendoare fără seamăn. La poalele mantiei sale de purpură violetă, o broderie lată de aur se desfășoară în cute luminoase; pe piept îi strălucesc bijuteriile; pe capul înconjurat de o aureolă, poartă o diademă; în păr, ciucuri de perle sînt amestecați cu pietre scumpe căzîndu-i pe umeri ca niște cascade scînteietoare.

Poate nicăieri lumea bizantină nu trăiește evocată mai puternic ca în aceste tablouri celebre. În rigiditatea lor puțin cam solemnă, aceste figuri așezate simetric, înfățișează ochilor noștri măreția Curții imperiale, prestigiul luxului, rafinamentele minuțioase și savantei sale etichete. Veșmintele bogate sînt copiate după realitate; fețele atît de caracteristice în hieratica lor răceală, sînt, fără îndoială, portretele înseși ale personajelor; în fața acestor chipuri nemișcate, te lași multă vreme pradă visării, în absida solitară și fără să vrei încerci să dezlegi

enigma acestor măști de nepătruns, să ghicești misterul vieții și al gîndurilor dispărute. Căci acest bărbat și această femeie au jucat pe scena lumii, cu treisprezece secole în urmă, marile roluri ale istoriei; ei au guvernat alături ani îndelungați ca niște stăpîni absoluți, tot ceea ce alcătuia atunci universul civilizat; nimic n-a lipsit măreției lor, nimic, nici prestigiul gloriei militare, nici strălucirea marilor reforme administrative, nici rafinamentele civilizației celei mai elogiata, nici minunile unei arte creatoare, nimic, nici chiar farmecul unei existențe romantice, care și astăzi ne suscită curiozitatea, la numele inseparabil unite de Justinian și Teodora.

Ce a fost, ce a voit să fie acest biet țaran ilir urcat pe tronul Cezarilor? Ce a fost, ce a voit să fie această dansatoare umilă care, printr-un joc al soartei, ajunge din coridoarele cercului în splendorile împărăției? Desigur, problema este greu de rezolvat; sarcină delicată, poate imposibilă, dar cu siguranță nu indiferentă nici curiozității noastre, nici istoriei. Pentru a înțelege ce a fost în secolul al VI-lea acest imperiu grec din Orient, luminat atunci de o rază de glorie neașteptată, să încercăm să pătrundem secretul acestor voințe suverane, care au pus în mișcare toată mașinăria domniei; să încercăm să citim în aceste suflute despotice și mîndre care și-au pus pecetea profundă și de neșters pe tot ceea ce au atins.

Prin ultimii ani ai secolului al V-lea, trei tineri țărani din Macedonia își părăsiră într-o bună zi munții natali ca să se ducă să-și caute norocul; tot bagajul, toată averea lor o duceau în spinare într-un sac, care conținea o mică provizie de piine uscată; astfel echipați, o apucară pe jos spre Constantinopol. Erau niște flăcăi cu înfățișare frumoasă, voinici și energici; ajunși în capitală, nu întâmpinară nici o greutate să se înroleze în garda imperială. Or, în această societate bizantină care prin unele laturi era ciudat de democratică, armata te putea duce departe; s-a văzut aceasta pentru unul dintre cei trei tineri. Curajul său militar, bunele și credincioasele sale servicii îi aduseră o avansare rapidă; deveni ofițer, general, chiar senator. În anul 518 când muri împăratul Anastasie, el comanda ca șef trupele de gardă. Apoi, intriga îl aduse oarecum pe tron chiar pe omul nostru; el a fost împăratul Justin I.

Justin avea un nepot, Justinian, născut, ca și el, într-un sat necunoscut din Macedonia de sus, în împrejurimile actualului Uskub, spre hotarele Albaniei. El fu pentru acest tânăr cel mai atent și cel mai bun dintre unchi, un unchi demn de moștenit. Neavînd nici un copil, Justin se interesase de timpuriu de fiul surorii sale; îl adusese la Constantinopol, veghease la educația lui. Personal, Justin nu se avea prea bine cu învățătura; abia știa să citească, cu scrisul o ducea și mai prost, încît atunci cînd s-a urcat pe tron, au trebuit să confecționeze pentru el, ca să poată semna actele oficiale, o placă de lemn cu niște creștături care corespundeau literelor

din parafa imperială, și în care suveranul își plimba, cu greutate, pana șovăitoare. Dar acest țăran de la Dunăre înțelegea virtutea educației pentru ceilalți. Nepotul lui urmă deci la școală; el se pătrunse adînc de cultura și de tradițiile Greciei și Romei; și cînd norocul îl îmbracă pe unchiul său în purpură, el deveni sfătuitorul și ajutorul său. Astfel, ajunse repede unul dintre primele personaje ale imperiului; treptat, bunăvoința suveranului îl apropie de treptele tronului. Deveni comite, patriciu, consul, comandant-șef al trupelor care-și aveau garnizoana în capitală; în sfîrșit, Justin îl adoptă și-l asocie la imperiu. Prin talentele și îndemînarea lui, el răspunse dealtfel speranțelor pe care unchiul său și le pusesese în el. Cînd Justin ajunsese împărat, Justinian se apropia de treizeci și cinci de ani; avea experiența afacerilor, min-tea coaptă, caracterul format. Știu să se debaraseze, nu fără oarecare perfidie, de rivalii care puteau să stea în calea norocului său și să se facă iubit de toate clasele societății bizantine. Plăcea Bisericii prin ortodoxia sa și zelul credinței sale merita laudele și respectul pontifilor romani; prin serbările strălucite care marcară începutul demnităților sale (cînd deveni consul cheltuia 28 000 de galbeni, mai mult de patru milioane de franci) deveni idolul calicimii din Hipodrom, și-n același timp își satisfăcu propriile sale plăceri pentru lux și risipă; linguși de asemenea Senatul și știu să se facă plăcut aristocrației. A avut, în adevăr, faimoasa legătură cu Teodora și „căsătoria cu ea, oarecum scandaloasă, a fost“, după cum spune un scriitor al timpului, „de ajuns ca să te facă să judeci calitatea sufletului său și să-i aprecieze moralitatea“. Bunul împărat Justin pare să fi privit acest lucru cu mai puțină severitate; era un soldat bătrîn, căruia prea puțin îi păsa de nobilime; el însuși se căsătorise cu amanta sa plimbată multă vreme prin taberi și făcuse, fără scrupule, din acea femeie necioplită ca și el, împărăteasa Bizanțului. Deci Justin nu protestă prea mult împotriva pasiunii nebune a nepotului său. Există o lege care interzicea senatorilor și înalților demnitari să

se căsătorească cu femeii de condiție umilă, cu prostituate sau cu actrițe ; ca să-i facă plăcere lui Justinian, împăratul abrogă acea lege ; Teodora deveni soția legitimă a moștenitorului tronului și i se dădu înalta demnitate de patriciană, fără ca Bizanțul să se fi scandalizat prea tare. Astfel, cînd Justin muri în anul 527, nepotul său nu întîmpină nici o greutate să moștenească tronul și Teodora împărți puterea cu el. Aproape patruzeci de ani, din 527 pînă în 565, Justinian avea să domnească peste imperiul grec din Orient.

II

Puține personaje istorice sînt atît de greu de judecat ca împăratul Justinian. Poți spune despre el în același timp mult bine și mult rău și dovezile par a se înmulți spre a justifica și răul și binele. Ca în atîtea probleme de psihologie istorică, nu lipsa de documente complică aprecierea, ci dimpotrivă, numărul lor prea mare. Justinian a scris mult și a pus pe alții să scrie și mai mult ; monumentele sale legislative sînt precedate de lungi prefețe, de ordonanțe minuțioase, în care se reflectă gîndirea și ideile guvernării acestui prinț ; și deși ar fi oarecum o naivitate să considerăm această literatură de cancelarie drept expresia exactă a adevărului, totuși nu se poate să nu ținem socoteală de ea. Pe de altă parte, scriitorii contemporani au povestit cu multe amănunte evenimentele domniei, și din povestirile lor se desprinde chipul viu al împăratului. Dar să examinăm mai îndeaproape pe unul din acești istorici, și anume pe cel mai ilustru, Procopiu. Acesta a fost secretarul lui Belizarie, pe care l-a întovărășit în toate campaniile ; a trăit la Constantinopol în apropierea Curții, în rîndurile înaltei societăți administrative ; deci a putut observa îndeaproape oamenii și lucrurile. Să privim acum în cărțile sale și să vedem ce imagine contradictorie ne-a lăsat scriitorul despre Justinian.

Iată, de exemplu, tratatul *Despre ziduri*. În această lucrare, împăratul este pus, fără ezitare, deasupra celor mai mari oameni ai antichității. El este superior lui Temistocle prin succesele armelor, lui Cyrus prin înțelepciunea administrației. El a redat monarhiei splendoarea și gloria, i-a strivit pe barbari, a recucerit provinciile pierdute, a întemeiat nenumărate orașe. A fost restau-

ratorul religiei, campionul ortodoxiei. A adus lumină și ordine în întunericul și contradicția legilor și a pus adevăratele baze ale dreptului scris. A garantat siguranța imperiului, a înfrumusețat orașele prin construcții admirabile. Mai cu seamă a fost bun și milos ; bun cu dușmanii, cărora le-a iertat intrigile și le-a uitat comploturile, pentru a nu-și aminti decît de serviciile aduse ; bun pentru săraci și nenorociți, pe care i-a coplesit cu daruri ; pe scurt, a făcut să domnească fericirea pe pămînt. Dumnezeu însuși a întins mina asupra lui pentru a-l ajuta, căci atunci cînd știința omenească nu-l mai putea salva pe împărat, a făcut să coboare sfinții din cer pentru a-l lecui. Pentru a-l ajuta să rezolve dificultățile guvernării, Dumnezeu i-a transmis spiritul său ; și Procopiu povestește, cu seriozitate, cum zidurile nu știu cărei fortărețe fiind dărîmate de o inundație, în vreme ce constructorii cei mai săvași nu știau prin ce mijloace să repare răul, Justinian, printr-o inspirație cerească, desenă el însuși planurile necesare. Pentru a înălța majestatea alesului său, Dumnezeu îl făcuse inginer.

Acesta este panegiristul : fără rezerve, fără limite. Dar iată și reversul acestei medalii. Reversul îl constituie acea faimoasă *Istorie secretă*, în care același Procopiu a strîns, spre sfîrșitul domniei lui Justinian, toate calomniile, toate clevetirile, toate neroziile pe care palavrăgii din Constantinopol le colportau pe seama împăratului. Aici nu mai sînt luați ca punct de comparație nici Temistocle, nici Cyrus, ci Domițian, cel mai rău dintre tirani. Și iată portretul pe care autorul îl face prințului. Era în general un prost și un răutăcios, dar un prost de ultimă speță, asemenea — cuvîntul este scris acolo — „unui măgar care ascultă de friul stăpînului și se mulțumește să dea doar din urechi“. Era un amestec de prostie și de corupție, de prefăcătorie și de cruzime, un suflet perfid, mincinos, un sperjur josnic, fără cînstă și fără credință, supus tuturor influențelor, mai ales celor rele, invidios pe oricine îi era superior, plăcîndu-i trădările și intrigile, în sfîrșit, contopirea în același caracter a cusurilor pe care natura le împarte de obicei între mai mulți indivizi. Acesta era Justinian-omul ; și iată-l

pe Justinian-împăratul. Dacă răsfoiești cartea *Anecdotelor*, se desprinde din ea o impresie asemănătoare ; timp de treizeci și opt de ani de domnie, Justinian n-a avut decît o grijă, decît o preocupare : să strîngă bani cu orice preț, fără să țină seama de cînstă sau de milă ; și citind povestirea șireteniilor pe care le întrebuița, te gîndești fără să vrei la acel Panurge, despre care Rabelais ne spune că „cunoștea șazece și trei de feluri de a face rost de bani pentru nevoile lui, dintre care cel mai onorabil și mai obișnuit era de a-i șterpeli pe furiș“. Cînd o povestire care se pretinde istorică, se pretează la astfel de comparații, riscă foarte mult.

Totuși, Procopiu povestește toate aceste prostii cu aerul cel mai serios din lume ; cum, pentru a-și jefui supușii, Justinian și Teodora se înțelegeau de minune, împăratul prefăcîndu-se că cedează în fața urii împărătesei față de favoriții pe care mai întîi îi lăsase să se îmbogățească, împărăteasa aducînd același serviciu împăratului, și astfel amîndoi asociații sfîrșeau prin a-și satisface ura și lăcomia ; cum, în aviditatea lui, prințul dezorganiză toate serviciile Statului, cum a fost falsificator de bani și cîte altele ; în cartea *Despre ziduri*, Justinian era alesul lui Dumnezeu ; în *Istoria secretă*, Procopiu îngrămădește toate mărturiile evidente ale miniei lui Dumnezeu, „care, spune el, din ură față de acest om, și-a retras ocrotirea asupra imperiului roman“. În ochii lui, Justinian nu este „decît o plagă căzută din cer, care nu cruță pe nimeni“. Este chiar mai mult : și aici imaginația scriitorului depășește în adevăr limitele grotescului. El povestește cu seriozitate că, după părerea sa, Justinian nu este om : „este, scrie el, unul din acei demoni de temut pe care poezii îi numesc vampiri și care îmbracă formă omenească, pentru a-i distruge pe muritori“. Și dacă cineva se putea îndoi, iată dovezi. Însăși mama lui Justinian povestea că avea legături cu o ființă supranaturală. Și iată ceva și mai convingător : noaptea, după cum afirmau servitorii palatului, „care“, adaugă Procopiu, „erau oameni perfect sănătoși la cap“, împăratul se scula deseori și rătăcea multă vreme prin apartamente ; dar atunci nu mai era Justinian pe care

poporul avea obiceiul să-l vadă și să-l aclame în alaiurile oficiale, ci doar un trup fără cap, străbătînd sălile goale, în plimbări interminabile, pînă în clipa în care capul, revenind nu se știe de pe unde, se unea din nou cu trupul, pe care-l părăsise în mod atît de ciudat. În prefața sa, Procopiu a avut grijă să ne spună că va povesti întîmplări „care ar putea părea de necrezut posterității”. Mi-e tare teamă că acest avertisment este o precauție inutilă.

Nu este acum momentul să explicăm motivele pentru care Procopiu, după ce se făcuse panegiristul înfocat al lui Justinian, a crezut de cuviință să devină cel mai înverșunat dintre detractorii săi, nici să cercetăm dacă această *Istorie secretă*, care face prea puțină cinste inteligenței și valorii morale a celui care a scris-o, este în adevăr opera lui Procopiu. Un lucru rămîne important pentru noi: între aceste portrete atît de contradictorii, unde anume să căutăm adevărul? Fără îndoială nici de o parte, nici de cealaltă, nici în lingușitoarea exagerare din cartea *Despre ziduri*, nici în adunătura neroadă a *Anecdotelor*; dar pentru a zugrăvi omul așa cum a fost, ce trăsături trebuie să reținem din aceste mărturisiri? Și dacă adevărul se află undeva, la mijloc, cum de altfel e și probabil, cum să reușim să-l scoatem la iveală? Fiindcă o altă dificultate complică problema. Cînd îți propui să studiezi această mare figură a lui Justinian, nu trebuie uitate două fapte: una, că în momentul în care el se urca pe tron, avea patruzeci și patru de ani; a doua, că a domnit treizeci și opt de ani, adică a murit la optzeci și doi. Or, cum se întîmplă de obicei, la sfîrșitul unei domnii prea lungi, o lîncezeală adîncă cuprinsă în ultimii ani toate domeniile administrației publice. Împăratul îmbătrînise; nu se mai interesa, spune un istoric al epocii, de problemele care-l preocupaseră în tinerețea și maturitatea sa, pierduse acea vioiciune și acel orgoliu imperial care-i inspirau odinioară hotărîrile. Lăsă armata să decadă, fortărețele să se ruineze; asista neputincios la hoțiile funcționarilor săi, petrecîndu-și vremea în discuții teologice vane, mărginindu-și activitatea politică la a semăna vrajbă printre barbari și cumpărînd, atunci cînd primejdia amenința, retragerea lor cu bani.

Se cunoaște faimoasa împărțire, cu caracter medical — pe care Michelet o face în ceea ce privește domnia lui Ludovic al XIV-lea; la fel s-a încercat să se deosebească un Justinian de dinainte de ciumă și altul de după și este sigur, în adevăr, că în anul 542 împăratul a fost atins grav de această boală și că s-a vindecat foarte greu. S-a încercat de asemenea să se împartă domnia lui Justinian după cum a domnit cu sau fără Teodora; căci este incontestabil că și moartea împărătesei, care a survenit în anul 548, marchează un început de slăbiciune și de decadență. În orice caz, oricare ar fi cauzele, efectul rămîne același: că Justinian, îmbătrînind, a simțit profund greutatea vîrstei. Or, dacă pentru a-l zugrăvi se vor căuta în special trăsăturile portretului din această perioadă de decădere, nu riscăm să falsificăm înfățișarea personajului și caracterul lui?

Cum va trebui oare să procedeze istoricul, pentru a schița această impozantă figură, care incontestabil că merită să fie zugrăvită prin locul important pe care l-a ocupat în lume? Mai întîi și din fericire, s-au păstrat cîteva mărturii răzlețe despre Justinian ale unor scriitori mai independenți și mai puțin porniți decît Procopiu: Agathias, Evagrius, Malalas, Ioan din Nikion care ne permit să controlăm și să corectăm afirmațiile acestui scriitor. Și apoi, nici din *Istoria secretă* nu trebuie înlăturat tot, fără alegere. Dacă sîntem nevoiți să o folosim, și asta cu extremă prudență, cel puțin rarele calități pe care le acordă acest pamfletar împăratului nu vor risca să ni se pară suspecte. Dar mai ales trebuie să examinăm marile evenimente ale domniei, să cercetăm cauzele care le-au inspirat, să vedem rolul pe care l-a jucat Justinian; pentru aceasta, istoria războaielor sale, pe care Procopiu a scris-o de data aceasta cu mai multă imparțialitate, ne va furniza indicații infinite mai utile; și dacă aceste indicații se vor potrivi cu gîndurile pe care le exprimă actele legislative ale lui Justinian, nu vom avea oare dreptul să facem apel la trăsăturile descoperite, pentru a încerca să zugrăvim cu mai mult adevăr portretul împăratului?

Ca înfățișare, ne spune Procopiu, Justinian era de talie mijlocie, bine făcut, fără să fie gras; avea o față rotundă, tenul colorat, capul frumos. Un alt cronicar, Ioan Malalas, adaugă că avea nasul drept, tenul deschis și colorat, un început de chelie și părul și barba încărunțite înainte de vreme. Este interesant să comparăm cu aceste două mărturii portretele în mozaic care se văd la Ravenna, unul în San-Vitale, celălalt în San-Appolinare Nuovo; amîndouă sînt operele unor mari artiști contemporani cu Justinian și cunoaștem și data precisă a executării lor; cel dintîi este făcut în anul 547, celălalt cu cel puțin zece ani mai tîrziu; dealtfel, presupunînd că sînt exacte, se vede că sînt puțin întinerite. În absida de la San-Vitale, capul lui Justinian este ușor alungit, bărbia hotărîtă și voluntară; fruntea nu prea înaltă este umbrită de bucle ondulate; nasul drept, subțire și energetic; o mustață deasupra unei guri mici și fine cu buzele destul de pronunțate; ochii larg deschiși, cu pupilele foarte dilatate, privesc fix înaintea lor. Portretul de la San-Appolinare ne înfățișează un Justinian mai greoi și gras: partea inferioară a feței s-a îngroșat, o bărbie dublă îi îngreunează obrazul, ochii încercănați au o expresie mai molatică și mai indiferentă; mustața a dispărut și această mască grasă și imberbă, cu înfățișare blajină și ipocrită, nu mai are expresia energică și puțin îngrijorată a chipului de la San-Vitale. Este un Justinian îmbătrînit, așa cum apare la sfîrșitul domniei; nu mai este gloriosul învingător al vandalilor și al ostrogoților.

Aceasta este înfățișarea exterioară; să încercăm acum, deși acest lucru este cu mult mai dificil, să-i descriem

psihicul. Din acest punct de vedere aparențele exterioare sînt mai degrabă seducătoare și măgulitoare; la această Curte la care eticheta ocupă un loc atît de mare, împăratul afișează o mare simplitate. Mai întîi, este ușor de ajuns la el și e apropiat; primește pe oricine, nu-l supără deloc scăpările mărunte în ceea ce privește atitudinea sau limbajul, scăpări care ar putea să lezeze protocolul; vorba îi e plăcută, amabilă; după manierele sale, declară autorul *Istoriei secrete*, s-ar fi putut spune că acest om era blind ca un miel.

Trebuie să adăugăm însă că această bunătate exterioară era poate mai mult decît o simplă aparență. Se citează trăsături de o reală generozitate la Justinian, de bunătate pornită din inimă.

A avut mare grijă de operele de milostenie și milă față de cei nefericiți. Aceasta și era dealtfel sarcina sa de împărat și datorită sa de creștin; dar multe asemenea fapte se datorau și elanului inimii sale. Malalas ne dă exemple de dărnicia lui, care contrastează cu lăcomia nesățioasă pe care i-o atribuie Procopiu; dă dovezi de recunoștința pe care a manifestat-o față de servitorii săi credincioși și care-l arată a fi fost mai puțin ingrat de cum afirmă *Istoria secretă*.

În sfîrșit, lucru mai rar, acest împărat a știut să ierte. Nu vorbesc aici despre blîndețea foarte relativă care a urmat represiunii răscoalei Nika; blîndețea aceasta era mai curînd un fel de oboseală de a ucide, mai curînd un fel de prudență decît îndurare. Nu vorbesc de indulgența — dealtfel excesivă — pe care a arătat-o unora dintre favoriții săi; indulgența aceasta era slăbiciune și nimic mai mult. Justinian a știut de asemenea să ierte și pe unii conspiratori dovediți cum a fost acel Artaban, un condotier armean, ani în șir copleșit de bunăvoința sa și care, cu toată trădarea, a fost, numai după cîteva luni de dizgrație, avansat la un comandament însemnat; sau Probus, condamnat la moarte de Senatul imperiului, și pe care el l-a eliberat cu aceste cuvinte disprețuitoare, care nu sînt lipsite de frumusețe: „Cît despre mine, eu îți iert crima; să te ierte și Dumnezeu!”

O altă calitate: Justinian a avut multă grijă de demnitatea sa și de calmul potrivit rangului său. În împre-

jurările cele mai grave a știut în general — să rămână stăpîn pe el însuși, să dea ordine cu sînge rece. „Niciodată, spune un istoric, n-a manifestat minie sau violență împotriva celor care l-au jignit“. Se va zice poate că la un asemenea grad stăpînirea de sine e vecină cu prefăcătoria. Trebuie însă să adăugăm că de multe ori împăratul a știut să asculte sfaturile neplăcute, dar loiale și credincioase, fără să se supere și, ceea ce este mai demn de luat în seamă, să le și urmeze.

Se mai pot menționa și alte virtuți. Acest stăpîn al lumii ducea o viață de o simplitate uimitoare; masa sa ar părea modestă celor mai modești burghezi din vremea noastră. Nu bea vin niciodată și abia dacă mîncă ceva, mai ales legume; considera ca lucru josnic și vulgar satisfacerea acestor plăceri materiale și cîteodată se scula de la masă după ce abia gustase din bucatele aduse. Deseori stătea chiar cîte două zile fără hrană și, cînd religia îi porunceă, primea fără dificultate să postească o zi și două nopți. De asemenea nu dormea mult. Nu știu care din curtenii săi îl numea „Împăratul care nu doarme niciodată“, (*basileus akoimetos*); în adevăr, se trezea o dată cu zorile, se culca foarte tîrziu, noaptea, iar uneori se scula în toiul nopții ca să se apuce de lucru. Acesta este secretul acelor plimbări nocturne care tulburaseră atîta imaginația lui Procopiu. O calitate care nu i se poate contesta lui Justinian este aceea de a fi fost foarte harnic: cerea să fie la curent cu toate amănuntele problemelor imperiului, și nu i se părea cîtuși de puțin obositor să examineze el însuși totul. Pentru a se informa cît mai bine, înmulțise audiențele, primind pînă și pe oamenii cei mai obscuri, ba chiar și pe necunoscuți; se substituia fără încetare secretarilor săi pentru a rezolva direct problemele cele mai grele; îi plăcea să scrie și trebuie să-i recunoaștem o capacitate de lucru neobișnuită, o extremă dragoste de ordine, o grijă atentă pentru treburile administrației. Se poate ca în acest sens să i se fi întîmplat și lui Justinian ceea ce i se întîmplase lui Filip al II-lea cu care dealtfel se și aseamănă prin multe trăsături de caracter; voind să examineze conștiințios toate amănuntele unor probleme, Filip a fost

la un moment dat copleșit și înecat de ele și, sub aparența unui control sever s-au produs fără voia împăratului multe dezordini. Acest fapt este verosimil, sigur chiar; dar intenția n-a fost mai puțin lăudabilă. Justinian înțelegea să-și facă așa cum trebuie meseria de împărat.

Dealtfel, îl îndemna la aceasta, în mod cu totul firesc, firea sa intransigentă. El nu permitea nimănui, pe toată întinderea imperiului, spune Procopiu, să ia vreo hotărîre de unul singur. La distanță de mii de leghe, hotăra pentru generalii săi detaliile unui plan de luptă sau ale unui sistem de fortificații și nu admitea să i se încalce voința. În imperialul său orgoliu, își atribuia o capacitate universală în materie de legislație sau de justiție ca și în ceea ce privește operațiile militare; judeca singur, cu plăcere, și pretindea să aibă ultimul cuvînt în toate treburile. Undeva a scris chiar aceste cuvînte caracteristice: „Dacă vreo problemă pare îndoielnică trebuie apelat la împărat, și el, cu autoritatea sa suverană, să hotărască, fiind singurul care are dreptul de a face și interpreta legea“. Nu prea avea încredere în cei mari care păreau destul de independenți ca să-i poată discuta ordinele; slujitorii cei mai credincioși, generalii cei mai devotați erau fără încetare expuși la pericolul de a-i jigni susceptibilitatea despotică; aceștia au fost întotdeauna pîndiți de pericolul denunțurilor calomnioase. Niciodată favoriții săi cei mai apropiați n-au putut să se laude că se bucură de adevărata prietenie a împăratului; pentru un merit care-i stîrnea gelozia, Justinian uita cele mai de seamă servicii. Belizarie, mai ales, a făcut cea mai crudă experiență. Toată viața lui a fost bănuît: împăratul a fost gelos pe gloria lui militară, pe averea lui, pe popularitatea lui; s-a arătat gata să primească toate denunțurile împotriva lui, să încurajeze toate intrigile; în ajunul morții sale chiar, marele și credinciosul general a fost acuzat de a fi conspirat și a fost pentru un moment dizgrațiat. Trebuie totuși să adaug că legenda și cîntecele au înfrumusețat în mod ciudat aceas-

tă istorie. Există un tablou foarte înduioșător care-l arată pe Belizarie orb, silit să întindă mâna trecătorilor, ca un cerșetor; din nefericire pentru sufletele sensibile, acest tablou n-are nici o bază reală. Istoria este totuși suficientă pentru a dovedi că lui Justinian nu-i pasă de recunoștință. Este locul să arătăm însă că grija lui Justinian era citeodată justificată. S-a complotat de mai multe ori împotriva vieții sale; și dealtfel modul în care chiar unchiul său și el însuși ajunseseră împărați, explică și justifică neîncrederea pe care i-o inspira gloria prea strălucită a generalilor săi victorioși.

Iată încă o trăsătură de caracter: acest prinț absolut, despot, avea o vanitate adeseori puerilă. Acest parvenit ridicase la un asemenea grad orgoliul situației sale imperiale, încît ar fi vrut ca o dată cu domnia, cu numele lui să înceapă o restaurare completă a întregului imperiu. Desigur, ar fi prea mult să spunem, împreună cu Procopiu, că a manifestat o dragoste consecventă pentru inovații inutile; în general, reformele sale, au avut motivări serioase; trebuie să mărturisim însă, că i-a plăcut să-și sublinieze, cu oarecare exces, meritele, și că pare puțin cam ridicol felul în care și-a aplicat pe lucruri, orașe, instituții și regimente epitetul cam personal de „justiniane“. Nu cred totuși că a fost atît de naiv ca să-și plece urechea la toate lingușirile josnice cu care era copleșit. Cînd curtenii săi spuneau că ar putea, dacă ar vrea, să se înalțe în aer ca o ființă supranaturală; cînd ministrul Tribonian îi declara că, asistînd la Conciliu, se temea ca nu cumva să-l vadă pe stăpînul său ridicat la cer, ca profetul Ilie „pentru credința sa“, îmi vine greu să cred, să presupun că aceste lingușeli sînt exacte și că lui Justinian i-au făcut plăcere. Ceea ce este însă sigur, e că sub aceste aparențe de absolutism se ascundea un suflet nehotărît și slab. În împrejurări grave, Justinian a fost văzut ezitînd în mod ciudat și riscînd să compromită totul prin tărăgănarea sa. Dispoziția lui mobilă și schimbătoare cunoaște variații bruște: cînd liniștea i se schimba în minii fulgerătoare, cînd hotărîrea i se topa în descurajări neașteptate.

Acest lucru s-a văzut în acea faimoasă răscoală din anul 532, care i-a prilejuit lui Sardou una din cele mai caracteristice scene din *Teodora*; în ziua aceea, el a apărut într-adevăr așa cum îl zugrăvește drama, fără curaj și fără tărie sufletească, gata să fugă în mod rușinos din fața răscoalei, dacă Teodora, care în acel moment critic s-a arătat în adevăr demnă de a fi împărăteasă, nu i-ar fi insuflat ceva din arzătoarea pasiune care o însuflețea. Acest lucru s-a văzut și mai bine spre sfîrșitul vieții, atunci cînd, ezitînd în fața unei hotărîri ferme, regreta orice decizie luată, schimbînd după capricii, politica și pe generali, incapabil de orice energie, de orice părere durabilă, lăsînd în voia valurilor problemele cele mai grave ale Statului, cu o neglijență de neînțeles. Acest stăpîn al lumii care se voia absolut, a fost foarte adesea jucăria anturajului și a lingușitorilor. Teodora a exercitat toată viața ei o influență asupra lui Justinian, atît de puternică, atît de netăgăduit, încît poporul capitalei nu putea să și-o explice decît prin farmece. El de asemenea suferi la fel de puternic influența ministrului său Ioan de Capadocia, financiar abil, suflet venal și corupt. Se înțelege deci de ce multe din intențiile bune ale lui Justinian au rămas fără urmări, oprite la jumătatea drumului sau denaturate de sfaturile favoriților săi. Ar fi o naivitate să încercăm să ascundem alte cusururi ale acestui caracter: o risipă nebună, o dorință de a arunca banii fără să-i numere, dealtfel mai puțin pentru propriile lui nevoi cît pentru ridicarea prestigiului și gloriei monarhiei; o oarecare tendință spre prefăcătorie, falsitate, perfidie — sînt cusururi obișnuite la această Curte a Bizanțului plină de viclenii și de intrigi; citeodată, în sfîrșit — mai rar decît s-a spus — o cruzime, născută mai ales din frică, și o asprime inutilă împotriva unor nevinovați — numai pentru că-l îngrijoraseră pe prinț sau îndrăzniseră să reziste voinței lui.

În general, și pentru a rezuma trăsăturile acestui studiu psihologic, un suflet dezechilibrat, plin de contraste, și făcînd o socoteală — pe lîngă incontestabile calități — de o valoare mai curînd mediocră, sentimente adesea mes-

chine, o voință uneori nesigură și slabă, o vanitate puerilă, un despotism gelos, o activitate susținută, dar frământată și nesigură. Acesta este omul. Dacă n-ar fi aceste cusururi s-ar înțelege greșit gloria care-i înconjoară numele; dar în ceea ce-l privește mai există și altceva: dacă firea lui a fost mediocră, spiritul i-a fost mare, și înalță personajul. Acest țaran macedonean ridicat de jos pe tronul Bizanțului a fost continuatorul și moștenitorul împăraților romani și a năzuit în permanență către două mari țeluri: Puterea și Biserica, pe care s-a străduit să le pună de acord; și ele sînt suficiente pentru a-i asigura faima.

IV

Printre împărații mari, puțin sînt aceia care au avut, ca acest parvenit, sentimentul demnității imperiale și cultul respectuos al tradiției romane. Citiți ordonanțele sale: Justinian face fără încetare apel și-și caută inspirația în amănuntele vieții romane, admirabil cunoscute. Omul, cum am văzut, este simplu, aproape modest; pentru înalta funcție pe care o ocupă, el are toate orgoliile și toate ambițiile. Prin faptul că s-a așezat pe tronul lui Constantin, el a devenit moștenitorul direct și legitim al Cezarilor; fără să tremure, revendică toată întinderea moștenirii sale. Îndată după urcarea pe tron, Justinian începe să viseze la un imperiu uriaș. Acea antică unitate romană în care aventurierii germani își tăiaseră regate, aspira s-o reconstituie el în întregime; pretindea să ridice și să facă din nou o realitate din aceste drepturi istorice imprescriptibile, pe care predecesorii săi le păstrasera cu grijă; și cînd se gîndea că însemnele imperiului, simbolul autorității supreme furate odinioară de Genseric, cînd jefuise Roma, erau de atunci în mîinile barbarilor, orgoliul său suferea ca de o rană de neîndurat. Să recucerească Africa de la vandali, Italia de la ostrogoți, Spania de la vizigoți, Galia de la franci, acesta era visul său. „Năzuia, spune Procopiu, să cucerească lumea întreagă”; și el însuși scria, îndată după ocuparea Africii și Siciliei: „Avem speranța că Dumnezeu ne va ajuta să cucerim și celelalte țări pe care le stăpîneau vechii romani, pînă la marginile celor două oceane.” Desigur că în expresia solemnă a acestor vaste speranțe era și o parte de iluzie; dar pînă și detractorii lui Justinian au fost obligați să admită că ambiția pe care o nutrea el de a reconstitui unitatea romană era o datorie

esențială a funcției sale imperiale și dacă ne gândim că din acest vis Justinian a făcut aproape o realitate, că Italia, Corsica, Sardinia, Balearele, o parte din Africa s-au întors la imperiu sub domnia sa, trebuie să mărturisim că există multă grandoare în omul care a știut să conceapă și să execute un astfel de plan.

Împăratul roman, al cărui moștenitor se proclama Justinian, nu era numai un glorios urmaș al unor oameni mari din istorie. Justinian a voit să fie și el la fel. A scris chiar undeva aceste cuvinte caracteristice: „Ce există mai mare, mai sfânt decât majestatea imperială? Cine ar putea avea impertinența să disprețuiască judecata prințului, când înșiși întemeietorii dreptului au declarat limpede, lămurit, că hotărârile imperiale au valoare de lege?” De asemenea, așa cum pretindea să stăpânească în afară, ca odinioară poporul roman, asupra tuturor națiunilor din univers, la fel revendica și înăuntrul, pentru coroană, toată puterea pe care *lex regia* o conferea pe vremuri vechilor împărați; și, în adevăr, după cuvîntul unui istoric al epocii, „el a fost cel dintîi dintre suveranii Bizanțului care s-a arătat, cu numele și cu fapta, stăpînul absolut al romanilor.” Totul s-a centralizat în mîinile unui prinț despotice; toate lucrurile au început să atîrne de voința sa suverană: Statul, legea, religia. Odinioară, Roma unise gloria armatelor cu strălucirea dreptului; din acest dublu izvor își trăsese puterea care-i asigurase măreția; pe această dublă bază își întemeiasă dominația universală. Justinian voia să facă întocmai ca înaintașii săi. El era un cuceritor, dacă nu personal, cel puțin prin brațele generalilor săi, pe care-i alegea și îndruma; voia să fie și legislator. A fost, cu absolutismul care-l caracteriza, atribuind funcțiunii imperiale, fără să ezite, o adevărată infailibilitate, reclamînd pentru ea dreptul și capacitatea de a schimba, de a îndrepta, de a interpreta legea. „Majestatea noastră, scria el examinînd proiectele care-i fuseseră supuse, îndreaptă, prin inspirație divină, toate nesiguranțele și confuziile lucrurilor, dîndu-le forma definitivă.” Și în alt loc, ironizînd „scrupulele zadarnice și ridicole” ale acelor care puneau la îndoială infailibilitatea suverană: „Cine ar fi

deci capabil, spunea el, să rezolve enigmele legii și să le descopere oamenilor, dacă nu acela care singur are dreptul să facă legea?” Sigur că din astfel de cuvinte răzbăte o infatuare cam puerilă; dar opera care a luat naștere din aceste idei este una din cele mai mari din istorie. Această legislație justiniană a dominat tot Evul Mediu și a furnizat Europei moderne bazele dreptului.

Și asta încă nu-i totul. Nu știu dacă grija lui Justinian a avut totdeauna urmările fericite pe care el le dorea; dar găsim, desigur, multă noblete și sinceritate în aceste declarații în care împăratul afirmă că-și petrece zilele și nopțile „în grijă și veghe, pentru a crea, pentru supușii săi, ceva folositor și plăcut lui Dumnezeu.” Acestea nu sînt cuvinte fără rost, cînd îi cunoaștem conștiințiozitatea, dragostea de ordine, capacitatea de muncă; de asemenea mulțimea de *Novele* atestă cu prisosință varietatea preocupărilor sale. „Dintre toți împărații care au domnit în Bizanț, a spus pe bună dreptate Ranke, nu există nici unul a cărui activitate administrativă să se fi oprit asupra atîtor probleme ca activitatea lui Justinian.” Este drept să adăugăm că mai multe reforme foarte însemnate datează din timpul acestei domnii și că, dacă lui Justinian i-a plăcut să-și lege numele de multe lucruri, unele fac onoare numelui care nu se mai poate separa de ele.

Și iată și ultima trăsătură: acest împărat posedă într-o atît de mare măsură orgoliul rangului său imperial, încît ar fi voit să-l înconjoare cu tot luxul, să-l împodobească cu toate strălucirile. El însuși, după cum am văzut, ținea puțin la etichetă: dar Palatul Sacru era de o măreție extraordinară. Justinian era modest și simplu: dar voia ca numele imperial să fie întovărășit de cele mai răsunătoare epitete, ca titlurile sonore de alamanic, gotic, franc, germanic, vandalic, alanic, calificatele măgulitoare de credincios, fericit, glorios, victorios și triumfal să-i întrecă pe cei mai iluștri dintre înaintașii săi. Voia, mai ales, ca înfățișarea monarhiei să fie strălucitoare și măreață. Pentru a ridica și mai mult splendoarea capitalei sale, nimic nu-l va costa prea scump, pentru că această capitală este într-un fel sim-

bolul vizibil al imperiului. Aici strînge comorile artei antice, înmulțește capodoperele ; gîndul care l-a inspirat apare limpede în acest strigăt orgolios pe care l-a scos în ziua solemnă a inaugurării Sfintei Sofii ; „Slavă lui Dumnezeu care m-a găsit demn de a săvîrși o astfel de operă ! Te-am învins, o, Solomoane !“ Și aici, ideea imperială l-a inspirat fericit pe Justinian. Căci atît prin Sfînta Sofia ca și prin *Cod*, acest împărat, care a avut sentimentul dragostei pentru grandoare, rămîne în adevăr mare.

Dar alături de tradiția romană, iată și influența creștină. În adevăr, împăratul bizantin nu porcede numai din *imperator*-ul roman ; el este de asemenea, cum se spune, *Isapostolos*, prințul asemănător apostolilor, șeful suprem și campionul religiei, căruia Biserica îi conferă un adevărat cult. Deci un nou aspect al lui Justinian.

Împăratul era foarte credincios. Astfel, rîvna sa religioasă a luat naștere în mod firesc din ideea pe care și-a făcut-o despre majestatea imperială. Pentru el împăratul era neapărat alesul lui Dumnezeu, pe care Domnul îl însărcinase cu conducerea treburilor omenești, peste care își întindea în orice împrejurare mîna sa protectoare, căruia îi venea în ajutor în toate nevoile și în toate primejdiile. Era vorba să ducă la bun sfîrșit opera legislativă ? „Lucrul, scrie prințul, pare greu, imposibil ; dar, ridicînd mîinile către cer și invocînd sprijinul acestuia, mi-am regăsit siguranța, care poate duce la bun sfîrșit sarcinile cele mai grele.“ Era vorba să poarte un război ? „Nu în arme, spune împăratul, avem încredere, nici în soldați, nici în generali, nici în geniul nostru ; ci ne punem toată speranța în ajutorul cerului.“

Atît de adîncă este încrederea sa în protecția cerească, încît pe soclul statuii ecvestre, ridicată în cinstea sa în centrul forului Augusteion, pune să se graveze această inscripție umil-orgolioasă, care-l înfățișează ca pe reprezentantul lui Dumnezeu pe pămînt : „El va încăleca pe caii Domnului și cavalcada lui va fi mîntuirea. Regele își pune nădejdea în Dumnezeu și dușmanul nu-l va putea învinge.“

Astfel, acestui Dumnezeu care îl inspiră, care-și înmulțește pentru el minunile și mila, Justinian îi va fi profund recunoscător. Dacă declară război nu o face numai pentru a restabili unitatea imperiului realipindu-și provinciile luate de barbari : prinț catolic, el suferă să-i vadă pe creștinii ortodocși supuși ereticilor arieni, „prigonitori ai trupurilor și sufletelor.“ Astfel, acțiunile lui militare au în ele ceva din entuziasmul unei cruciade. În treburile interne, religia este de asemenea nedespărțită de politică. Dacă cineva dorește să înțeleagă cu tot dinadinsul această îmbinare de sentimente diferite, care constituie fondul însuși al sufletului lui Justinian, trebuie să citească mai ales prefața unei ordonanțe pe care împăratul a publicat-o a doua zi după cucerirea Africii. Găsim acolo credința creștinului care se concretizează în acțiuni de multumire față de acel Dumnezeu care i-a dat o nouă și strălucită dovadă a milei sale îmbinate cu orgoliul suveranului care se fălește de a fi recucerit provinciile pierdute și de a fi luat de la barbari odăjdiiile și insignele imperiului. Găsim în această ordonanță un prinț care respectă religia, care mulțumește cu modestie cerului că a putut să răzbune suferințele Bisericii alături de un împărat falnic, care amintește cu mîndrie că gloria dobîndită de el a fost refuzată înaintașilor săi și care declară că pentru Africa va începe o epocă de fericire o dată cu domnia lui. Orgoliu imperial, umilință creștină poate și mai orgolioasă, acesta este Justinian, împăratul care se descoperă și se rezumă în acest monument de legi caracteristic și autentic al gîndirii sale.

Sigur că pasiunea religioasă care l-a însuflețit pe Justinian s-a manifestat și prin excese. A dus la toleranță religioasă, a dat naștere la persecuții împotriva oricărui credea altfel decît el și această persecuție, oricît de aspră ar fi fost, a devenit legitimă și sacră. „El nu consideră o crimă spune Procopiu — și aici ne gîndim tot la Filip al II-lea — moartea dată oamenilor care nu-i împărtășeau credința.“ El însuși a scris undeva : „Urim pe eretici“ și toată viața sa îi persecută fără milă pe toți diziidenții : evrei, arieni, donatiști, monofiziți și păgîni. Altă primejdie a acestei exagerări religioase : un împărat ab-

solut, care se interesează de Biserică, riscă foarte mult să o tiranizeze. Lui Justinian i-a făcut întotdeauna plăcere să se amestece direct în controversele religioase; vorbea frumos, își dădea seama de asta și-i lămurea cu plăcere pe episcopi prin predicile lui pline de dulceață și de blîndețe, de care auditorii săi erau încîntați. „Dacă n-aș fi auzit cu urechile mele, scrie un prelat, cuvintele care ieșeau din gura prințului, le-aș crede cu greu, atît de bine se aflau îmbinate între ele blîndețea lui David, răbdarea lui Moise și mila apostolilor.“ Te îmbeți repede cu astfel de succese oratorice: Justinian, pe măsură ce înainta în vîrstă, cădea din ce în ce mai mult în mania teologică. Se complăcea în fiecare zi tot mai mult în cercetări subtile, în discuții zadarnice asupra naturii lui Dumnezeu; își petrecea nopțile, odinioară consacrate problemelor serioase de Stat, discutînd cu episcopii textele *Scripturii*; pretindea să dogmatizeze, așa cum reformase și legiferase; și dorind, poate cu bună intenție, să aducă pacea în Biserică și ordinea în Stat, de fapt el aprinse războiul civil. Acestea sînt neajunsurile ideii creștine, cînd germinează în capul unui împărat: dar, pe de altă parte, pentru vremurile acelea ea a fost totuși un puternic resort de acțiune. Atunci cînd pe lîngă războaie și anateme, grija față de religie inspiră acele misiuni creștine, care au dus, în timpul lui Justinian, civilizația pînă în oazele Saharei, și din fundul Abisiniei pînă pe malurile Dunării, opera săvîrșită merită să fie cinstită.

Sigur că-ți vine a rîde de acel Justinian care reglementa prin cantități uriașe de legi postul Paștelui, sau care se certa ca la ușa cortului cu călugării obscuri ce gîndeau altfel decît el. Sigur că te doare văzîndu-l cum uita, în toiul unor certuri sterile, Italia în agonie, sau cum vărsa sînge nevinovat pentru zadarnica satisfacție de a impune un articol de lege. Dar cînd se complăcea să fie nașul regilor barbari care veneau la Constantinopol ca să se boteze, cînd îi copleșea cu atenții și cu daruri pe acești neofiți ciudați: huni, heruli, iberi, cînd trimitea în lumea întregă misionari să-i creștineze pe eretici și pe păgîni, de fapt el făcea o adevărată operă

politică; și prin aceasta ideea creștină a cărei încarnare a devenit mai tîrziu Justinian în credința popoarelor¹, se întîlnește cu ideea imperială al cărei ilustru reprezentant rămîne.

¹ Un istoric egiptean din secolul al VII-lea, episcopul Ioan din Nikion, povestește în legătură cu aceasta o frumoasă legendă: Împăratul Justinian spunea el, iubea pe Dumnezeu din toată inima și din tot sufletul său. Or, se afla în acea vreme la Constantinopol un vraci renumit; credincioșii ocoleau cu grijă pe acest complice al iadului; dar unele mari personaje de la Curte, care se ocupau mai mult de teatru și de curse decît de lucrurile spirituale, îl sfătuiră pe împărat să apeleze la serviciile sale. „Acest om, ziceau ei, după ce a dus la ruină pe persi, va aduce victoria romanilor; prin procedeele sale va fi folositor imperiului. Va ține în frîu poporul și va face să se adune ușor birurile; el va trimite persilor demoni, va stoarce puterea din soldați prin plăgi de toate felurile și-i va face pe romani să triumfe fără luptă.“ Cu toate aceste promisiuni seducătoare, împăratul rămase neclintit; totuși, pînă la urmă îl pofti pe om, dar pentru a-i ține acest discurs: „Eu, Justinian, împărat creștin, nu voi învinge cu ajutorul demonilor.“ Și vorbind astfel, îl alungă din fața sa pe vraci și mai tîrziu, așa cum se cuvenea, puse chiar să fie ars. (N. a.)

Nu afirm totuși că trebuie să-i atribuim lui Justinian o inteligență de prima mână fiindcă a avut aceste două mari idei; în ochii contemporanilor săi, cum am văzut de altfel, aceste idei păreau aproape de nedespărțit de funcția imperială. Dar, dacă ne gândim că omul care le-a primit și le-a înțeles în chip atât de magistral nu era decât un simplu țaran ălar, vom recunoaște că spiritul acestui om avea forță și măreție. Istoricul are dreptul să se întrebe dacă n-ar fi fost mai înțelept ca Justinian să le adopte cu mai multă judecată. Dar vedeți ce putere aveau asupra lui aceste idei importante: căci ori de câte ori ele îl inspiră, se pare că împăratul se transformă și se ridică deasupra lui însuși. Atunci apare un nou Justinian, mai sigur, mai hotărât, care știe, cu toată opoziția anturajului său, să ia inițiativa hotărârilor îndrăznețe și să le susțină; apare, de asemenea, un Justinian mai binevoitor, și, prin unele laturi, cu adevărat mare. Fără îndoială că aceste mari idei au și cusururi. Înfăptuirea lor prilejuiește celui care le-a conceput o înfumurare, un orgoliu de necrezut. „Niciodată pînă acum, scrie undeva împăratul, Dumnezeu n-a acordat romanilor astfel de cuceriri cum va acorda sub domnia noastră.“ În altă parte, el strigă, în entuziasmul triumfului: „Locuitori ai lumii, aduceți mulțumire cerului care a prilejuit secolului vostru împlinirea unei opere atât de mari. Ceea ce antichitatea nu păruse demnă să realizeze, s-a îndeplinit în vremea voastră.“ Iată ce fac aceste idei din om; consecințele lor au fost poate și mai grave pentru imperiu. Ideea creștină odată îndeplinită a dat naștere acelei intoleranțe profunde care a nemulțumit pe supuși și aproape că a făcut să se desprindă de Bizanț,

Egiptul și Siria monofizite. Realizarea ideii imperiale a fost și mai dezastruoasă, dacă se poate spune astfel. Marile ambiții îi costă scump pe oamenii care sînt instrumentele lor oarbe. Pentru a avea bani, toate mijloacele i s-au părut lui Justinian bune: a sporit impozitele, le-a înmulțit cu o cruzime cumplită; „cea dintîi datorie a supușilor, spunea împăratul, și cel mai bun mijloc pe care-l au de a recunoaște solicitudinea imperială, sînt de a plăti, cu devotament absolut, impozitele publice în întregime.“ Pentru ca banii să intre direct în tezaur, împăratul a dat frîu liber lăcomiei și hoțiilor funcționarilor săi, iar pentru a face față nevoilor războaielor el însuși nu s-a dat înapoi din fața practicilor celor mai necinstite. Acesta este prețul obișnuit al gloriei: mizerie profundă, completa sărăcire a monarhiei.

Se cunoaște această anecdotă celebră:

— Cînd voi muri, întreabă Napoleon I pe unul dintre curtenii săi, ce-o să zică lumea?

— Sire, răspunse cel întrebat, lumea va zice ba una, ba alta...

— Nu, întrerupse brusc împăratul, va zice: „Uf! Bine c-am scăpat de el!“

Popoarele au zis și ele uf! a doua zi după moartea lui Justinian. Poetul Coripps povestește că atunci cînd succesorul suveranului defunct apărură pentru prima oară în Hipodrom, fu primit de o mulțime rugătoare și disperată: „Fie-ți milă de noi, strigau bărbații, căci pierim. Vino în ajutorul sclavilor tăi“. „Tu ești credincios, gemeau alții, ești atotputernic. Vezi lacrimile noastre, ușurează-ne mizeria.“ Erau toți cei cărora Justinian le storsese bani, familiile debitorilor insolabili, soțiile și mamele prizonierilor, toate victimele regimului trecut implorînd mila noului împărat. Și atât de adîncă era peste tot impresia de descătușare, încît pînă și reținutul Avgrius scrie, sfîrșind povestirea acestei domnii: „Astfel muri Justinian, după ce umpluse lumea de zarvă și de tulburări; și îndată după sfîrșitul vieții, primind plata pentru faptele lui rele, se duse să afle, înaintea tribunalului din iad, răsplata pe care o merita“. Ce are a

face ! Această impresie pe care a lăsat-o domnia lui Justinian este la fel cu cea pe care o lasă toate domniile mari. Justinian ca și Ludovic al XIV-lea, Ludovic al XV-lea ca și Napoleon ; și totuși, cu toate slăbiciunile, rămân ei oare mai puțin mari ?

În sfârșit, fără îndoială că punerea în practică a unei idei a trădat adeseori gândurile împăratului. O parte din opera lui a rămas neterminată ; altă parte s-a dovedit a fi efemeră. Dar concepția în ansamblul ei a fost nobilă și înaltă și orice s-ar spune, domnia sa n-a fost cituși de puțin lipsită de roade. Africa, Italia, Spania, recucerite de Justinian, au fost pierdute de succesorii săi ; efortul prodigioasei sale activități administrative a căzut în uitare ; sistemul său ecleziastic s-a schimbat. Dar două din creațiile sale mai dăinuie și astăzi : *Codul lui Justinian* și Sfinta Sofia, vor pleda veșnic în fața posterității cauza marelui împărat.

Posteritatea bizantină nu i-a precupețit lui Justinian numele de cel Mare : și în adevăr, cu toate cusururile sale, împăratul a meritat acest titlu. Dar mai ales legenda populară, mai îndurătoare decît istoria, i-a consacrat definitiv gloria. Lumea întreagă a păstrat și a înfrumusețat amintirea acestei puternice și gigantice figuri. În Egiptul secolului al VII-lea, ca și în Italia secolului al IX-lea, se vorbea cu admirație despre minunatele măsuri prin care Justinian restabilise ordinea în provincii, despre construcțiile caritabile și despre splendidele biserici pe care le zidise, despre generozitatea superioară tuturor înaintașilor săi ; în jurul numelui și monumentelor domniei sale, imaginația poporului a țesut un întreg ciclu de povestiri minunate și pitorești. În Bizanțul secolelor al XI-lea și al XII-lea, legenda a preamărit marea operă care a păstrat dintre toate numele lui Justinian, această neasemuită Sfintă Sofia, ale cărei proporții colosale uluiesc posteritatea ; și dacă unele povestiri, preamărind gloria și nenorocirile lui Belizarie, aminteau ingratitudinea imperială, în Orientul secolelor al XII-lea și al XIII-lea, la sirbi, la bulgari, tradiții romantice, cărora li s-au acordat multă vreme o valoare istorică, re-

vendicau pentru slavi onoarea de a fi dat naștere marelui împărat.¹

Cu trecerea secolelor amintirea marelui împărat s-a păstrat, adeseori chiar mai vie, prin unele întâmplări surprinzătoare pentru vremea respectivă. Amintim, de pildă, cea tragică zi a anului 1204, cînd cruciații prădînd, în lăcomia lor, mormintele imperiale din biserica Sfinților Apostoli, găsiră în mormîntul violat cadavrul lui Justinian încă intact, după mai bine de șase secole ; muți de uimire se traseră înapoi din fața aceluia împărat, care părea că iese din mormînt în toate strălucirea veșmintelor sale și a pietrelor scumpe care-l împodobeau.

În sfârșit, cînd Evul Mediu Occidental învătă din nou din cărțile sale dreptul roman uitat, prestigiul său crescuse și mai mult. Dante l-a așezat pe Justinian în *Paradisul* său și a pus în gura sa aceste cuvinte semnificative, care rezumă gîndirea și gloria :

*„Cesare fui, e son Giustiniano...
A dio per grazia piacave di spirarmi
Li alto lavoro.“*

*„Am fost Cezar, sînt Justinian...
I-a plăcut lui Dumnezeu să mă inspire
În marea mea operă.“*

Încarnarea ideii de putere, completată de ideea bine-lui, acesta a fost, acesta a voit să fie Justinian, și prin aceasta a fost într-adevăr mare.

¹ Aceste tradiții afirmă că Justinian s-ar fi născut dintr-o familie de coloni slavi stabiliți în imperiu în apropiere de Prizrend sau de Ohrida ; părinții lui purtau numele de Istok și Viglenitza, el însuși se numea la început Upravda. Dar preținsa *Viață a lui Justinian*, din care Alemanic împrumută cel dintîi aceste informații, cu toate că manuscrisul din Barberina îl atribuie unui oarecare călugăr Teofil, fost preceptor al împăratului, nu e în realitate decît un rezumat făcut în secolul al XVII-lea, cu tradiții romantice de dată destul de recentă. Bryce a demonstrat că aceste povestiri își au originea în ciclul de legende care au luat naștere, la sirbi și bulgari, în jurul numelui lui Justinian și al bisericilor întemeiate de el la Prizrend și la Serdica (Sofia) ; și prin aceasta cartea prezintă interes. Dar nu are absolut nici o valoare istorică. (N. a.).

CUPRINS

Introducere

Partea întâi

TEODORA, DANSATOAREA

I Afirmarea Teodorei	12
II Jocurile și Hipodromul în Bizanț	17
III Aventurile Teodorei	23
IV Teodora și Justinian	29
V Legenda Teodorei	35

Partea a doua

ÎMPĂRĂTEASA TEODORA

I Palatul Sacru din Bizanț	42
II Viața imperială a Teodorei	50
III Bîrfelile capitalei	56
IV Virtutea Teodorei	65
V Verzii și Albaștrii	71
VI Cîrmuirea Teodorei	82
VII Dușmăniile Teodorei	90
VIII Teodora și Ioan de Capadocia	98
IX Teodora și Belizarie	108
X Feminismul Teodorei	122

Partea a treia

PREACUCERNICA TEODORA

I Pietatea Teodorei	132
II Politică și teologie	140
III Chipuri de călugări și apostoli	150
IV Papa și împărăteasa	160
V Moartea Teodorei	169

IMPĂRATUL JUSTINIAN

I	175
II	178
III	181
IV	186
V	193
	200